

SKLONOST TURISTA ODRŽIVOM PONAŠANJU: PRIMJER HRVATSKIH DRŽAVLJANA

Djak, Katarina

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of economics Split / Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:124:065630>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-27**

Repository / Repozitorij:

[REFST - Repository of Economics faculty in Split](#)

SVEUČILIŠTE U SPLITU
EKONOMSKI FAKULTET

DIPLOMSKI RAD

**SKLONOST TURISTA ODRŽIVOM
PONAŠANJU: PRIMJER HRVATSKIH
DRŽAVLJANA**

Mentor:

Prof. dr. sc. Lidija Petrić

Student:

univ. bacc. oec. Katarina Djak

Split, rujan 2020.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Problem istraživanja.....	1
1.2. Predmet istraživanja.....	7
1.3. Istraživačke hipoteze	8
1.4. Ciljevi istraživanja	8
1.5. Metode istraživanja	9
1.6. Doprinos istraživanja.....	10
1.7. Struktura rada	11
2. ODRŽIVI TURIZAM.....	12
2.1. Održivi razvoj, povijesni kontekst i značenje.....	12
2.2. Pojam i važnost održivog turizma	22
2.2.1. Definiranje pojma održivog turizma	22
2.2.2. Potreba za održivim razvojem turizma	24
2.2.3. Dimenzije održivog turizma.....	25
2.2.4. Ciljevi održivog razvoja turizma.....	27
2.2.5. Čimbenici održivog razvoja turizma	29
2.3. Načela održivog turizma.....	30
2.4. Globalni etički kodeks u turizmu	31
2.5. Pokazatelji održivosti turizma	37
2.6. Prednosti i izazovi održivog razvoja turizma	42
2.6.1. Prednosti održivog razvoja turizma	43
2.6.2. SWOT analiza održivog turizma.....	45
2.6.3. Izazovi održivog razvoja turizma.....	47
3. ODRŽIVO PONAŠANJE TURISTA.....	49
3.1. Pojam turista	49
3.1.1. Povijesni razvoj pojma turista.....	49
3.1.2. Posjetitelj, turist i putnik	50
3.2. Održivo ponašanje turista	51
3.3. Pokazatelji održivog ponašanja turista.....	56

3.4. Izazovi i ograničenja za održivo ponašanja turista.....	60
4. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE ODRŽIVOG PONAŠANJA TURISTA NA PRIMJERU DRŽAVLJANA REPUBLIKE HRVATSKE	64
4.1. Definiranje uzorka i metodologija.....	64
4.2. Karakteristike uzorka	65
4.3. Testiranje hipoteza.....	78
4.4. Verifikacija hipoteza i nedostaci istraživanja.....	84
5. ZAKLJUČAK.....	85
LITERATURA:.....	87
POPIS TABLICA I GRAFIKONA	95
PRILOZI.....	97
SAŽETAK.....	103
SUMMARY	103

1. UVOD

1.1. Problem istraživanja

Održivi razvoj je organizacijsko načelo za postizanje ciljeva ljudskog razvoja uz istodobno održavanje mogućnosti prirodnih sustava da pružaju prirodne resurse i usluge ekosustava o kojima ovise gospodarstvo i društvo. Rezultat koji se želi postići je takvo stanje u društvu gdje se životni uvjeti i resursi koriste kako bi se zadovoljile ljudske potrebe bez narušavanja integriteta i stabilnosti prirodnog sustava. Održivi razvoj se može definirati kao razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjih generacija, a da istodobno ne ugrožava mogućnost budućih generacija da zadovolje svoje potrebe.¹

Značenje pojma održivog razvoja je istovremeno i jednostavno i složeno. Jednostavno je jer se jednostavnim riječima može shvatiti kompletna filozofija koncepta održivog razvoja, dok kompleksnost pojma održivog razvoja dolazi do izražaja kada se shvati da njegova materijalizacija podrazumijeva kompletnu promjenu ponašanja u svim segmentima čovjekovog djelovanja, odnosno kada se shvati da se radi o temeljitoj reviziji i promjeni sustava vrijednosti. Pojam održivosti, koristi se u posljednje vrijeme u različitim kontekstima. S obzirom na to, u literaturi se mogu pronaći sljedeće formulacije: održivi turizam, održivi rast, održiva proizvodnja i dr. Svi ovi pojmovi opisuju fenomene na koje se primjenjuje filozofija koncepta održivog razvoja.²

¹ United Nations World Commission on Environment and Development (1987): Our Common Future. Oxford: Oxford University Press

² Drljača, M. (2012): Koncept održivog razvoja i sustav upravljanja, Međunarodni skup Nedelja kvaliteta, Kvalitet i izvrsnost, Vol 1, Br. 1-2, FQCE-Fondacija za kulturu kvaliteta i izvrsnost, Beograd, 2012

Pojam održivog razvoja obuhvaća društvenu odgovornost i ekonomsku uspješnost dok se u isto vrijeme vodi računa o zaštiti prirodnih i ljudskih resursa. Polazeći od definicije Lestera Browna, može se zaključiti da postoje tri važne dimenzije koncepta održivog razvoja ³:

- a) Koncept razvoja – ne znači isto što i privredni rast; privredni rast u prvi plan stavlja kvantitativne elemente, dok koncept održivog razvoja stavlja fokus na kvalitativni koncept
- b) Koncept potreba – u fokus stavlja pitanja raspodjele osnovnih resursa za povećanje kvalitete života
- c) Koncept budućih generacija – upozorava na održivost i postavlja suštinsko pitanje: „Što sadašnje generacije ostavljaju budućima?“

Održivo ponašanje je ponašanje koje obuhvaća ljudske vrijednosti, norme, vjerovanja, osjećaj odgovornosti u smišljenim radnjama usredotočenim na pružanje dobrobiti svim živim bićima, uključujući i sadašnje i buduće generacije.⁴

Održivo ponašanje je skup akcija usmjerenih na zaštitu socio-fizičkih resursa planeta Zemlje. Pojam „održivo ponašanje“ u praksi se često koristi kao sinonim za „ekološko ponašanje“. Prvi pojam se odnosi na radnje usmjerene na zaštitu prirodnog i ljudskog (socijalnog) okruženja, dok je drugi pojam puno uži i odnosi se na napore usmjerene ka zaštiti prirodnog okoliša. Za većinu istraživača održivo ponašanje je promišljeno i učinkovito. Takvo ponašanje je također anticipativno, odnosno orijentirano je na budućnost, jer se potrebe budućih generacija promatraju istovremeno sa zadovoljenjem sadašnjih potreba. Budući da održivi razvoj zahtjeva aktivnu zaštitu prirodnih resursa i istovremeno zadovoljavanje ljudskih potreba, očuvanje ljudskih resursa (društva, kulture, opstanka i dobrobiti ljudi) jednako je važno kao i očuvanje ekosustava.⁵

³ Črnjar, M. (2002): Ekonomika i politika zaštite okoliša, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka

⁴ IGI Global Disseminator of knowledge, prema Anđić, D. i Tatalović Vorkapić S., (2014): Interdisciplinary Approaches to Sustainable Development in Higher Education: A Case Study from Croatia; University of Rijeka,

⁵ Tapia-Fonllem et al., (2013.): Assessing Sustainable Behaviour and its Correlates: A Measure of Pro-Ecological, Frugal, Altruistic and Equitable Actions; Department of Psychology, University of Sonora at Hermosillo, Mexico

Održivo ponašanje ima tri osnovne karakteristike:

1. ono je ishod ili rezultat
2. djelotvorno je
3. kompleksno je

Održivo ponašanje je efektivno jer se sastoji od radnji koje stvaraju vidljive promjene u okolini. Ono je ishod ili rezultat jer je odgovor na određene zahtjeve ili rješenje problema. Ti zahtjevi mogu biti pojedinačni stavovi ili motivi, ali i društvene norme te je iz tog razloga proučavanje uvjerenja i stavova neophodno. Održivo ponašanje ima visoku razinu složenosti jer omogućava da se predvidi situacija i planira unaprijed kako bi se postigli učinkoviti rezultati. To pojačava potrebu za proučavanjem normi i vrijednosti koje pojedinac uspostavlja kao okvir za kontinuirano provođenje radnji održivog ponašanja. S obzirom na prethodne karakteristike može se zaključiti da održivo ponašanje podrazumijeva niz djelotvornih, namjernih i očekivanih djelovanja usmjerenih prema prihvaćanju odgovornosti za prevenciju, zaštitu i očuvanje kulturnih i fizičkih resursa, koja uključuju integritet biljnih i životinjskih vrsta, kao i individualne i društvene dobrobiti te materijalnu sigurnost sadašnjih i budućih generacija.⁶

Potruga za održivijim oblikom turizma započela je još 1970-ih, kada je odnos između turizma i okoliša postao nova žarišna točka istraživanja, kao odgovor na negativne učinke turizma na okoliš. Održivi turizam temelji se na konceptu održivog razvoja koji tvori holistički trostrani pristup razvoju koji obuhvaća socijalnu, ekonomsku i okolišnu dimenziju.⁷ Dakle, postoje tri osnovna načela održivog razvoja kojih se treba pridržavati, a to su: ekonomska održivost, ekološka održivost te kulturna održivost. Kako bi se zajamčila dugoročna održivost (turizma) potrebno je uspostaviti odgovarajuću ravnotežu između ove tri dimenzije. Prema Svjetskoj turističkoj organizaciji, održivi turizam treba⁸:

⁶ Juarez Najera, M., (2010): Sustainability in Higher Education: An explorative approach on sustainable behaviour in two universities, Erasmus University Rotterdam

⁷ Mihalic, T. (2016). Sustainable-responsible tourism discourse – Towards ‘responsustable’ tourism. Journal of Cleaner Production

⁸ Svjetska turistička organizacija, raspoloživo na: <https://sdt.unwto.org/content/about-us-5>

- Optimalno iskoristiti resurse zaštite okoliša koji predstavljaju ključni element u razvoju turizma, održavajući ključne ekološke procese i pomažući očuvanje prirodne baštine i biološke raznolikosti.
- Poštivati sociokulturnu autentičnost zajednica domaćina, čuvati njihovu izgrađenu i živu kulturnu baštinu i tradicionalne vrijednosti i doprinosti međukulturalnom razumijevanju i toleranciji
- Osigurati održive, dugoročne ekonomske operacije, koje će pružiti socio-ekonomske koristi za sve dionike koje su pošteno raspodijeljene, uključujući stabilnu zaposlenost i mogućnost za ostvarivanje dohotka i socijalne usluge domaćinskim zajednicama, te koje doprinose smanjenju siromaštva.

Održivi turizam je, u svom najčišćem smislu, industrija koja pokušava izvršiti nizak utjecaj na okoliš i lokalnu kulturu, istovremeno pomažući u ostvarivanju prihoda, zaposlenosti i očuvanju lokalnih ekosustava. To je odgovoran turizam, koji je ujedno i ekološki i kulturološki osjetljiv. Stoga, održive turističke aktivnosti imaju minimalan utjecaj na okoliš i kulturu zajednice domaćina.⁹

Prema Svjetskoj turističkoj organizaciji, održivi turizam je takav turizam koji vodi ka upravljanju svim resursima na način da se mogu ispuniti ekonomske, socijalne i estetske potrebe uz održavanje kulturnog integriteta, bitnih ekoloških procesa, biološke raznolikosti i sustava za održavanje života. Svjetska turistička organizacija definira održivi turizam kao turizam koji zadovoljava potrebe današnjih turista i regija domaćina, istovremeno štiteći i povećavajući prilike za buduće naraštaje. Umjesto da je vrsta proizvoda, to je etos koji je u osnovi svih turističkih aktivnosti. Kao takav, on je sastavni dio svih aspekata turističkog razvoja i upravljanja, a ne predstavlja dodatnu komponentu. Cilj održivog turizma je zadržati ekonomske i socijalne prednosti turističkog razvoja uz istovremeno smanjenje ili ublažavanje svih nepoželjnih utjecaja na prirodno, povijesno, kulturno ili društveno okruženje. To se postiže uravnoteženjem potreba turista s potrebama odredišta.¹⁰

⁹ Institut za turizam Zagreb, raspoloživo na http://www.iztztg.hr/en/odrzivi_razvoj/sustainable_tourism/

¹⁰ United Nations World Tourism Organization (UNWTO). Agenda 21 for Travel and Tourism: Towards Environmentally Sustainable Tourism; WTO, WTTC and the Earth Council: London, UK, 1994.

Mnogi su dionici i procesi uključeni u turizam, pa kada pokušavamo shvatiti strukturu ove velike industrije, moramo istražiti turizam kao složenu mrežu proizvoda, usluga prijevoza, smještaja, tehnologija, organizacija i ljudi. Stoga, u stvaranju popisa potencijalnih sudionika u turizmu preporučuje se korištenje kategorija dionika koje su dali Miller i Twining-Ward ¹¹:

1. Javni sektor: lokalne vlasti, regionalne vlasti, razni nivoi vlasti odgovorni za turizam i njegova ključna dobra, ministarstva i agencija iz područja koja utječu na turizam
2. Privatni sektor: turoperator i turističke agencije, smještajni kapaciteti, restorani i atrakcije i njihova udruženja, prijevoznici i drugi pružatelji usluga, dobavljači industrijskim turističkim i trgovinskim organizacijama, organizacije za razvoj poslovanja
3. Nevladine organizacije: grupe za zaštitu okoliša, zaštitne skupine, ostale interesne skupine (lovci, ribolovci, sportska / avanturistička udruženja), zajednice, grupe lokalnih zajednica, zavičajne i kulturne grupe, tradicionalni vođe
4. Turisti: posjetitelji i organizacija koje predstavljaju turiste u regiji i međunarodne točke podrijetla

U ovom radu koncentracija je na turistima i njihovoj ulozi u održivom turizmu, odnosno na njihov stav prema održivom turizmu.

Ljudski potencijal je ključni čimbenik svih odnosa koji se ostvaruju u turizmu. To se odnosi na turiste kao glavne korisnike odnosno kupce proizvoda ili usluga koje turistička destinacija nudi, a koji se ne definiraju samo kao kupci, već i kao aktivni sudionici u turističkoj destinaciji. Oni svojim ponašanjem direktno utječu na održivost turističke destinacije.

Iako se izučavanje održivog turizma pojavilo još početkom 1990-ih i od tada se brzo širilo, većina istraživanja usredotočuje se na poboljšanje prakse na proizvodnoj strani, odnosno na strani pružatelja usluga. Literatura sa strane potražnje održivog turizma, posebice o ponašanju turista vrlo je rijetka.¹² Studije usmjerene na potrošače uglavnom se bave samo jazom između stavova turista i njihovog ponašanja. Taj jaz odnosi se na stavove turista koji se pripisuju održivom potrošaču i ponašanje koje nije logično za te stavove.¹³

¹¹ Miller, G., Twining-Ward, L. (2005): Monitoring for a sustainable tourism transition: The challenge of developing and using indicators, London: CABI Publishing.

¹² Shamsab, H., Lebel, L. (2012): Identifying tourists with sustainable behaviour: A study of international tourists to Thailand, *Journal of Environmental Management and Tourism*,

¹³ Juvan, E., Dolnicar, S. (2014): The attitude-behaviour gap in sustainable tourism, *Annals of Tourism Research*

Brojne teorije, poput teorije argumentiranog djelovanja¹⁴ i teorije planiranog ponašanja¹⁵ sugeriraju da zelene vrijednosti i ekološka svijest vode ka održivim obrascima potrošnje te da bi taj obrazac trebao imati tzv. efekt prelijevanja u sve aspekte života. Ipak, studije pokazuju da to nije slučaj kada je riječ o turizmu. Opsežna istraživanja pokazuju da turisti mogu donositi održive i ekološki prihvatljive odluke u svakodnevnim situacijama, poput kupnje namirnica, ali odluče zanemariti te kvalitete prilikom kupovine turističkih usluga ili tijekom putovanja.¹⁶

Prema Dinan i Sargeant, održivi turisti su oni koji¹⁷:

1. se ponašaju u skladu s kodeksom ponašanja koji preporučuje kako se oni kao posjetitelji trebaju ponašati
2. shvaćaju da njihove aktivnosti utječu na okoliš i prilagođavaju svoje djelovanje u skladu s time
3. žele dati ekonomski doprinos lokalnom gospodarstvu i stoga kupuju lokalne proizvode poput hrane i suvenira

U novije vrijeme motivacija i ponašanje turista pri izboru turističke destinacije karakterizirani obilježeni su selektivnim izborom destinacije, pridavanjem veće pažnje doživljaju i kvaliteti, tradiciji, kulturi i interakciji s lokalnim stanovništvom te većom osjetljivošću turista na očuvanje okoliša destinacije.¹⁸ U procesu donošenja odluke o izboru turističke destinacije suvremeni turisti su vrlo zainteresirani za dobivanje detaljnijih informacija o tome kako se ponašati u destinaciji, ali i kakva je ponuda destinacije kada je u pitanju politika očuvanja okoliša. Neka istraživanja pokazuju se da se udio turista koji žele biti upoznati s utjecajima turizma na destinaciju povećava, odnosno da je sve veći broj onih turista koji su svjesni negativnih posljedica vlastitih turističkih aktivnosti u destinaciji.¹⁹

¹⁴ Barr, S., Gilg, A. & Shaw, G. (2011a). 'Helping People Make Better Choices': Exploring the behaviour change agenda for environmental sustainability. *Applied Geography*

¹⁵ Sandve, A., Marnburg, E. & Øgaard, T. (2014). The ethical dimension of tourism certification programs. *International Journal of Hospitality Management*,

¹⁶ Tasci, D.A. A. (2017). Consumer demand for sustainability benchmarks in tourism and hospitality. *Tourism Review*

¹⁷ Dinan, C., Sargeant, A. (2000): Social Marketing and Sustainable Tourism: Is There a Match?" *International Journal of Tourism Research*

¹⁸ Bučar, K., Škorić, S., Prebežac, D. (2010): Pravila ponašanja u turizmu i njihov utjecaj na održivi turizam, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb

¹⁹ Williams, P.W., Ponsford, I.F., (2009) : Confronting tourism's environmental paradox: Transitioning for sustainable tourism

Istraživanja pokazuju da, unatoč deklariranom pozitivnom stavu prema održivom turizmu, samo nekolicina turista djeluje u skladu s tim kupujući odgovorne turističke proizvode, odabirom ekološki prihvatljivog prijevoza ili ponašajući se odgovorno prema lokalnim zajednicama destinacija koje posjećuju. Niska razina podrške kupaca, odnosno putnika, jedna je od glavnih prepreka u napretku prema održivom turizmu.²⁰

1.2. Predmet istraživanja

Iz problema ovog istraživanja može se razlučiti i njegov predmet. Predmet ovog istraživanja je analiza i spoznaja o tome u kojoj mjeri su turisti, kao jedan od glavnih dionika turizma, svjesni značenja i važnosti održivog razvoja, odnosno održivog turizma te u kojoj mjeri se na putovanjima ponašaju u skladu s načelima održivosti. Osim toga, želi se saznati i što utječe na njihovo ponašanje, odnosno razlozi koji ih potiču ili sprječavaju u ponašanju u skladu s načelima održivog turizma. Također, istražena je i veza između svijesti turista o potrebi održivog ponašanja i njihovog stvarnog ponašanja, odnosno postoji li jaz između navedenog.

²⁰ Adriana Budeanu (2007): Sustainable tourist behaviour – a discussion of opportunities for change, The International Institute for Industrial Environmental Economics, Lund University, Sweden

1.3. Istraživačke hipoteze

Na temelju navedenog problema i predmeta istraživanja, u radu se postavljaju sljedeće hipoteze:

H1: Hrvatski državljani pokazuju visoku razinu upoznatosti s konceptom i sadržajem održivog turističkog razvoja

H2: Hrvatski državljani su skloniji održivom ponašanju prilikom turističkog putovanja u inozemstvo u odnosu na ponašanje prilikom turističkog putovanja u zemlji

H3: Postoji značajna razlika u sklonosti održivom ponašanju hrvatskih državljana za vrijeme turističkih putovanja s obzirom na socio-demografska obilježja

H3.1. Postoji značajna razlika u sklonosti održivom ponašanju hrvatskih državljana za vrijeme turističkih putovanja s obzirom na spol

H3.2. Postoji značajna razlika u sklonosti održivom ponašanju hrvatskih državljana za vrijeme turističkih putovanja s obzirom na dob

H3.3. Postoji značajna razlika u sklonosti održivom ponašanju hrvatskih državljana za vrijeme turističkih putovanja s obzirom na razinu obrazovanja

1.4. Ciljevi istraživanja

Ovim radom želi se postići nekoliko ciljeva. Osnovni cilj ovog istraživanja je u skladu s istraživačkom pitanjima, a to je utvrditi razinu svijesti turista o održivom turizmu i kakvo je njihovo ponašanje u skladu s time.

Iz temeljnog cilja istraživanja izvode se pomoćni ciljevi:

- Teorijski obraditi osnovne pojmove vezanih za održivi razvoj i održivi turizam
- Utvrditi povezanost razvoja održivog turizma s ponašanjem turista
- Utvrditi izazove u održivom ponašanju turista
- Empirijski utvrditi praksu održivog ponašanja hrvatskih državljana za vrijeme turističkih putovanja

1.5. Metode istraživanja

U ovom radu primijenjene su dvije vrste istraživanja, teorijsko i empirijsko istraživanje. S obzirom na potrebe diplomskog rada, u teorijskom dijelu istraživanja korištene su sljedeće metode²¹:

1. Deduktivna metoda – sustavna primjena deduktivnog načina zaključivanja u kojemu se iz općih sudova izvode posebni i pojedinačni zaključci; pretpostavlja poznavanje općih znanja na temelju kojih se spoznaje ono posebno ili pojedinačno.
2. Deskriptivna metoda – postupak jednostavnog opisivanja ili očitavanja činjenica, procesa i predmeta u prirodi i društvu te njihovih empirijskih potvrđivanja odnosa i veza, ali bez znanstvenog tumačenja i objašnjavanja.
3. Induktivna metoda – sustavna primjena induktivnog načina zaključivanja kojim se na temelju analize pojedinačnih činjenica dolazi do zaključka o općem sudu, od zapažanja konkretnih pojedinačnih slučajeva dolazi do općih zaključaka.
4. Komparativna metoda – postupak uspoređivanja istih ili srodnih činjenica, pojava, procesa i odnosa, odnosno utvrđivanje njihove sličnosti i razlike u njihovu ponašanju i intenzitetu
5. Metoda analize – postupak znanstvenog istraživanja raščlanjivanjem složenih pojmova, sudova i zaključaka na njihove jednostavnije sastavne dijelove i elemente
6. Metoda dokazivanja – dokazivanje je jedna od najvažnijih znanstvenih metoda u kojoj su inkorporirane skoro sve metode i svi posebni metodički postupci: analiza i sinteza, generalizacije i specijalizacija, indukcija i dedukcija, apstrakcija i konkretizacija; svrha je utvrditi točnost neke spoznaje.
7. Metoda opovrgavanja – suprotan postupak u odnosu na metodu dokazivanja; izravno opovrgavanje odnosi se na pobijanje teze ili argumentacije.
8. Metoda sinteze – postupak znanstvenog istraživanja i objašnjavanja stvarnosti putem sinteze jednostavnih sudova u složenije.

²¹ Tkalac Verčić A., Sinčić Ćorić, D. i Pološki Vokić, N., (2011): Priručnik za metodologiju istraživačkog rada: kako osmisliti, provesti i opisati znanstveno i stručno istraživanje, 2. izd. M.E.P., Zagreb

Provedeno je i empirijsko istraživanje pomoću anketiranja. Putem elektronskog anketnog upitnika ispitani su članovi zatvorenih grupa „Savjetnik za putovanja – Travel Advisor“ i „Putoholičarski savjetnik za jeftina i ugodna putovanja“ na društvenoj mreži Facebook. U opisu ovih grupa stoji da je njihova misija promicanje kulture putovanja, te da su njeni članovi putnici i oni koji to žele postati. Članovi grupe pretežno su stanovnici Republike Hrvatske te susjednih zemalja. U ovom anketnom istraživanju su obuhvaćeni oni članovi koji su punoljetni državljani Republike Hrvatske. Sudionike se ispitalo o njihovom poznavanju pojma održivosti i održivog turizma te o navikama ponašanja na putovanjima u zemlji i inozemstvu. Svi podaci su obrađeni u prikladnom programu za ekonometrijsku i statističku obradu i interpretirani odgovarajućim metodama.

1.6. Doprinos istraživanja

Ovim radom želi se dati slika o važnosti ponašanja turista u razvoju održivog turizma. Održivi razvoj turizma, kao i ponašanje turista, suočavaju se s brojnim izazovima koje je potrebno definirati. Pregledom relevantne literature područje se teorijski definiralo. Kroz empirijski dio istraživanja dobiven je uvid u navike, kao i stavove turista o održivom turizmu, na primjeru turista iz Republike Hrvatske. Na osnovu rezultata empirijskog istraživanja doneseni su zaključci te su dane smjernice za prevladavanje potencijalnih izazova.

1.7. Struktura rada

U prvom, uvodnom dijelu rada predstavljeni su problem i predmet istraživanja na temelju čega su sastavljena istraživačka pitanja. Potom je navedena svrha i ciljevi istraživanja, metode pomoću kojih će biti provedeno istraživanje te doprinos i struktura rada.

U sljedećem dijelu rada definiran je održivi razvoj s posebnim naglaskom na održivi turizam. Obrađena je relevantna stručna literatura na ovu temu te je objašnjen pojam i važnost održivog turizma, načela održivog turizma, pokazatelji održivog turizma te prednosti i ograničenja održivog turizma.

Treći dio se odnosi na utvrđivanje značenja održivog ponašanja turista, kako se održivo ponašanje može mjeriti te koji su to izazovi i/ili ograničenja koja se pojavljuju u nastojanju turista da se ponašaju održivo.

Nadalje, četvrti dio rada odnosi se na empirijsko istraživanje putem elektronskog anketnog upitnika o održivom ponašanju turista na primjeru turista, državljana Republike Hrvatske. U ovom dijelu opisan je vremenski i prostorni obuhvat istraživanja, metodologija istraživanja, analiza provedenog istraživanja te rezultati istraživanja.

U posljednjem poglavlju, nalazit će se zaključak, prikaz korištene literature, popis tablica, grafova i slika te sažetak rada na hrvatskom i na engleskom jeziku.

2. ODRŽIVI TURIZAM

2.1. Održivi razvoj, povijesni kontekst i značenje

S ciljem boljeg razumijevanja održivog turizma te održivog ponašanja turista, potrebno je najprije definirati sam održivi razvoj. Sve veća svijest i briga razvijenih država o štetnim utjecajima industrijalizacije na naše okruženje rezultirale su nastankom koncepta održivog razvoja.

Pojam održivog razvoja vuče korijene iz šumarstva. Pojam se odnosio na mjere pošumljavanja površina šuma te sječu šuma. Ta dva procesa bila su međuovisna i nisu smjela narušavati biološku osnovu šume.²² Pojam "održivi razvoj" uveden je tek 70-ih godina prošlog stoljeća, ali je elemente politike održivog razvoja moguće pronaći još u radovima klasičnih ekonomista. Krajem 19. stoljeća, kada se uvodi neoklasična ekonomska teorija, naglasak se stavlja na važnost čistog zraka i vode, obnovljive izvore energije te važnost uplitanja države u pitanja eksternalija i javnih dobara.²³

1972. godine objavljena je knjiga "The Limits to Growth" u kojoj stručnjaci Rimskog kluba navode: „Nerazumno korištenje brojnih bitnih prirodnih resursa uz mnoge vrste onečišćivača već je premašila mjeru koja je fizički održiva u prirodi. Bez značajnih smanjenja u korištenju materijala i potrošnji energije, u sljedećim će desetljećima doći do nekontroliranog pada količine hrane, potrošnje energije i industrijske proizvodnje po osobi.“²⁴

80-ih godina 20. stoljeća održivost je postala termin međunarodne zajednice, kada je UN iznio svjetsku strategiju očuvanja prirodnih resursa usklađenu s općim ciljem postizanja održivog razvoja kako bi se ukazalo na povezanost razvoja i zaštite okoliša. Prvo ozbiljno znanstveno poimanje održivog razvoja prikazano je u Brundtlandinom izvješću Svjetske komisije za okoliš i razvoj UN-a te je publicirano 1987. godine pod nazivom "Naša zajednička budućnost". U ovom izvješću održivi razvoj je definiran kao „razvoj koji zadovoljava potrebe današnje generacije, a da pritom ne ugrožava mogućnost budućih generacija u zadovoljavanju njihovih potreba“. Ovo izvješće je povezano s uspjehom

²² Črnjar, M., Črnjar, K., (2009), Menadžment održivog razvoja, Opatija, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu u Opatiji, str. 79

²³ Klarin, T., (2018), The Concept of Sustainable Development: From its Beginning to the Contemporary Issues, Zegreb International Review of Economics & Business, Vol. 21, No. 1, pp 67-94, Zagreb

²⁴ Meadows, D.L., et al. (1972), The Limits to Growth, Universe Books, New York

održivog razvoja na globalnoj razini ostvarivanjem temeljnih političkih i društvenih promjena, kao što su: ukidanje siromaštva i iskorištavanja, podjednaka raspodjela globalnih resursa, smanjenje izdataka za vojsku, promjene životnih navika, nove metode nadzora naseljavanja, odgovarajuće tehnologije i institucionalne promjene, uključujući demokratizaciju uz djelotvorno sudjelovanje građana u donošenju odluka. Osim toga, spominje se „briga za međugeneracijsku pravednost u korištenju sredstava“, što se odnosi na uključivanje potreba budućih naraštaja u planiranje i primjenu aktualne politike.²⁵

Svjetska organizacija za prehranu i poljoprivredu (FAO), 1989. godine definira održivi razvoj kao „upravljanje i očuvanje prirodnih resursa i orijentacije tehnoloških i institucionalnih promjena na način da se osigura postignuće i kontinuirano zadovoljavanje čovjekovih potreba za sadašnje i buduće generacije; takav razvoj čuva zemlju, vodu, biljni i životinjski svijet, prihvatljiv je okolini, tehnološki odgovarajuć, ekonomski ostvarljiv i društveno prihvatljiv“.²⁶

Svjetska komisija za okoliš i razvoj (WCED) održivi razvoj definira na sljedeći način: „susretanje potreba sadašnjosti bez kompromisa da bi i budući naraštaji mogli sustignuti svoje potrebe“. Ovdje su ključna dva koncepta:

1. **Koncept potreba** – dati prioritet posebno bitnim potrebama svjetskog stanovništva koje treba zadovoljiti dati
2. **Spoznaja o limitiranoj sposobnosti okoline** - da zadovolji sadašnje i buduće potrebe svjetskog stanovništva u skladu s tehnologijom i društvenom organizacijom

Druga svjetska konferencija okoliša i razvoja održana je pod pokroviteljstvom UN-a u Rio de Janeiru 1992. godine te je definitivno prihvatila koncept održivog razvoja kao jedino prihvatljivo rješenje problema razvoja i okoliša. Koncept održivog razvoja tada je definitivno podržan kao koncept općeg razvoja i kao strategija za osmišljavanje razvojne politike te politike zaštite okoliša. „Koncept održivog razvoja priznaje postojanje prirodnih granica koje proizlaze iz sposobnosti biosfere da primi negativne učinke aktivnosti i naglašava

²⁵ World Commission on Environment and Development, (1987), Our Common Future, Oxford University Press, New York

²⁶ Food and Agriculture Organization of the United Nations, (1989), The State of Food and Agriculture, Rome

opasnosti za cjelokupan ekološki sustav Zemlje zbog sadašnjeg stanja tehnologije i organizacije društva.“²⁷

Održivi razvoj je takav „razvoj u kojem su procesi promjena, upotreba resursa, smjer investicija, tehnološki razvoj i institucionalne promjene koje se provode konzistentni s potrebama današnjih i budućih naraštaja.“²⁸ Pojam održivog razvoja zapravo proizlazi iz pojma općeg razvoja. Jedna od brojnih definicija tvrdi da je „održivi razvoj promjena strukture globalne proizvodnje i potrošnje, koja ne remeti ekosustave“. Ovakav razvoj je usklađen s ekosustavima i samim time trebao bi biti dugoročno održiv. Prema ovoj definiciji problemi održivog razvoja vidljivi su u svim ljudskim aktivnostima, kao što su ekološke, kulturne, socijalne, ekonomske i tehnološke aktivnosti. Može se reći da gotovo da ne postoji ljudska aktivnost koja na direktan ili indirektan način ne utječe na održivi razvoj.²⁹

Koncept održivog razvoja nastao je kao odgovor na brojne ekološke, ekonomske i probleme društvene prirode sa kojima se suočava čovječanstvo. Ovakvim konceptom se treba ograničiti nesmotren razvoj i uništavanje resursa na kojima se temelji razvoj čovječanstva. Održivi razvoj se može definirati kao „sustav sinergijskog učinka triju, naizgled konfliktnih strana: društva, okoliša i ekonomije“.³⁰ Međutim, ukoliko se razvojem upravlja pravilno moguće je postići ekološki odgovoran, društveno osjetljiv te ekonomski efikasan i ostvariv razvoj.

Kako bi se postigli pozitivni rezultati moraju se definirati jasne smjernice i planovi te iste uskladiti na nacionalnim razinama i na međunarodnoj razini. Potrebno je ostvariti zajedničko djelovanje među ljudima, organizacijama i državama te ciljeve koji su usmjereni samo na ostvarenje dobiti svesti na minimum. Ravnoteža i održivi razvoj mogu se ostvariti samo ako svi dionici društva poštuju moralna i etička načela, bezuvjetno razmjenjuju stečena iskustva i vještine te upotrebljavaju nove i ekološki prihvatljive tehnologije, Svaka organizacija mora odgovarajućim mjerama kontinuirano provoditi aktivnosti koje utječu na stvaranje vrijednosti, a ne narušavaju ravnoteža u društvenom, prirodnom ili ekonomskom okruženju.³¹

²⁷ Črnjar, M., Črnjar, K., (2009), Menadžment održivog razvoja, Opatija, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu u Opatiji, str. 81

²⁸ Društveno odgovorno poslovanje u Hrvatskoj, Održivi razvoj, 2018, dostupno na: <https://www.dop.hr/odrzivi-razvoj/>

²⁹ Čavlek, N. et al., (2011) Turizam, Ekonomske osnove i organizacijski sustav, Zagreb, Školska knjiga, str 415

³⁰ L. Pavić Rogošić, (2010) Održivi razvoj, Odraz, Zagreb

³¹ Štimac, L., (2018), Održivi turizam, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Fakultet ekonomije i turizma Dr. Mijo Mirković, Pula

Dakle, „održivi razvoj podrazumijeva i ponovno određivanje pravila kako bi se rasipna potrošnja i onečišćenje zamijenili štednjom i očuvanjem, a privilegije i protekcionizam pravičnim i ravnopravnim mogućnostima za sve ljude“. ³² Temelj održivog razvoja je sustav otvorenih i konkurentnih tržišta na kojima cijene između ostalog sadrže i ekološke troškove. Konkurencija je osnovno obilježje otvorenih tržišta te je kao takva primarna pokretačka snaga za stvaranje novih tehnologija koje su nužne za daljnje smanjenje onečišćenja okoliša.

Upravljanje održivim razvojem javlja se u trenucima kada ljudske aktivnosti imaju negativan učinak na prirodne procese te prelazi okvire znanstvenih rasprava i počinje se razvijati kao društveni i politički proces. To je „na globalnoj i lokalnoj razini višeslojan proces koji je povezan s interakcijom državnih, gospodarskih i nevladinih menadžera i u izravnoj je vezi s okolišem, odnosno prirodnim resursima i ekološkim problemima današnjice.“ Osnovne komponente održivog ekonomskog i ekološkog razvoja su zdravlje ekosustava i blagostanje ljudi. Stoga bi ekonomika okoliša trebala stvoriti okvir unutar kojeg bi se integrirali ekonomska i ekološka pitanja i odluke te utvrdili zajednički ciljevi gospodarstva i politike zaštite okoliša. „Nerazumno korištenje brojnih bitnih prirodnih resursa uz mnoge vrste onečišćivača već je premašilo mjeru koja je fizički održiva u prirodi. Bez značajnih smanjenja u korištenju materijala i potrošnji energije, u sljedećim desetljećima doći će do nekontroliranog pada količine hrane, potrošnje energije i industrijske proizvodnje po osobi“³³

Održivi razvoj je rezultat individualnih praksi potrošača, poduzetnika i država koji teže ostvarivanju svojih individualnih ciljeva sve u namjeri da zajednički razmatraju i dočekaju bolju budućnost. Za održivi razvoj je potreban jedinstveni sustav povezanosti između ljudi i njihovih resursa te poslova u ravnoteži društvenog i prirodnog sustava. Onda kada ljudske aktivnosti počnu utjecati na prirodne resurse, održivost dobiva društveno značenje. Iz tog razloga se koncept održivog razvoja mora tumačiti kako znanstveno, tako i stručno, a ne u skladu s trenutnim interesima pojedinih grupa. Ako bi se pošlo od definicije da je to „razvoj koji će zadovoljiti potrebe sadašnjeg naraštaja, a da se pritom ne dovedu u pitanje potrebe budućih naraštaja“ uočava se da postoje tri važna elementa u koncepciji održivog razvoja:³⁴

³² Črnjar, M., Črnjar, K., (2009), Menadžment održivog razvoja, Opatija, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu u Opatiji, str. 82

³³ World Bank, World Development Report 1991, Oxford Press, Oxford, 1991, str. 85.

³⁴ Schmidheiny, S. i Poslovni savjet za održivi razvoj, (1995) „Novim smjerom“, Društvo za unaprijeđenje kvalitete življenja, Zagreb, str. 59.

1. **Koncepcija razvoja** – razvoj nije isto što i gospodarski rast, budući da se gospodarski rast odnosi na kvantitativne elemente gospodarskog sustava, dok se razvoj odnosi na kvalitativni koncept razvoja društva koji uključuje gospodarske, kulturološke i društvene opsege razvoja.
2. **Koncepcija potreba** – postavlja se pitanje o raspodjeli osnovnih resursa potrebnih za ostvarivanje kvalitetnog života. Međutim, pojam osnovnih potreba je relativan jer ono što se nekada smatralo luksuzom, danas se smatra nužnosti u razvijenim državama. Prilikom zadovoljavanja potreba razvijenih zemalja vrše se visoki pritisci na okoliš u siromašnim državama, koji izazivaju veliku degradaciju okoliša.. Na globalnoj razini za održavanje standarda razvijenih država, uz istodobno poboljšanje kvalitete života nerazvijenih zemalja, nema dovoljno prirodnih resursa. Iz tog razloga je termin osnovnih potreba nužno preispitati kada govorimo o konceptu održivog razvoja
3. **Koncepcija budućih generacija** – svodi na pitanje - što ćemo ostaviti budućim naraštajima? Koristi i troškovi razvoja prenose se budućim generacijama. Ipak buduće generacije ne bismo trebali opterećivati našim problemima, već bi im trebali prenijeti bolju kvalitetu ekoloških sustava nego što je ona danas.

Može se zaključiti da koncepcija održivog razvoja zahtijeva³⁵:

1. Očuvanje prirodnih resursa i u skladu s tim zaokret u eksploataciji resursa
2. Porast učinkovitost u preraspodjeli resursa i bogatstva
3. Uvođenje novih tehnologija i poznavanje razlike između gospodarskog rasta i razvoja
4. Prestanak odvijanja aktivnosti koje mogu ugroziti buduće generacije
5. Uključivanje filozofije koncepta održivog razvoja u sve društvene, ekonomske i političke strukture

³⁵ Črnjar, M., Črnjar, K., (2009), Menadžment održivog razvoja, Opatija, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu u Opatiji, str. 84

Održivi razvoj obuhvaća tri vrste održivosti:³⁶

1. **Društvena održivost** – omogućuje samokontrolu i vlastitu politiku kada govorimo o načinu na koji ljudi upravljaju prirodnim resursima. Potrebno je djelovati na način da se povećava društvena jednakost i pravda, uz istovremeno smanjenje društvenih poremećaja. Društvena održivost može se ostvariti isključivo jakim i sustavnim sudjelovanjem zajednice. Kulturološki identitet, društvena kohezija, institucije, ljubav, opći standardi, poštenje, disciplina itd. su dijelovi društvenog kapitala koji je najmanje mjerljiv, a najvažniji je za društvenu održivost. Društveni kapital zahtijeva održavanje i obnavljanje kroz religijski i kulturni život zajednice, jer će u suprotnom propadati, kao što propada i fizički kapital.
2. **Gospodarska održivost** – svodi se na održavanje (zaliha) kapitala.
3. **Ekološka održivost** – odnosi se na potrebu za održivosti kvalitetnog stanja u okolišu, jer ekološka održivost poboljšava blagostanje ljudi zaštitom izvora resursa koji se koriste za zadovoljavanje ljudskih potreba. Ekološka održivost osigurava da se ne prekorače prirodni kapaciteti.

³⁶ Gowdy, J. M.: Terms and Concepts in Ecological Economics, Wildlife Society Bulletin 28, Bruxelles, 2000, str. 31.

U izvješću Caring for the Earth utvrđeno je devet načela koja čine temelj strategije održivog razvoja. Načela održivog razvoja su međusobno povezana te se podupiru. Prvo načelo predstavlja etičku osnovu za ostala načela. U naredna četiri načela definirani su kriterije koje je potrebno, dok su u posljednja četiri opisane smjernice koje je potrebno pratiti na putu prema održivom društvu na svim razinama. Načela održivog razvoja su:³⁷

1. **Poštovanje i briga za zajednicu života** – Ovo načelo odražava dužnost brige za druge ljude i druge oblike života, kako sada, tako i u budućnosti. Razvoj ne bi smio ići na štetu drugih skupina ili budućih generacija. Treba težiti prema pravednoj raspodjeli blagodati i troškova uzrokovanih korištenjem resursa te prema očuvanju okoliša među različitim zajednicama, među bogatima i siromašnima, kao i između naše generacije i onih koji će doći poslije nas. Sav život na zemlji je dio jednog velikog međuzavisnog sustava pa uznemiravanje jednog tijela utječe na cjelinu. Iz tog razloga bitno je praktično upravljati razvojem kako se ne bi ugrožavao opstanak drugih vrsta.
2. **Poboljšanje kvalitete ljudskog života** – Pravi cilj razvoja je poboljšanje kvalitete ljudskog života. To je proces koji omogućuje ljudskim bićima da ostvare svoj potencijal, izgrade samopouzdanje i vode dostojanstven i ispunjen život. Gospodarski rast je važna komponenta razvoja, ali sam po sebi ne može biti cilj, niti može trajati u nedogled. Iako se razvojni ciljevi razlikuju od osobe do osobe, postoje i neki univerzalni ciljevi, kao što su: pristup resursima potrebnim za dostojan životni standard, dug i zdrav život, obrazovanje, osiguranje temeljnih ljudskih prava te sloboda od nasilja. Razvoj je stvaran samo ukoliko nam poboljšava život u svim ovim aspektima.
3. **Očuvanje vitalnosti i raznolikosti Zemlje** – Razvoj koji se temelji na konzervaciji mora uključivati namjerne akcije za zaštitu strukture, funkcija i raznolikosti svjetskih prirodnih sustava, o kojima naša vrsta ovisi u potpunosti: To zahtijeva da:
 - a. Sačuvamo sustave za održavanje života
 - b. Sačuvamo bioraznolikost
 - c. Osiguramo održivost korištenja obnovljivih resursa

³⁷ IUCN, UNEP, WWF (1991) Caring for the Earth. A strategy for Sustainable Living. Gland, Switzerland

4. ***Svesti na najmanju moguću mjeru korištenje neobnovljivih*** – Resursi kao što su nafta, minerali, ugljen i plin ne mogu se obnoviti, niti se mogu koristiti održivo. Međutim, njihov se život može produžiti na različite načine, kao što su: recikliranje, smanjena uporaba resursa kod proizvodnje, pronalazak održivih zamjena gdje je to moguće. Opće prihvaćanje ovakvih praksi je presudno kako bi Zemlja mogla u budućnosti održati još milijarde ljudi i pružiti svima život dostojanstvene kvalitete.
5. ***Držati se unutar granica prihvatnih kapaciteta Zemlje*** – Postoje konačna ograničenja nosivosti Zemljinih ekosustava, odnosno utjecaja koje oni i biosfera u cjelini mogu podnijeti bez opasnih pogoršanja. Ograničenja se razlikuju od regije do regije, a utjecaji ovise o tome koliko ima ljudi i koliko hrane, vode, energije i sirovina koristi i troši svaki od njih. Politike koje dovode ljudske brojeve i stilove života u ravnotežu s kapacitetima prirode moraju se razvijati zajedno s tehnologijama koje pažljivim upravljanjem pojačavaju sposobnost prihvatnih kapaciteta.
6. ***Promjene u osobnim stavovima i praksama*** – Da bi usvojili etiku održivog života, ljudi trebaju preispitati svoje vrijednosti i napraviti promjene u svom ponašanju. Društvo treba raditi na promicanju vrijednosti koje podržavaju novu etiku i obeshrabiliti one koji nisu usklađeni s održivim načinom života. Informacije se moraju širiti kroz formalne i neformalne obrazovne sustave svima kako bi se mogle objasniti i razumjeti politike i akcije potrebne za opstanak i dobrobit svjetskih društava.
7. ***Omogućavanje zajednicama da vode brigu o vlastitom okruženju*** – Većina kreativnih i produktivnih aktivnosti pojedinaca i/ili grupa odvija se u zajednicama. Zajednice i skupine građana pružaju ljudima najpristupačnija sredstva za poduzimanje društveno korisnih radnji kao i za izražavanje zabrinutosti. Kada su ispravno ovlaštene, osnažene i informirane, zajednice mogu pridonijeti odlukama koje se na njih odnose i odigrati prijeko potrebnu ulogu u stvaranju održivog društva.

8. *Stvaranje nacionalnog okvira za integriranje razvoja i očuvanja* – sva društva trebaju temeljne informacije i znanja, zakonski okvir, institucije i dosljednu ekonomsku i socijalnu politiku ukoliko žele racionalno napredovati. Nacionalni program za postizanje održivosti trebao bi sadržavati sve interese te težiti prepoznavanju i sprečavanju problema prije nego li se uopće pojave. Nacionalni okvir treba biti prilagodljiv i kontinuirano preusmjeravati svoj tijek kao odgovor na nova iskustva i nove potrebe

9. *Stvaranje globalnog saveza* – Nijedna nacija danas nije samodostatna. Ako želimo postići globalnu održivost, mora se uspostaviti čvrst savez među svim zemljama. Obzirom da su razine razvoja u svijetu nejednake, zemljama s nižim dohotkom mora se pružiti pomoć kako bi bile održive i očuvale svoj okoliš. Globalnim, odnosno zajedničkim resursima, posebice atmosferom, oceanima i zajedničkim ekosustavima, može se upravljati samo na temelju zajedničke svrhe i rješenja. Sve države će imati koristi od svjetske održivosti, ali su i svi ugroženi ukoliko se ona ne postigne.

Kako bi se iskorijenilo siromaštvo, smanjila nejednakost, zaštitila planeta i osigurao napredak za sve ljude, UN je 2015. godine usvojio 17 Globalnih ciljeva održivog razvoja (Sustainable Development Goals – SDGs) u okviru dokumenta „Mijenjajmo svoj svijet: Agenda za održivi razvoj do 2030. godine“. Iako ciljevi nisu obvezujući, od država članica se očekuje uspostava sustava za integriranje SDG-eva u nacionalne politike i praćenje provedbe putem dogovorenih pokazatelja. Globalni ciljevi održivog razvoja su³⁸:

1. Iskorijeniti siromaštvo svuda i u svim oblicima
2. Iskorijeniti glad, postići sigurnost hrane i poboljšanu ishranu te promovirati održivu poljoprivredu
3. Osigurati zdrav život i promovirati blagostanje za ljude svih generacija
4. Osigurati uključivo i kvalitetno obrazovanje te promovirati mogućnosti cjeloživotnog učenja
5. Postići rodnu ravnopravnost i osnažiti sve žene i djevojke
6. Osigurati pristup pitkoj vodi za sve, održivo upravljati vodama te osigurati higijenske uvjete za sve
7. Osigurati pristup pouzdanoj, održivoj i suvremenoj energiji po pristupačnim cijenama za sve
8. Promovirati uključiv i održiv gospodarski rast, punu zaposlenost i dostojanstven rad za sve
9. Izgraditi prilagodljivu infrastrukturu, promovirati uključivu i održivu industrijalizaciju i poticati inovativnost
10. Smanjiti, nejednakost unutar i između država
11. Učiniti gradove i naselja uključivim, sigurnim, prilagodljivim i održivim
12. Osigurati održive oblike potrošnje i proizvodnje
13. Poduzeti hitne akcije u borbi protiv klimatskih promjena i njihovih posljedica
14. Očuvati i održivo koristiti oceane, mora i morske resurse za održiv razvoj
15. Zaštititi, uspostaviti i promovirati održivo korištenje kopnenih ekosustava, održivo upravljati šumama, suzbiti dezertifikaciju, zaustaviti degradaciju tla te spriječiti uništavanje biološke raznolikosti
16. Promovirati miroljubiva i uključiva društva za održivi razvoj, osigurati pristup pravdi za sve i izgraditi učinkovite, odgovorne i uključive institucije na svim razinama
17. Ojačati načine provedbe te učvrstiti globalno partnerstvo za održivi razvoj

³⁸ <https://sdgs.un.org/goals>

2.2. Pojam i važnost održivog turizma

Nekontrolirani i ubrzani razvoj masovnog turizma uzrokovao je trajne promjene u društvenim i prirodnim aspektima te se negativno odrazio na životnu sredinu i standard života lokalnih zajednica destinacija. Neki od problema s kojima se suočava društvo u turizmu su: pretjerana eksploatacija resursa kako vi se ostvarili što veći profiti, narušavanje kulturnog identiteta destinacija, nedostatak stručnjaka u području turizma i u skladu s time neadekvatna provedba planova i strategija turizma. S druge strane, turisti pokazuju rast motivacije za odlaskom u očuvane sredine i integraciju s lokalnim zajednicama. Zbog toga se počinje razvijati održivi turizam, koji nastoji minimizirati štetu u društvenom, ekološkom i ekonomskom turističkom okruženju.

2.2.1. Definiranje pojma održivog turizma

Održivi turizam definira se kao „turizam koji u potpunosti uzima u obzir trenutne i buduće ekonomske, društvene i ekološke utjecaje te se istovremeno brine o potrebama posjetitelja, industrije, okoliša i zajednica domaćina“. ³⁹ Kako bi održivi turizam bio uspješan, potrebno je informirano sudjelovanje svih relevantnih dionika te snažno političko vodstvo. Postizanje održivosti turizma dugotrajan je proces koji zahtijeva stalno praćenje učinaka te uvođenje preventivnih i korektivnih mjera. Kako bi se osiguralo vrijedno iskustvo turistima, održivi turizam mora zadržati visoki stupanj zadovoljstva turista, a da pri tome podiže svijest o održivosti i promiče prakticiranje održivog turizma među turistima.

Jednostavno rečeno, održivi turizam je oblik turizma koji zadovoljava potrebe turista, turističke industrije i lokalnih zajednica danas bez ugrožavanja mogućnosti budućih naraštaja da zadovolje svoje potrebe.

³⁹ <https://www.unwto.org/sustainable-development>

Prema Svjetskoj turističkoj organizaciji (WTO), održivi turizam bi trebao⁴⁰:

1. optimalno koristiti resurse okoliša, koji su ključni element u razvoju turizma, održavajući bitne ekološke procese i pomažući očuvanju prirodne baštine i biološke raznolikosti
2. poštivati socio-kulturnu autentičnost zajednica domaćina, čuvati njihovo izgrađeno i živo kulturno nasljeđe i tradicionalne vrijednosti, te pridonijeti međukulturnom razumijevanju i toleranciji
3. osigurati održivo, dugoročno gospodarsko poslovanje, pružajući društveno-ekonomske koristi svim dionicima koje su pravedno raspoređene, uključujući stabilno zapošljavanje i mogućnosti dohotka te socijalne usluge zajednicama domaćinima i doprinoseći smanjenju siromaštva.

Iako je turizam univerzalno dobrodošao zbog koristi i mogućnosti koje stvara, sve više je prepoznata potreba da se turizam vidi i u njegovom okolišnom kontekstu, te da se prizna da su turizam i okoliš međusobno ovisni i da je potrebno raditi na jačanju pozitivnog odnosa između turizma, okoliša i smanjenja siromaštva. Održivi turizam znači turizam koji je ekonomski održiv, ali ne uništava resurse o kojima će ovisiti budućnost turizma, prije svega fizičko okruženje i društvena obilježja zajednice domaćina.

Jedna od definicija navodi: „Održivi turizam je turizam koji se razvija što je brže moguće, vodeći računa o trenutnim smještajnim kapacitetima, lokalnom stanovništvu i okolišu. Razvoj turizma i nova ulaganja u turistički sektor ne bi trebali negativno utjecati na sam turizam. Novi turistički sadržaji trebaju biti integrirani s okolišem.“⁴¹ Butler definira ekološki održiv turizam kao „turizam koji se razvija i održava u nekom području (zajednici, okolišu) na takav način i u takvoj mjeri da ostaje održiv tijekom beskonačnog razdoblja i ne degradira ili mijenja okoliš (ljudski i fizički) u kojem postoji do te mjere da zabranjuje uspješan razvoj i dobrobit drugih aktivnosti i procesa.“⁴²

⁴⁰ <https://www.unwto.org/sustainable-development>

⁴¹ Richards, G., Hall, D., (2000), *Tourism and Sustainable Community Development*, Routledge

⁴² Butler, R. W., (1999), *Sustainable tourism: A state-of-the-art review*, *Tourism Geographies*

2.2.2. Potreba za održivim razvojem turizma

Do početka prošlog desetljeća turizam se doživljavao kao profitabilan sektor poslovanja, bez očitih ograničenja rasta, s neznatnim preprekama za ulazak na tržište, naveliko prihvaćen od strane vlada koje su uglavnom u maloj mjeri zahtijevale da se okoliš uzme u obzir prilikom razvoja turizma. Zbog toga komercijalne organizacije, kako velike, tako i male, djeluju prema Dawkinovom principu koristoljublja. Odnosno, ne donose značajne promjene u načinu poslovanja, dok ne moraju odgovoriti na pritisak vanjskih čimbenika koji se ne mogu izbjeći ili kada se to može iskoristiti za konkurentsku prednost. Međunarodni turizam došao je u fazu u kojoj su mogućnosti za brzom zaradom, od iskorištavanja onog što se smatra slobodno dostupnim prirodnim resursima, zaslijepile oči vlada i gospodarstvenika, kao i mnogih lokalnih stanovnika. Budući da postoje mnoga ekonomska, socijalna, ekološka i politička ograničenja za razvoj turizma, potrebne su održive strategije za iskorjenjivanje ovih problema.⁴³

Održivi turizam predstavlja djelovanje na tri različita područja: okoliš, društvo i ekonomija. S okolišnog aspekta nastoji se povećati ekološku odgovornost, informirati javnost o zaštiti prirodnih resursa i neobnovljivih izvora energije, svesti stupanj zagađenosti okoliša na minimum i poduzeti korake koji vode prema smanjenju količine otpada u procesu proizvodnje. Kod ekonomskog aspekta nastoji se ostvariti suradnja između lokalnog stanovništva, vlasti i drugih dionika, kako bi se razmjenom znanja i iskustava mogle razviti kvalitetne strategije razvoja nekog područja te osigurati dugoročan i održiv rast tog područja. Također, nastoji se osigurati pravedna raspodjela koristi od turizma među dionicima u turizmu. Društvena komponenta naglasak stavlja na razvijanje i jačanje svijesti društva o poštivanju društveno osjetljivih pitanja, odnosno o pravima lokalnih zajednica i zaštiti identiteta lokalnih zajednica.

⁴³ <https://tourismnotes.com/sustainable-tourism/>

2.2.3. Dimenzije održivog turizma

Kao što je ranije navedeno, turizam ima utjecaj na okoliš, gospodarstvo i društvo. Održivi turizam podrazumijeva maksimiziranje pozitivnih utjecaja te minimiziranje negativnih. Čini se da su utjecaji na okoliš negativni, na ekonomiju pozitivni, a socijalni učinci kombinacija i pozitivnih i negativnih. Međutim, važno je shvatiti da postoje jasne veze između ova tri aspekta održivog turizma – ekološkog, ekonomskog i socijalnog. U nastavku rada detaljnije su objašnjene dimenzije održivog turizma.⁴⁴

1. Ekološka dimenzija održivog turizma

Za mnoge ljude održivost se odnosi na okoliš, a prvenstveno na prirodno, fizičko okruženje i njegovu zaštitu. Međutim, okoliš se odnosi na daleko više od samog prirodnog krajolika. Postoji pet aspekata okoliša, a to su:

1. *Prirodni resursi* - Turizam koristi niz prirodnih resursa, a u mnogim slučajevima glavna atrakcija su prirodni resursi poput čistog zraka, zemlje, mineralnih voda, jezera i mora.
2. *Prirodno okruženje* – U svijetu je ostalo svega nekoliko potpuno prirodnih krajolika, odnosno divljina. Gotovo svi prirodni krajolici su u nekoj mjeri pogođeni postupcima čovječanstva kroz stoljeća, a turizam je samo jedna od djelatnosti koja mijenja krajolik. Prirodni krajolik predstavlja jezgru turističkog proizvoda u mnogim područjima, uključujući prirodne šume, planine i regije koje privlače turiste zbog svojih rijeka i jezera.
3. *Poljoprivredno okruženje* – Odnosi se na raznoliki raspon poljoprivrednih sustava, uključujući poljoprivredne krajolike, umjetne šume i ribnjake.
4. *Biljni i životinjski svijet* – ima brojne dimenzije poput kopnenih sisavaca i gmizavaca, flore, ptica, insekata, riba i morskih sisavaca. Turizam može biti izrazito štetan za biljni i životinjski svijet kroz npr. uništavanje staništa, utjecaj na prehrambene navike, narušavanje procesa razmnožavanja, šumske požare i branje rijetkih biljaka.
5. *Izgrađeni okoliš* – u pogledu turizma postoji nekoliko dimenzija izgrađenog okoliša, kao što su pojedine zgrade i građevine, sela i gradovi, prometna infrastruktura, brane i akumulacije.

⁴⁴ <https://tourismnotes.com/sustainable-tourism/>

2. Ekonomska dimenzija održivog turizma

U raspravama o održivom turizmu, ekonomskoj se dimenziji često pridaje relativno oskudna pozornost u odnosu na pitanja zaštite okoliša. Turizam je ekonomski fenomen iz sljedećih razloga:

- Jedna je od glavnih industrija i izvor zarade deviza
- Osnova je rasta mnogih transnacionalnih korporacija
- Na turizam otpada značajan dio godišnjeg raspoloživog dohotka

Turizam na različite načine doprinosi ekonomiji neke zemlje, a ekonomske prednosti turizma su sljedeće:

- Kreiranje radnih mjesta
- Ubrzavanje prihoda u lokalno gospodarstvo kroz multiplikativni učinak
- Pomaže u održavanju lokalnog poslovanja
- Razvoj infrastrukture
- Privlači izravna strana ulaganja

S druge strane postoje i brojne negativne ekonomske posljedice, a neke od njih su:

- Mnogi poslovi su sezonski i slabo plaćeni
- Javlja se oportunitetni troškovi
- Potreba za ulaganjem u skupu infrastrukturu koja će biti potrebna samo dio godine
- Prevelika ovisnost o turizmu čini gospodarstvo ranjivim, odnosno osjetljivim

3. Socio-kulturna dimenzija održivog turizma

Društvenoj dimenziji turizma se u raspravama o održivom turizmu, također posvećuje znatno manje pažnje u odnosu na ekološku. Razlog tome je što se socio-kulturni utjecaji turizma pojavljuju neprimjetno kroz duži period vremena, odnosno ti su utjecaji uglavnom nevidljivi i nematerijalni. Utjecaji na društvenu dimenziju turizma su obično trajni, s malo ili nikakve mogućnosti da se promjene povrate jednom kada su se dogodile. Kada razmatramo društvene utjecaje održivog turizma, fokus se obično stavlja na zajednicu domaćina.

Postoji niz čimbenika koji određuju hoće li ukupni socio-kulturni učinci održivog turizma biti pozitivni ili negativni, a neki od njih su:

- Snaga i koherentnost lokalnog društva i kulture
- Vrsta turizma u destinaciji
- Stupanj ekonomskog i socijalnog razvoja populacije domaćina u odnosu na turiste
- Mjere koje poduzima javni sektor u destinaciji kako bi upravljao turizmom na načine koji smanjuju negativne socio-kulturne utjecaje turizma.

2.2.4. Ciljevi održivog razvoja turizma

Ciljevi održivog turističkog razvoja rezultat su prilagodbe općih ciljeva održivog razvoja specifičnostima turizma. UNEP i UNWTO su 2005. godine izdali publikaciju „Učiniti turizam održivijim: vodič za stvaraoce politika“ u kojoj je navedeno dvanaest ciljeva održivog turizma, a to su:⁴⁵

1. **Ekonomska održivost** –osigurati održivost i konkurentnost turističkih odredišta i poduzeća tako da budu u mogućnosti dugoročno napredovati i donositi koristi
2. **Lokalno blagostanje** – maksimizirati doprinos turizma ekonomskom prosperitetu odredišta domaćina, uključujući udio potrošnje posjetitelja koji se zadržava u destinaciji
3. **Kvaliteta zaposlenja** – ojačati broj i kvalitetu lokalnih radnim mjesta koje stvara i podržava turizam, uključujući razinu plaće, uvjete rada i dostupnost svima bez diskriminacije prema spolu, rasi, invaliditetu ili na druge načine
4. **Socijalna jednakost** – težiti široko raspodijenoj i poštenoj raspodjeli ekonomskih i socijalnih koristi od turizma u cijeloj zajednici domaćina, uključujući poboljšanje mogućnosti, prihoda i usluga dostupnih siromašnima
5. **Zadovoljstvo posjetitelja** – osigurati posjetiteljima sigurno, zadovoljavajuće i ispunjeno iskustvo, dostupno svima bez diskriminacije prema spolu, rasi, invaliditetu ili bilo kojoj drugoj osnovi
6. **Lokalno upravljanje** – angažirati i osnažiti lokalne zajednice u planiranju i donošenju odluka o upravljanju i budućem razvoju turizma na njihovom području, uz savjetovanje s ostalim dionicima

⁴⁵ UNEP, UNWTO (2005): Making Tourism More Sustainable – A guide for Policy Makers

7. **Dobrobit zajednice** – održati i ojačati kvalitetu života u lokalnim zajednicama, uključujući socijalne strukture i pristup resursima, sadržajima i sustavima za održavanje života, izbjegavajući bilo kakav oblik društvene degradacije ili iskorištavanja
8. **Kulturno bogatstvo** – poštivati i unaprjeđivati povijesnu baštinu, autentičnu kulturu, tradiciju i posebnosti zajednica domaćina
9. **Fizički integritet** – održati i poboljšati kvalitetu krajolika, kako urbanog tako i ruralnog te izbjeći fizičku i vizualnu degradaciju okoliša
10. **Biološka raznolikost** – podržati očuvanje prirodnih područja, staništa, kao i biljnoga i životinjskog svijeta te minimizirati njihovo oštećenje
11. **Učinkovito korištenje resursa** – smanjiti upotrebu oskudnih i neobnovljivih resursa u razvoju i radu turističkih objekata i usluga
12. **Čistoća okoliša** – smanjiti onečišćenje zraka, vode i tla te stvaranje otpada od strane turističkih poduzeća i posjetitelja

Postavljanjem ovih ciljeva ističe se važnost podizanja svijesti o održivom turističkom razvoju. U publikaciji se stavlja naglasak na poštivanje lokalne zajednice turističke destinacije kroz njihovo uključivanje u procese donošenja odluka, osiguravanjem boljih uvjeta rada te poboljšanjem kvalitete života u njihovoj životnoj sredini. Nastoji se ukazati na važnost odgovornog korištenja prirodnih resursa kako bi ti resursi mogli biti na raspolaganju i budućim generacijama. Nezaobilazna komponenta je i ekonomska održivost i pravednost raspodjele gospodarskih i društvenih koristi proizašlih iz razvoja turizma. Ove ciljeve potrebno je kontinuirano provoditi i analizirati kako bi se postigao dugoročan i održiv razvoj.

2.2.5. Čimbenici održivog razvoja turizma

Održivi razvoj turizma možemo objasniti kao odnose između raznih aktivnosti u turizmu i komponenti održivosti. Ključna komponenta svih tih odnosa su ljudi koji se u turizmu nalaze u različitim ulogama i aktivnostima.⁴⁶ Dakle, ključni čimbenici održivog razvoja turizma su:

1. **Turisti** – glavni korisnici, kupci turističkog proizvoda. Osim što su kupci, turisti su i aktivni sudionici svih zbivanja u turističkoj destinaciji i kao takvi svojim ponašanjem izravno utječu na održivost.
2. **Zaposlenici** – u turističkim djelatnostima postoji cijeli niz djelatnika - u hotelima, restoranima, agencijama, kulturnim, sportsko-rekreacijskim i drugim aktivnostima. Svi oni direktno ili indirektno svojim djelovanjem i ponašanjem utječu na održivost turističke destinacije.
3. **Organizacije i javne službe** – imaju direktan ili indirektan utjecaj na održivost u ekološkoj, socio-kulturnoj ili ekonomskoj sferi destinacije kroz svoju djelatnost i funkcije u destinaciji putem zajedničkih interesa i aktivnosti.
4. **Lokalno stanovništvo** – ima važnu ulogu u održivosti destinacije ili turističkog mjesta bez obzira na to bave li se poslovnim aktivnostima u turističkom sektoru ili u nekoj drugoj djelatnosti. Oni imaju poseban interes, jer se održivost destinacije izravno manifestira na kvalitetu života u određenom mjestu.

⁴⁶ Čavlek, N. et al., (2011) Turizam, Ekonomske osnove i organizacijski sustav, Zagreb, Školska knjiga, str 416

2.3. Načela održivog turizma

Tourism Concern iz 1991. godine u suradnji sa Svjetskim fondom za prirodu (WWF) daje deset načela za održivi turizma, a ona su⁴⁷:

1. **Održivo korištenje resursa** – očuvanje i održiva upotreba prirodnih, društvenih i kulturnih resursa je ključno i dugoročno ima smisla za poslovanje
2. **Smanjenje prekomjerne potrošnje i otpada** – ovime se izbjegavaju troškovi obnove kod dugoročnih oštećenja okoliša te se doprinosi kvaliteti turizma
3. **Održavanje biološke raznolikosti** - održavanje i promicanje prirodne, društvene i kulturne raznolikosti ključno je za dugoročno održiv turizam i stvara otporan temelj za industriju
4. **Integriranje turizma u planiranje** – razvoj turizma koji je integriran u nacionalni i lokalni strateški okvir planiranja i koji provodi procjenu utjecaja na okoliš povećava dugoročnu održivost turizma
5. **Podrška lokalnim gospodarstvima** – turizam koji podržava širok spektar lokalnih gospodarskih aktivnosti i koji uzima u obzir troškove i vrijednosti okoliša, istovremeno štiti ta gospodarstva i izbjegava štetu na okolišu
6. **Uključivanje lokalne zajednice** – potpuna uključenost lokalnih zajednica u turistički sektor koristi i njima i okolišu, ali također poboljšava i kvalitetu turističkog iskustva
7. **Savjetovanje s dionicima i javnošću** – konzultacije između turističke industrije i lokalnih zajednica, organizacija i institucija od presudnog su značaja za zajedničku suradnju i rješavanje mogućih sukoba interesa
8. **Obuka osoblja** – obuka osoblja koja integrira održivi turizam u radne prakse, zajedno sa zapošljavanjem osoblja na svim razinama, poboljšava kvalitetu turističkog proizvoda
9. **Odgovoran marketing turizma** – marketing koji turistima pruža cjelovite i odgovorne informacije povećava poštivanje prirodnog, društvenog i kulturnog okruženja odredišnih područja i povećava zadovoljstvo kupaca
10. **Istraživanje** – istraživanja i monitoring u industriji, koristeći učinkovito prikupljanje i analizu podataka, od presudnog su značaja za rješavanje problema i donošenje koristi destinacijama, industriji i potrošačima

⁴⁷ <https://tourismnotes.com/sustainable-tourism/>

Kako bi se u postiglo ekološko, društveno i gospodarsko blagostanje iznimno je važno da mjerodavna tijela, turisti, lokalne zajednice, ali i ostali dionici u turizmu svoje djelovanje usmjere prema provođenju načela održivog razvoja turizma. Bitno je uključiti ova načela u glavne strategije i razvojne programe zemalja te vršiti kontinuiranu edukaciju svih sudionika u turizmu. Provedbom ovih načela razvoj turizma kreće se u održivom smjeru, tj. uspješno se zadovoljavaju sadašnje potrebe svih ključnih dionika u turizmu i van njega, te se formira kvalitetna i održiva sredina sa svim bitnim elementima koja će moći ispuniti i zahtjeve budućih naraštaja.

2.4. Globalni etički kodeks u turizmu

Na razini Svjetske turističke organizacije (UNWTO) moralno djelovanje i poslovanje u turizmu, regulirani su Globalnim etičkim kodeksom za turizam. Globalni etički kodeks za turizam predstavlja niz načela osmišljenih tako da vode ključne dionike turizma u razvoju. Namijenjen je vladama i turističkom sektoru, ali i lokalnim zajednicama i turistima, a teži tome da prednosti sektora dovede do maksimuma istovremeno svodeći na minimum njegov potencijalno negativan utjecaj.⁴⁸

Globalni etički kodeks usvojen je 01. listopada 1999. godine u Santiagu, Čile od strane Svjetske turističke organizacije. UN ga je priznao dvije godine kasnije što je izuzetno potaknulo Svjetsku turističku organizaciju da počne s učinkovitim praćenjem odredbi. Iako Kodeks nije pravno obvezujući, ima volonterski mehanizam provedbe kroz ulogu Svjetskog odbora za etiku turizma (WCTE), kojem se dionici u turizmu mogu obratiti s pitanjima vezanim uz primjenu i tumačenje Kodeksa. Obzirom da je turizam jedan od najvećih privrednih sektora na svijetu za očekivati je da ima i ozbiljne izazove. Etičnost u turizmu tiče se svih sudionika procesa te je ovaj Kodeks pozitivan primjer temeljem kojeg se ističe važnost tog sudjelovanja. Kodeksom se, također, ističe temelj uklapanja društvene odgovornosti u djelatnosti turističkog gospodarskog sektora.

⁴⁸ Buzar,S., (2015), Analiza Globalnog etičkog kodeksa za turizam u kontekstu društveno odgovornog poslovanja, Acta Economica Et Turistica, Acta Economica Et Turistica, Vol. 1 No. 1, str . 41 – 57.

Globalni etički kodeks u turizmu sastoji se od deset članaka u kojima su navedena pravila za sve one koji imaju utjecaj i sudjeluju u turizmu, odnosno za vlade, turističke agencije, turooperatore, investitore, turističke djelatnike, ali i za same turiste.⁴⁹

U nastavku rada naveden je i opisan svaki od deset članaka.⁵⁰

- **Članak 1. Doprinos turizma uzajamnom razumijevanju i poštovanju među narodima i društvima** - Razumijevanje i promicanje etičkih vrijednosti, tolerancije i poštovanja raznolikosti vjerskih, filozofskih i moralnih uvjerenja čine temelj, ali i posljedicu odgovornog turizma. Svi sudionici u turističkom razvoju trebaju poštovati društvene i kulturne tradicije i običaje svih ljudi. Turističke aktivnosti trebaju biti vođene sukladno atributima i tradicijama regije i zemalja domaćina uz poštovanje njihovih zakona, navika i običaja. Lokalna zajednica treba poštivati turiste koji ju posjećuju i upoznati njihov način života, ukuse i očekivanja. Zadatak javnih tijela je da osiguraju zaštitu turista i posjetitelja, kao i njihove imovine. Turisti i posjetitelji ne smiju činiti nikakve kaznene i kriminalne radnje u zemlji koju posjećuju, te se moraju upoznati s karakteristikama zemalja koje se spremaju posjetiti kako bi minimizirali rizike.
- **Članak 2. Turizam kao sredstvo osobnog i kolektivnog ispunjenja** – Turizam se najčešće povezuje s odmorom i relaksacijom, sportom i pristupom kulturi i prirodi te se treba planirati i provoditi kao primarno sredstvo individualnog i grupnog ispunjenja. Turistička djelatnost mora poštovati jednakost spolova te promicati ljudska prava i prava najosjetljivijih skupina, kao što su djeca, stari, invalidi, etničke manjine i autohtono stanovništvo. Iskorištavanje ljudi u bilo kojoj formi kosi se s temeljnim ciljevima turizma i predstavlja negaciju turizma. Ističe se da su putovanja u svrhu vjere, zdravlja, obrazovanja i kulture ili u svrhu razmjene radi učenja jezika posebno korisni oblici turizma, koji zaslužuju podršku te da treba poticati uvođenje vrijednosti turističke razmjene i njenih koristi i rizika u nastavne programe.

⁴⁹ Holjevac, A., (2006) , Kvaliteta i održiv razvoj – Etički kodeks turizma, Rijeka, Fakultet za turistički i hotelski menadžment u Opatiji, Sveučilište u Rijeci, str. 7.

⁵⁰ UNWTO, Globalni etički kodeks za turizam: <https://mint.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/101213-unwto-kodeks.pdf>

- **Članak 3. Turizam, čimbenik održivog razvoja** - Svi sudionici u razvoju turizma trebaju čuvati prirodni okoliš s ciljem postizanja kontinuiranog i održivog gospodarskog razvoja koji je usmjeren na pravedno zadovoljavanje potreba i težnji današnjih i budućih generacija. Javna tijela trebaju poticati oblike turističkog razvoja koji su korisni za očuvanje rijetkih i dragocjenih resursa, posebice vode i energije, kao i za izbjegavanje proizvodnje otpada. Tijekovi turista trebaju biti ravnomjerno raspoređeni u vremenu i prostoru, kao i ravnomjerna raspodjela praznika kako bi se smanjio pritisak turističkih aktivnosti na okoliš i povećao pozitivan utjecaj na turistički sektor i lokalno gospodarstvo. Turistička infrastruktura i turističke aktivnosti trebaju biti osmišljene na način da štite prirodnu baštinu, ekosustave i bioraznolikost te da čuvaju ugrožene vrste. Sudionici u razvoju turizma trebaju se usuglasiti oko uvođenja ograničenja svojih aktivnosti kada se one provode u posebno osjetljivim područjima.
- **Članak 4. Turizam, korisnik kulturne baštine čovječanstva i čimbenik njezinog unapređivanja** - Turistička politika i djelatnosti moraju se provoditi s poštovanjem prema umjetničkom, arheološkom i kulturnom naslijeđu, koje se treba zaštititi i prenijeti budućim naraštajima te se posebna pažnja treba posvetiti očuvanju i unapređenju spomenika, svetišta i muzeja, kao i arheoloških i povijesnih lokacija, koji moraju biti otvoreni za posjete turista. Financijska sredstva koja se dobiju od posjeta kulturnih lokaliteta i spomenika trebaju, barem djelomično, biti korištena za održavanje, čuvanje, razvoj i uljepšavanje istih. Također, turistička djelatnost se treba planirati na način da se tradicionalnim proizvodima kulture, zanata i folkloru omogući da opstanu i unaprjeđuju se, a ne da izazovu njihovo nazadovanje i standardizaciju.
- **Članak 5. Turizam, djelatnost koja koristi zemljama i zajednicama domaćinima** - Lokalno stanovništvo treba biti povezano s turističkom djelatnošću te sudjelovati u ravnopravnoj raspodjeli ekonomskih, društvenih i kulturnih koristi koje ona stvara, posebice u izravnom i neizravnom zapošljavanju koje iz nje proizlazi. Turistička politika treba poticati rast životnog standarda stanovništva u destinaciji i zadovoljiti njihove potrebe. Posebnu pozornost treba obratiti na specifične probleme obalnih i otočnih teritorija i osjetljivih ruralnih i planinskih regija, kojima turizam često

predstavlja rijetku priliku za razvitak. Turistički stručnjaci i investitori trebaju provoditi studije o učincima njihovih razvojnih projekata na okoliš te trebaju otvoreno i objektivno dostaviti informacije o svojim budućim programima i očekivanim posljedicama te poticati dijalog sa stanovništvom kojeg se to tiče.

- **Članak 6. Obveze sudionika u turističkom razvoju** – Turistički stručnjaci moraju osigurati turistima objektivne i istinite informacije o njihovim odredištima i o uvjetima putovanja, prijema i boravka. Trebaju osigurati da ugovorne klauzule ponuđene klijentima budu lako razumljive što se tiče vrste, cijene i kvalitete usluga za koje se obvezuju da će izvršiti. Turistički stručnjaci u suradnji s javnim tijelima trebaju voditi računa o sigurnosti, sprječavanju nezgoda, zdravstvenoj zaštiti i sigurnosti hrane za one koji traže njihove usluge. Trebaju pridonijeti kulturnom i duhovnom ispunjenju turista i omogućiti im da tijekom putovanja mogu ispovijedati svoju vjeru. Vlasti emitivnih zemalja i zemalja domaćina trebaju osigurati postojanje potrebnih mehanizama za povratak turista u domovinu u slučaju bankrota poduzeća koje je organiziralo njihovo putovanje. Vlade imaju pravo i dužnost informirati svoje državljane o posebnim okolnostima ili opasnostima s kojima se mogu susresti tijekom svog putovanja u inozemstvo. Turistički tisak i drugi mediji, trebaju objavljivati istinite i usklađene informacije o događanjima i situacijama koje mogu utjecati na kretanja turista te osigurati pravovremene i pouzdane informacije korisnicima turističkih usluga.
- **Članak 7. Pravo na turizam** – Na mogućnost izravnog i osobnog pristupa otkrivanju i uživanju u resursima naše planete imaju jednako pravo svi stanovnici svijeta. Rastuće sudjelovanje u nacionalnom i međunarodnom turizmu treba se smatrati jednim od najboljih mogućih izraza održivog rasta slobodnog vremena te mu se ne smiju postavljati prepreke. Opće pravo na turizam mora se smatrati posljedicom prava na odmor i slobodno vrijeme, uključujući razumno ograničenje radnog vremena i plaćeni godišnji odmor. Socijalni turizam, a posebno asocijativni turizam, treba se razvijati uz podršku vlasti. Obiteljski, turizam mladih, studentski, turizam starijih ljudi i turizam za invalide, također treba poticati i olakšavati.

- **Članak 8. Sloboda kretanja turista** – U skladu s međunarodnim pravom i državnim zakonima, turisti trebaju uživati u slobodi kretanja u okviru svoje zemlje, ali i u inozemstvu. Turisti trebaju imati pristup svim dostupnim oblicima komunikacije, kako internim, tako i eksternim. Turisti trebaju imati ista prava kao i građani zemlje koje posjećuju, što se tiče povjerljivosti osobnih podataka i informacija koje se odnose na njih. Administrativne procedure na graničnim prijelazima trebaju biti prilagođene, koliko god je moguće, tako da maksimalno olakšaju slobodu putovanja i omogućе otvoreni prilaz međunarodnom turizmu.
- **Članak 9. Prava radnika i poduzetnika u turističkoj industriji** – Temeljna prava radnika u turističkom sektoru i srodnim djelatnostima trebaju biti zajamčena, pod nadzorom državne i lokalne uprave, a posebna pozornost treba se posvetiti specifičnim ograničenjima vezanim za sezonski karakter turističkih djelatnosti, globalnu dimenziju industrije i fleksibilnost koju zahtijeva priroda posla. Radnici u turističkim i srodnim djelatnostima imaju pravo i obvezu stjecati odgovarajuću izobrazbu. Treba im se pružiti odgovarajuća socijalna zaštita, nesigurnost posla se treba maksimalno ograničiti, a poseban status treba pružiti sezonskim radnicima. Sve fizičke i pravne osobe, ukoliko imaju potrebne kvalifikacije, trebaju imati pravo na razvijanje svoje profesionalne djelatnosti u području turizma sukladno važećim zakonima. Internacionalne kompanije u turističkoj industriji ne bi smjele iskorištavati svoju dominantnu poziciju te trebaju izbjegavati da postanu sredstvo uvođenja kulturnih i društvenih modela lokalnim zajednicama, u zamjenu za slobodu u ulaganja i trgovanja. Partnerstvo i uspostava uravnoteženih odnosa između poduzeća emitivnih i receptivnih zemalja pridonosi održivom razvoju turizma i ravnomjernoj raspodjeli koristi od njegovog razvoja.

- **Članak 10. Provedba načela Globalnog etičkog kodeksa za turizam** – Javni i privatni sudionici u razvoju turizma trebaju surađivati u provođenju ovih načela i pratiti njihovu efikasnu primjenu. Sudionici trebaju prepoznati ulogu međunarodnih institucija, među kojima prvenstveno Svjetska turistička organizacija te nevladinih udruga s ovlastima promoviranja i razvitka turizma, zaštite ljudskih prava, okoliša i zdravlja, s dužnim poštovanjem općih načela međunarodnog prava. Sudionici u razvoju turizma, također, trebaju iskazati namjeru da sve sporove koji se tiču provođenja ili interpretacije Globalnog etičkog kodeksa za turizam upućuju nepristranom trećem tijelu, odnosno Svjetskom odboru za turističku etiku.

Analizom pojedinih članaka Globalnog etičkog kodeksa u turizmu može se utvrditi povezanost etike i održivog razvoja turizma.

2.5. Pokazatelji održivosti turizma

Zabrinutost zbog toga je li razvoj održiv s ekonomskog, ekološkog i socijalnog gledišta potaknula je niz zemalja da se okrenu prema politikama usmjerenim na sprječavanje onečišćenja, integriranje brige za okoliš u ekonomske i sektorske odluke i međunarodnu suradnju. Također je sve veći interes za procjenom koliko vlade provode svoje politike i koliko dobro ispunjavaju svoje lokalne ciljeve i međunarodne obveze. Ti su zahtjevi doveli do razvoja pokazatelja zaštite okoliša kao alata za donošenje odluka i procjenu ekoloških učinaka. 2001. godine je OECD predstavio skup pokazatelja zaštite okoliša za mjerenje napretka u okolišu i razne skupove pokazatelje za integriranje pitanja zaštite okoliša u sektorske politike.⁵¹ 2007. godine UN je objavio „Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies — Third Edition“ kao nadopunu pokazateljima koje su objavili 1996. i 2001. godine. Ti pokazatelji održivog razvoja održavaju iskustva zemalja i međunarodnih organizacija tijekom vremena od usvajanja Agende 21 u Rio de Janeiru.⁵²

2015. godine je UN usvojio dokument „Mijenjajmo svoj svijet: Agenda za održivi razvoj do 2030. godine. U tom dokumentu, kako je već ranije navedeno, doneseno je 17 ciljeva održivog razvoja. U sklopu Agende 30 usvojen je i priručnik namijenjen nacionalnim statističarima kako bi im omogućio praćenje napretka u provedbi ciljeva održivog razvoja na temelju podataka nacionalnih statističkih sustava. Priručnik je pripremio Odjel za statistiku Ujedinjenih Naroda (UNSD) u suradnji s partnerskim agencijama. U priručniku je svakom cilju održivog razvoja pridružen određeni broj pokazatelja te je za svaki pokazatelj navedeno njegovo ime, cilj koji se želi dosegnuti te na koji način se pokazatelj računa.⁵³

Pojava i širenje negativnih posljedica uzrokovanih pojavom masovnog turizma potaknula je međunarodne i nacionalne organizacije, znanstveno-istraživačke ustanove i pojedince da promišljaju i pokrenu konkretne projekte kako bi se uspostavili stalni sustavi kontrole turizma. Kao jedno od sredstava monitoringa čija je svrha bila rano uočavanje, praćenje, prevencija te prijedlog mjera za ublažavanje negativnih utjecaja turizma predloženi su indikatori održivog turizma od strane UNWTO-a po prvi puta 1993. godine, a zatim i 1996. i 2004. godine. Dakle vodeću ulogu u istraživanju, organiziranju, razvijanju i implementaciji

⁵¹ OECD, (2001), OECD Environmental Indicators, Towards Sustainable Development, OECD Publications, Pariz

⁵² UN (2007) Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies, Third Edition, New York

⁵³ UN (2015) E-Handbook on Sustainable Development Goals Indicators

indikatora održivog turizma ima UNWTO. ⁵⁴ 2004. godine je objavljen Priručnik za uspostavu sustava pokazatelja održivosti u turizmu. Metodologija UNWTO-a je većinom usmjerena na razvoj sustava indikatora održivosti turizma na razini destinacije. U tablici 1. prikazana je lista osnovnih pokazatelja, koji su općenito relevantni. ⁵⁵

Tablica 1: UNWTO Pokazatelji održivog razvoja turizma

Područje / tema	Pokazatelj
Zadovoljstvo lokalnog stanovništva turizmom	Razina zadovoljstva lokalnog stanovništva turizmom
Učinci turizma na lokalnu zajednicu	Omjer broja turista i lokalnih stanovnika
	Postotak lokalnog stanovništva koje vjeruje da turizam može pomoći u izgradnji infrastrukture i pružanju novih usluga
	Broj i kapacitet društvenih usluga raspoloživih lokalnoj zajednici
Održavanje zadovoljstva turista	Razina zadovoljstva posjetitelja
	Percepcija dobivene vrijednosti za novac
	Postotak povratka turista
Sezonalnost turizma	Dolasci turista po mjesecima i tromjesečjima
	Stopa popunjenosti registriranog smještaja po mjesecima (najviše sezone u odnosu na vansezonsko razdoblje) i postotak ukupne popunjenosti u najpopunjenijem tromjesečju ili mjesecu
	Postotak poduzeća koja rade cijelu godinu
	Ukupan broj i postotak radnih mjesta u turizmu koja su otvorena cijele godine
Gospodarske koristi od turizma	Ukupan broj lokalnih stanovnika (omjer muškaraca i žena) zaposlenih u turizmu (kao i omjer turističke i ukupne zaposlenosti)
	Prihodi generirani turizmom kao postotak ukupnih prihoda generiranih u lokalnoj zajednici

⁵⁴ Vojnović, N., (2014), Problematika implementacije temeljnih indikatora održivog turizma u hrvatskim općinama i gradovima, Ekonomska misao i praksa, Vol. 23., No.1, str. 171 - 190

⁵⁵ <http://www.crosto.hr/hr/korisni-dokumenti/unwto-pokazatelji/>

Upravljanje energijom	Potrošnja energije po stanovniku iz svih raspoloživih izvora (ukupno i u turizmu po osobi po danu)
	Postotak poduzeća koja sudjeluju u programima očuvanja energije ili primjenjuju politike i tehnike štednje energije
	Postotak potrošnje energije iz obnovljivih izvora
Raspoloživost i očuvanje vode	Potrošnja vode
	Ušteda vode
Kvaliteta pitke vode	Postotak turističkih poduzeća čija voda za piće zadovoljava međunarodne standarde
	Učestalost zaraza koje su uzrokovane pijenjem vode
Postupanje s otpadnim vodama iz domaćinstva	Postotak otpadnih voda iz domaćinstva koji se zbrinjava
	Postotak turističkih poduzeća koji su uključeni u sustav zbrinjavanja otpadnih voda
Upravljanje krutim otpadom (smećem)	Količina smeća koja se proizvodi u destinaciji
	Omjer volumena recikliranog smeća u m ³ i ukupnog obujma smeća
	Broj kontejnera za smeće na javnim površinama
Kontrola razvoja	Postojanje procesa planiranja razvoja ili upotrebe zemljišta, uključujući turizam
	Postotak površine koja se kontrolira
Kontroliranje intenziteta turizma	Ukupan broj turističkih dolazaka
	Broj turista po m ² te po km ² destinacije

Izvor: UNWTO, Indicators of Sustainable Development for Tourism Destinations A Guidebook, World Tourism Organization, Madrid 2004. , P. 55-241

2019. godine stvoreni su Kriteriji Globalnog vijeća za održivi turizam (GSTC – Global Sustainable Tourism Council) kako bi pružili zajedničko razumijevanje održivog turizma. GSTC destinacijski kriteriji predstavljaju minimum kojem bi svaka turistička destinacija trebala težiti, a organizirani su oko četiri glavne teme: održivo upravljanje, socijalno-ekonomski utjecaji, kulturni utjecaji i utjecaji na okoliš te imaju primjenjivost na cjelokupni turistički sektor.⁵⁶

Obzirom da se turističke destinacije sve više pozivaju na rješavanje socijalnih, kulturnih, ekonomskih i ekoloških izazova, Europska Komisija pokrenula je Europski sustav pokazatelja turizma (ETIS) 2013. godine s ciljem da destinacijama pomogne u nadzoru i mjerenju njihovih održivih turističkih učinaka, koristeći zajednički usporedivi pristup. ETIS je sustav pokazatelja pogodan za sve turističke destinacije, potičući ih tako na inteligentniji pristup planiranju turizma. To je⁵⁷:

- alat za upravljanje, koji podržava destinacije koje žele preuzeti održiv pristup upravljanju destinacijama
- sustav praćenja, jednostavan za upotrebu za prikupljanje podataka i detaljnih informacija i za omogućavanje odredišta da prate njihovu izvedbu iz godine u godinu
- informacijski alat, koristan za kreatore politika, turistička poduzeća i ostale dionike

U uputama za provođenje ETIS-a, navodi se da je ETIS dobrovoljan upravljački alat. Rezultati praćenja temelje se na samoprocjeni promatranjima, prikupljanju podataka i analizi samih destinacija. ETIS ne postavlja minimalne vrijednosti koje treba postići niti daje ikakve certifikate. Međutim, identificirajući niz pokazatelja, destinacijama se pružaju osnovne informacije koje su im potrebne za praćenje održivosti i za učinkovitije upravljanje turističkom aktivnošću. Dakle, cilj ETIS-a je pomoći destinacijama i dionicima unutar njih kako bi se izmjerio njihov proces upravljanja održivosti, omogućujući im praćenje njihove uspješnosti i napretka tijekom vremena.

Budući da je konkurentnost turizma usko povezana s njegovom održivošću, ETIS omogućuje političarima i donositeljima odluka da prate glavne elemente koji određuju atraktivnost destinacije i konkurentnost na tržištu kako bi poboljšali iskustvo posjetitelja i osigurali zadovoljstvo kupaca.

⁵⁶ GSTC (2019) GSTC Destination Criteria, Washington

⁵⁷ Europska Komisija, dostupno na: https://ec.europa.eu/growth/sectors/tourism/offer/sustainable/indicators_en

Neke od glavnih prednosti ETIS-a za destinacije su:

- poboljšane informacije za odlučivanje
- učinkovito upravljanje rizikom
- određivanje prioriteta akcijskih projekata
- poboljšana kupovina u zajednici i podrška za turističke dionike
- poboljšano iskustvo posjetitelja
- povećana suma / ušteda troškova
- povećana vrijednost po posjetitelju

ETIS sadrži 43 osnovna pokazatelja i okvirni skup dodatnih pokazatelja. Oni se mogu koristiti prema potrebi i primjereno – sustav se može koristiti u cijelosti ili integrirati u postojeće sustave za nadgledanje destinacije. Važna dodana vrijednost sustava je da destinacije mogu same birati najrelevantnije pokazatelje koje žele usvojiti i nadzirati radi ispunjavanja potreba destinacije, interesa lokalnih dionika i specifičnih pitanja održivosti s kojima se destinacija suočava. Osnovno načelo sustava pokazatelja je da se dijele odgovornost, vlasništvo i odlučivanje u destinaciji. Okupljanje grupe da radi na prikupljanju i izvještavanju informacija moćan je način za učinkovito upravljanje destinacijama.

Implementacija ETIS sustava u destinaciji ima sedam koraka, a to su:

1. Podizanje svijesti – odluku o mjerenju održivosti važno je priopćiti što većem broju dionika, što će pomoći u povećanju sudjelovanja, podizanju svijesti i povećanju podrške za radnje koje bi mogle biti poduzete na temelju rezultata pokazatelja
2. Stvaranje profila destinacije – definiraju se granice destinacije i dionicima se pruža općeniti pregled glavnih koraka u prikupljanju podataka
3. Kreiranje radne skupine dionika – okupljaju se organizacije i individualci iz destinacije koji su uključeni u turizam ili pokazuju interes za turistički industriju
4. Određivanje uloga i odgovornosti – lokalni koordinator destinacije ima ulogu da usmjeri dionike prema sporazumu o postavljanju ciljeva, poduzimanju potrebnih radnji i planiranju na koji način će se ciljevi postići
5. Prikupljanje i obrada podataka - proces spajanja različitih izvora podataka na jednom mjestu kako bi se stvorila detaljna slika turističke industrije destinacije
6. Analiza rezultata – analiziraju se prikupljeni podaci te se prioritiziraju potrebe i određuje se akcijski plan

7. Omogućiti kontinuirani razvoj i napredak – definiranje strategije, održavanje uporabe ETIS-a i komuniciranje rezultata

Kao što je već navedeno, ETIS se sastoji od osnovnih i pomoćnih pokazatelja. Glavni pokazatelji su bitni, ključni ili osnovni podaci koji su potrebni destinaciji da bi se razumjelo, nadziralo i upravljalo njenim performansama. 43 osnovna pokazatelja pokrivaju temeljne aspekte praćenja održivosti i pružaju osnovu za učinkovito upravljanje destinacijama. Također, omogućuju usporedbu tijekom vremena i između destinacija. Nakon što je uspostavljen jasan postupak praćenja osnovnih pokazatelja, destinacija će možda htjeti prikupiti dodatne informacije prilagođene njihovoj vrsti ili kategoriji destinacije ili određenom turističkom tržištu. Stoga ETIS uključuje mogućnost razmatranja dodatnih pokazatelja koji pridonose pruženim osnovnim informacijama i omogućava destinacijama da sustav prilagode svojim posebnim potrebama.

2.6. Prednosti i izazovi održivog razvoja turizma

Obzirom da turizam igra toliko veliku ulogu u globalnoj ekonomiji, turistička industrija ima odgovornost da pokaže put prema održivom razvoju. Prirodni i kulturni resursi čine srž turističke razmjene pa stoga postoji jasan interes za time. Budućnost planete, njenih ljudi i industrije ovisi o tome koliko dobro ćemo uravnotežiti utjecaje odluka koje donosimo i akcija koje poduzimamo. Primjerice, ne možemo u potpunosti globalno zabraniti putovanja, kako bi se umanjili štetni utjecaji na okoliš jer bi to zaustavilo ekonomske dobrobiti mnogim regijama. Iz tog razloga, održivi turizam nastoji uspostaviti najbolju moguću ravnotežu između pozitivnog doprinosa putovanja i smanjenja i/ili nadoknade negativnih utjecaja .

2.6.1. Prednosti održivog razvoja turizma

Prema UNWTO-u ciljevi i koristi održivog turizma mogu se grupirati na sljedeći način:

1. *Ekonomski prosperitet* – Turizam je odgovoran za stotine milijuna radnih mjesta u svijetu. Potencijal održivog turizma u smanjenju siromaštva i doprinosu dobrom financijskom i infrastrukturnom razvoju je značajan. Podrška rastu zaposlenosti u udaljenim i ruralnim regijama i među siromašnom populacijom, kao i pravedna raspodjela zarade, posebno su bitni.
2. *Društvena jednakost i kohezija* – Osnovan na ljudskom kontaktu, turizam posebice njeguje poštovanje, razumijevanje i prihvaćanje kulturnih razlika. Generiranjem prihoda na temelju lokalne kulture, on također nadahnjuje zajednice da se ponose svojom kulturom i cijene svoju baštinu, što zauzvrat potiče njeno očuvanje. Među prednostima u ovoj kategoriji, UNWTO-ov Globalni etički kodeks za turizam uključuje ravnopravnost spolova, očuvanje kulture, društvenu odgovornost poduzeća i zaštitu djece od eksploatacije u turizmu. Popis ovih blagodati opsežan je i obuhvaća zdravlje, obrazovanje, kulturne resurse, politiku, pa čak i osobnu sreću i mir.
3. *Očuvanje okoliša* – Ekološki i ekonomski gledano, budućnost turizma ovisi o zaštiti života, poput prirodnih područja, za njegovo buduće korištenje. Kao dio svojih napora da pomogne industriji da prepozna i umanju svoj utjecaj na okoliš, UNWTO je razvio Globalne kriterije održivog turizma koji su minimalni standardi održivosti prema kojima bi hoteli i turistički operatori trebali težiti. Postizanjem tih kriterija, poduzeća mogu potpomognuti zdrave prirodne resurse, biološku raznolikost i ekosustave, spriječiti krčenje šuma, zagađenje i klimatske promjene, zaštititi divlje životinje i krajolike te sačuvati dragocjenu vodu i energiju.

Neke od prednosti održivog razvoja turizma, također su:

- Smanjuje troškove, potrošnju energije i emisiju ugljikovog dioksida
- Potiče aktivnosti manjih lokalnih zajednica
- Promovira kulturu i proizvode lokalne zajednice
- Podiže svijest o potrebama i problemima u vezi okoliša
- Promovira razvoj novih poduzeća u turističkom sektoru
- Ekonomski oživljava ruralna područja u mjestima u kojima se odvija turizam
- Dio pogodnosti usmjeren je na izgradnju radova od javnog interesa
- Poštiva društveno-kulturnu autentičnost zajednica
- Poboljšava kvalitetu života lokalnog stanovništva, kako ekonomski tako i socio-kulturno

Postoje određene razlike između održivog i neodrživog razvoja turizma, iz kojih se mogu prepoznati prednosti održivog razvoja, a one su prikazane u sljedećoj tablici.

Tablica 2: Razlike između održivog i neodrživog razvoja turizma

Održivi razvoj	Neodrživi razvoj
Spori razvoj	Brzi razvoj
Kontrolirani razvoj	Nekontrolirani razvoj
Dugoročna perspektiva	Kratkoročna dobit
Kvalitativan razvoj	Kvantitativan razvoj
Lokalna kontrola / sudjelovanje	Kontrola bez lokalne zajednice
Plan prethodi razvoju	Razvoj bez plana
Razrađeni koncepti	Mali projekti
Lokalni razvoj	Eksterni razvoj
Lokalni zaposlenici	Uvezena radna snaga
Autohtona arhitektura	Ne-autohtona arhitektura

Izvor: obrada autora prema Bjelavac, J., Silajdžić, I., *Održivi turizam s aspekta održivog razvoja*⁵⁸

⁵⁸ <https://slideum.com/doc/1339389/odr%C5%BEivi-turizam-je>

Iz navedene tablice osnovnih razlika održivog i neodrživog razvoja jasno je vidljivo da se održivi turizam sporije razvija, međutim on je kontroliran i ima dugoročnu dobit, dok neodrživi turizam ima brži razvoj, ali nije dovoljno kontroliran i ostvaruje kratkoročnu dobit, što dugoročno gledano nije isplativo.

2.6.2. SWOT analiza održivog turizma

SWOT analiza je metoda kojom se nastoje definirati vanjski i unutarnji utjecaji kako bi se adekvatnom analizom definirali planovi, misije, vizije i strategije koje će utjecati na budući razvoj i ostvarenje postavljenih ciljeva. U tablici su navedene snage, slabosti, prilike i prijetnje te su kasnije navedene moguće strategije za uspješan budući razvoj.

Tablica 3: SWOT analiza održivog razvoja turizma

SNAGE	SLABOSTI
Dugoročno promišljanje razvoja turizma	Nedovoljno jasan koncept
Planski pristup	Dugotrajan proces
Kontroliran razvoj turizma	Nejednak odnos svih dionika prema realizaciji zacrtanih ciljeva
Odgovorno postupanje prirodnim i ljudskim resursima	Nekonzistentan sustav praćenja učinaka (indikatori)
Smanjenje količine otpada	Neadekvatne organizacijske vještine društva
Očuvanje resursa za buduće generacije	Nedovoljna educiranost dionika u turizmu
Suradnja svih dionika u turizmu	
Kvaliteta prije kvantitete	
Održivost kvalitetnog stanja u okoliša	
Očuvanje kulturnog integriteta	

PRILIKE	PRIJETNJE
Trend razvoja selektivnih oblika turizma temeljenih na održivom razvoju	Klimatske promjene
Razvoj turističke pred- i posezone	Nekontroliran rast broja turista
Uvođenje novih tehnologija	Nekontrolirana urbanizacija
Realne procjene mogućnosti i granica razvoja	Globalni trend pretjerane eksploatacije prirodnih resursa
Stručno i plansko promišljanje razvoja	Odupiranje lokalne i regionalne vlasti u razvoju održivog turizma
Pozitivne institucionalne promjene	
Jačanje globalnog partnerstva	
Snaženje razvojnih dionika	

Izvor: obrada autora

2.6.3. Izazovi održivog razvoja turizma

Otkad je objavljen dokument Agenda 21, 1997. godine, za putničku i turističku industriju, održivost je postala uobičajeni pojam. Koncept održivog turizma je nadišao usko definirani pojam ekoturizma i obuhvatio sve aspekte turizma. Ipak provedba prakse održivog turizma je daleko od univerzalnog karaktera i tempo promjena je izrazito. Kako napredujemo dalje, vrijedno je razmotriti tri izazova u provođenju politika održivog turizma.⁵⁹

Prvi izazov je da je pojam održivosti u turizmu nejasan. UNWTO definira održivi turizam kao turizam koji zadovoljava potrebe sadašnjih turista i regija domaćina, istovremeno štiteći i poboljšavajući prilike za budućnost. Zamišljeno je da se upravljanje svim resursima odvija na takav način da se mogu ispuniti ekonomske, socijalne i estetske potrebe uz održavanje kulturnog integriteta biološke raznolikosti i sustava koji održavaju život. Ova definicija nije obvezujuća i ne daje jasne upute za praktičare koji žele usvojiti ovaj koncept pa se koncept održivog turizma može operacionalizirati na različite načine ovisno o destinaciji. Svaka destinacija mora odrediti ravnotežu okolišne, društvene i gospodarske aktivnosti koja zadovoljava njihove trenutne i buduće potrebe. Različite destinacije mjerit će troškove i koristi turizma i njihov dugoročni utjecaj na lokalnu zajednicu na različite načine. Iako postoji opsežan popis stvari koje treba obavljati, certifikati i sve više informacija o dobrim praksama, ne postoji jedinstven način za ostvariti održivi turizam. Također, nemoguće je identificirati aktivnosti održivog turizma unutar destinacije. Donosioci politika i nevladine organizacije mogu koristiti izraz održivi turizam, ali se njihovo djelovanje zapravo opisuje u smislu društvene odgovornosti. Socijalna i kulturna razmatranja se mogu opisati kao baštinski turizam, dok iz perspektive potrošača, putnici mogu sudjelovati u ekološkom ponašanju, volontiranju ili prihvatiti odgovorni turizam. Svaka od tih aktivnosti se uklapa u okvir održivog turizma, ali se ne mogu prepoznati kao sastavni dijelovi održivog turizma pa je teško izmjeriti aktivnosti održivog turizma koje poduzimaju određeni akteri u turističkoj destinaciji.

Drugi izazov provedbe održivog turizma je taj što je turizam složeni sustav s mnogim neovisnim sudionicima. Pružanje turističkog iskustva zahtijeva da mnoga poduzeća surađuju i zajedno pružaju proizvode i usluge turistima. Uvažavanje složenosti upravljanja u provedbi politike održivog turizma znatno je poraslo otkad je u Agendi 21 naglašeno da su Nacionalne turističke zajednice odgovorne za marketing, planiranje i savjetovanje vlada o pitanjima

⁵⁹ Day, J., 2012, Challenges of Sustainable Tourism, Journal of Tourism Research & Hospitality, Purdue University

putovanja i turizma te su zbog toga mnoge zadaće u tranziciji prema održivom razvoju pripale njima. Budući da nacionalne turističke zajednice nemaju regulatorne funkcije, one djeluju više kao katalizatori i zagovornici održivog turizma. Osim toga, što više imamo iskustva u održivosti turizma vidimo da odluke o implementiranju održivog turizma nisu toliko jednostavne koliko se na prvi pogled čine. Održivi turizam zahtijeva određene kompromise, a ti kompromisi se mogu promatrati različito s različitih razina unutar sustava. Primjerice, na razini hotela programi uštede potrošnje energije i vode na posteljinama imaju pozitivan ekološki utjecaj. Međutim, na razini destinacije ili zajednice, s vremenom se smanjuje potreba za radnom snagom u domaćinstvu što smanjuje mogućnost zaposlenja. Obzirom na potrebe lokalne zajednice, u destinaciji od veće važnosti može biti mogućnost zapošljavanja nego smanjenje potrošnje energije, a s obzirom da ne postoji zakonski okvir ili dogovor unutar industrije, poduzeća sama odlučuju kako će poslovati.

Treći izazov u provedbi održivog turizma je usvajanje. Kao što je već navedeno, usvajanje prakse održivog turizma u kompleksnom sustavu turističke destinacije zahtijeva provođenje aktivnosti na razini destinacije, ali i usvajanje praksi održivog turizma od strane svih dionika unutar sustava, kao što su hoteli, atrakcije, pružatelji usluga prijevoza i ostalih. Osim toga, unutar svih tih organizacija i poduzeća, pojedinci također moraju naučiti i primijeniti nove načine ponašanja kako bi pridonijeli održivosti sustava. Također, mnogo toga što je potrebno učiniti za provedbu održivog turizma je poznato istraživačima, ali većina tog znanja nije učinkovito prenesena na destinacijsku razinu gdje je zapravo potrebna onima koji planiraju i upravljaju aktivnostima. Važnost održivog turističkog obrazovanja prepoznata je kao sredstvo poticanja usvajanja održivog turizma. Međutim, samo znanje nije dovoljno za poticanje promjena. Usvajanje aktivnosti održivog turizma zahtijeva spremnost na promjene.

Svi ovi izazovi su međusobno povezani i svaki je rezultat složenosti zadataka provođenja promjena u velikom i složenom sustavu poput turizma. Unatoč ovim izazovima, primjena ideala održivog turizma je presudna za budućnost turizma.

3. ODRŽIVO PONAŠANJE TURISTA

3.1. Pojam turista

3.1.1. Povijesni razvoj pojma turista

Vjeruje se da je izraz „turist“ vjerojatno prvi puta upotrijebio Stendhal 1938. u svom djelu "Mémoires d'un touriste". Jedna od najranijih definicija turiste definira kao ljude na privremenim putovanjima daleko od kuće, koji troše novac i iz svog matičnog područja, a ne iz mjesta koje posjećuju. 1937. godine Liga nacija turistom je smatrala pojedinca koji putuje u periodu od 24 sata ili više u neku drugu zemlju od one u kojoj obično boravi.⁶⁰ Ova rana definicija se vrti oko međunarodnih turista i uključivala je vremensko ograničenje za turista, tako što je morao ostvariti noćenje. Također, ova definicija podrazumijeva da su svi putnici turisti zbog nedostatka svrhe u definiciji. S druge strane, studenti, stanovnici, ljudi koji putuju na posao i putnici koji ne ostaju u zemlji duže od 24 sata su izuzeti iz te definicije.

1950. godine Međunarodni savez službenih putničkih organizacija (IUOTO, današnji UNWTO) izmijenio je prethodnu definiciju uključivši studente koji borave manje od godinu dana kao turiste. Desetljeće kasnije, na Konferenciji međunarodnih putovanja i turizma, IUOTO je uveo razliku između posjetitelja i turista ovisno o minimalnoj dužini boravka. Posjetitelj treba provesti manje od 24 sata, a turist više od 24 sata. 1967. godine i nakon razmatranja ove posljednje definicije, Ujedinjena nacionalna statistička komisija predložila je razlikovanje između ove dvije vrste putnika ovisno o noćenju.⁶¹ 1968. godine IUOTO je svoju definiciju turista bazirao na posjetitelju: „posjetitelj se definira kao osoba koja putuje u zemlju koja nije njegova država boravka, iz bilo kojeg drugog razloga osim plaćenog posla“. ⁶² Takva definicija uvodi motivaciju koja je isključila svaku svrhu, uključujući bilo kakvu naknadu.

1981. godine UNWTO je objavio "Tehnički priručnik o prikupljanju i predstavljanju domaćih i međunarodnih statistika turizma" kao rezultat međunarodne konferencije održane 1976. godine. UNWTO je sugerirao da je međunarodni posjetitelj "pojedinaac koji ulazi u zemlju koja nije njegova zemlja prebivališta". Ova definicija isključuje migrante koji traže

⁶⁰ Ghanem, J., (2017) Conceptualizing "the Tourist": A critical review of UNWTO definition, prema Shaw, G., & Williams, A. M. (1994). *Critical Issues in Tourism: A geographical Perspective*. Blackwell Publishers

⁶¹ Ghanem, J., (2017) Conceptualizing "the Tourist": A critical review of UNWTO definition, prema Smith, S. L. J. (1989). *Tourism Analysis: A handbook* (2nd ed.). UK: Taylor & Francis.

⁶² Ghanem, J., (2017) Conceptualizing "the Tourist": A critical review of UNWTO definition, prema Candela, G., & Figini, P. (2012). *The economics of Tourism destinations*. Heidelberg: Springer.

zaposlenje, uključujući ljude ovisne o njima, diplomate ili militante, izbjeglice, nomade, granične radnike ili radnike na dulje od godinu dana.

Svrha putovanja je razvijena tako da uključuje rekreaciju, liječenje, religiju, obitelj, sport, konferencije, obrazovanje i tranzit u drugu zemlju. Turisti se tako definiraju kao posjetitelji koji prenoće, što isključuje izletnike.

3.1.2. Posjetitelj, turist i putnik

Prema UNWTO posjetitelj se smatra turistom ukoliko njegovo putovanje uključuje noćenje. Iako na prvu, ova definicija izgleda jednostavno, može se krivo interpretirati. Stoga, kako bi se razumio pojam turista, potrebno je najprije objasniti pojam „posjetitelja“. Pojam posjetitelja uključuje i turista i jednodnevnog posjetitelja (izletnika). Posjetitelj se definira kao putnik koji putuje u destinaciju izvan svog uobičajenog okruženja, na razdoblje manje od godine dana, u bilo koju svrhu, osim zaposlenja u destinaciji koju posjećuje. Posjetitelj (domaći, ulazni ili odlazni) klasificira se kao turist (ili prekonoćni posjetitelj) ukoliko njegovo putovanje uključuje noćenje ili kao izletnik ukoliko ne ostvaruje noćenje.⁶³

Takva je definicija mnogo složenija i razvijenija od definicije turista. Sadrži tri glavna kriterija kako bi se netko mogao smatrati turistom: kretanje izvan uobičajenog okruženja, trajanje putovanja i svrha putovanja. Te ključne sastavnice moraju se uzeti u obzir jer kako bi netko bio turist, ponajprije treba biti posjetitelj.

Ovi pojmovi uvedeni su iz tehničkih razloga, kako bi se podaci o posjetiteljima, turistima i putnicima skupljali i analizirali odvojeno. Putnik obuhvaća više od posjetitelja, jer se kod putnika uzimaju u obzir sva putovanja bez obzira na svrhu i trajanje putovanja. U ovom slučaju, putnik je svaka osoba koja putuje izvan svoje zemlje. S ekonomskog i tehničkog stajališta, bitno je definirati turista. To su ljudi koji troše u destinaciji. Za praćenje protoka turizma, važno je nadgledati turizam prema obujmu, vrijednosti i profilu. Međutim, Međunarodne preporuke za statistiku turizma se fokusiraju više na posjetitelje i putnike, iako je ključna komponenta turističke industrije turist, kojeg se u ovom slučaju smatra jednostavno prekonoćnim posjetiteljom.

⁶³ UNWTO, Glossary of Tourism Terms: <https://www.unwto.org/glossary-tourism-terms>

3.2. Održivo ponašanje turista

Kao što je već navedeno, turistička aktivnost utječe na destinacije na više načina: ekonomski, socijalno i ekološki. Malo vlada poduzima regulatorne mjere kako bi spriječilo negativne učinke koji proizlaze od turističkih aktivnosti, a razlog tome vjerojatno leži u činjenici da bi se poduzimanjem takvih mjera mogla smanjiti turistička potražnja, a samim time i prihodi od turizma. Turistička industrija se ne želi samoregulirati jer provedba ekološki održivih mjera potencijalno povećava operativne troškove, a apsorpiranje povećanih troškova poslovanja je posebno izazovno za mala i srednja poduzeća koja su tipična za turističku industriju. Stoga turisti predstavljaju najperspektivniju skupinu pri pokušaju povećanja održivosti turizma. Turisti mogu pomoći u smanjenju ovih negativnih utjecaja donošenjem ekološki održivih i etičkih odluka o odmoru i ponašanjem na održiv način dok su u odredištu.⁶⁴

Održivo ponašanje je takvo ponašanje koje obuhvaća ljudske vrijednosti, norme, vjerovanja, osjećaj odgovornosti u promišljenim radnjama koje su usredotočene na pružanje dobrobiti svim živim bićima, uključujući, kako sadašnje, tako i buduće generacije.⁶⁵

Održivo ponašanje je skup akcija usmjerenih na zaštitu socio-fizičkih resursa planeta Zemlje. Često se pojam „održivo ponašanje“ u praksi koristi kao sinonim za „ekološko ponašanje“. Prvi pojam (održivo ponašanje) odnosi se na radnje usmjerene na zaštitu prirodnog i ljudskog (socijalnog) okruženja, dok je drugi pojam (ekološko ponašanje) znatno uži i odnosi se na napore usmjerene prema zaštiti prirodnog okoliša. Održivo ponašanje karakterizira promišljenost i učinkovitost. Takvo ponašanje je orijentirano na budućnost, jer se potrebe budućih generacija promatraju istovremeno sa zadovoljenjem potreba sadašnjih generacija. Budući da održivi razvoj zahtjeva aktivnu zaštitu prirodnih resursa i istovremeno zadovoljavanje ljudskih potreba, očuvanje ljudskih resursa (društva, kulture, opstanka i dobrobiti ljudi) jednako je važno kao i očuvanje ekosustava.⁶⁶

⁶⁴ Juvan, E. , Dolnicar, S. (2016) Measuring Environmentally Sustainable Tourist Behaviour. *Annals of Tourism Research*, 59, 30-44.

⁶⁵ IGI Global Disseminator of knowledge prema Anđić, D. i Tatalović Vorkapić S., (2014): *Interdisciplinary Approaches to Sustainable Development in Higher Education: A Case Study from Croatia*; University of Rijeka, raspoloživo na: <https://www.igi-global.com/dictionary/interdisciplinary-approaches-to-sustainable-development-in-higher-education/39093>

⁶⁶ Tapia-Fonllem et al., (2013.): *Assessing Sustainable Behaviour and its Correlates: A Measure of Pro-Ecological, Frugal, Altruistic and Equitable Actions*; Department of Psychology, University of Sonora at Hermosillo, Mexico

Održivo ponašanje je efektivno jer se sastoji od radnji koje stvaraju vidljive promjene u okolini. Ono je ishod ili rezultat jer je odgovor na određene zahtjeve ili rješenje problema. Ti zahtjevi mogu biti pojedinačni stavovi ili motivi, ali i društvene norme te je iz tog razloga proučavanje uvjerenja i stavova neophodno. Održivo ponašanje ima visoku razinu složenosti jer omogućava da se predvidi situacija i planira unaprijed kako bi se postigli učinkoviti rezultati. To pojačava potrebu za proučavanjem normi i vrijednosti koje pojedinac uspostavlja kao okvir za kontinuirano provođenje radnji održivog ponašanja. S obzirom na prethodne karakteristike može se zaključiti da održivo ponašanje podrazumijeva niz djelotvornih, namjernih i očekivanih djelovanja usmjerenih prema prihvaćanju odgovornosti za prevenciju, zaštitu i očuvanje kulturnih i fizičkih resursa, koja uključuju integritet biljnih i životinjskih vrsta, kao i individualne i društvene dobrobiti te materijalnu sigurnost sadašnjih i budućih generacija.⁶⁷

Ljudi su čine glavni element svih odnosa koji se odvijaju u turizmu. To se prvenstveno odnosi na turiste koji su glavni kupci proizvoda i usluga koje nudi turistička destinacija. Pri tome, turisti nisu samo kupci, već su i aktivni sudionici u turističkoj destinaciji, koji svojim ponašanjem direktno utječu na održivost turističke destinacije.

Istraživanja pokazuju da, unatoč deklariranom pozitivnom stavu prema održivom turizmu, samo nekolicina turista djeluje u skladu s tim, kupujući odgovorne turističke proizvode, odabirom ekološki prihvatljivog prijevoza ili odgovornim ponašanjem prema lokalnim zajednicama. Također, istraživanja su pokazala da turisti mogu donositi održive i ekološki prihvatljive odluke u svakodnevnim situacijama, ali zanemaruju te kvalitete prilikom kupovine turističkih usluga.⁶⁸ Niska podrška turista jedna je od glavnih prepreka napretku ka održivom turizmu. Jedan od razloga tome može biti taj što postojeće inicijative ne privlače pažnju turista što obeshrabruje industriju i vladu da nastave promovirati održivi turizam.

⁶⁷ Juarez Najera, M., (2010): Sustainability in Higher Education: An explorative approach on sustainable behaviour in two universities, Erasmus University Rotterdam

⁶⁸ Tasci, D.A. A. (2017). Consumer demand for sustainability benchmarks in tourism and hospitality. *Tourism Review*

Kako bi održivo ponašanje moglo mjeriti, potrebno je prvo definirati održivog turista.

Održivi turisti su oni koji⁶⁹:

1. se ponašaju u skladu s kodeksom ponašanja koji preporučuje kako se oni kao posjetitelji trebaju ponašati
2. shvaćaju da njihove aktivnosti utječu na okoliš i prilagođavaju svoje djelovanje u skladu s time
3. žele dati ekonomski doprinos lokalnom gospodarstvu i zato kupuju lokalne proizvode poput hrane i lokalno proizvedenih suvenira

Povodom obilježavanja Međunarodne godine (2017.) održivog turizma za razvoj, Svjetska turistička organizacija pripremila je kratki priručnik „Savjeti za odgovornog putnika“. Priručnik je sastavljen na temelju Globalnog etičkog kodeksa za turizam Svjetske turističke organizacije koji čini osnovni okvir za odgovorni i održivi turizam, a sastoji se od deset načela kojima je cilj da glavne sudionike vode u razvoju turizma.⁷⁰

Priručnik savjetuje putnicima da štite Zemlju, podupiru lokalnu ekonomiju te da budu informirani i obzirni. Također, savjetuje putnike kako da se ponašaju i snalaze u novim destinacijama. Ističe se važnost poštovanja lokalnih zajednica i njihove baštine, ekološke osviještenosti, važnosti informiranosti i pridržavanja nacionalnih zakona i propisa. Naglašava se da putnička kultura zahtijeva poticanje nacionalne i lokalne ekonomije kroz kupovinu domaćih autohtonih proizvoda čime se se promiče lokalno obrtništvo i stvar prepoznatljivost destinacije. U nastavku se navode točke koje obuhvaća ova brošura.⁷¹

⁶⁹ Dinan, C., and Sargeant, A. 2000. Social Marketing and Sustainable Tourism: Is There a Match?" International Journal of Tourism Research 2: 1-14.

⁷⁰ <https://hrturizam.hr/svjetska-turisticka-organizacija-objavila-prirucnik-savjeti-za-odgovornog-putnika/>

⁷¹ UNWTO (2017), Savjeti za odgovornog putnika: <https://hgk.hr/documents/savjeti-za-odgovornog-putnika5979a2b85ea24.pdf>

- **Poštujte svoje domaćine i našu zajedničku baštinu** – Putnici trebaju istražiti destinaciju koju posjećuju kako bi naučili nešto više o lokalnim običajima, tradiciji i društvenim okolnostima destinacije. Poželjno je naučiti nekoliko riječi lokalnog jezika, što može pomoći u povezivanju s lokalnom zajednicom. Odgovoran putnik treba iskusiti i poštivati sve ono što neku međunarodnu destinaciju čini jedinstvenom: njezinu povijest, arhitekturu, religiju, način oblačenja i komuniciranja kao i njezinu glazbu, umjetnost i gastronomiju. Uvijek je potrebno tražiti dozvolu za fotografiranje drugih ljudi, jer je njihova privatnost jednako važna kao i privatnost putnika.
- **Štitite naš planet** – Putnici trebaju smanjiti svoj utjecaj na okoliš čuvajući prirodne resurse te poštivati divlje biljke i životinje i njihova prirodna staništa. Odgovorni putnici ne smiju kupovati proizvode koji su načinjeni od ugroženih biljaka i/ili životinja. U zaštićenim područjima treba posjećivati samo one dijelove koji su otvoreni za posjetitelje. Kada god je to moguće, treba smanjiti potrošnju vode i energije. Ključno je iza sebe ostaviti što manji otisak i ostvariti što bolje utiske.
- **Podupirite lokalno gospodarstvo** – Odgovorni putnici trebaju kupovati lokalno izrađene rukotvorine i proizvode te plaćanjem poštene cijene iskazati poštovanje prema izvoru prihoda lokalnih proizvođača i obrtnika. Nije u redu kupovati krivotvorene proizvode ili one čiju prodaju brane nacionalni ili međunarodni propisi. Uza obilazak destinacije dobro je unajmiti lokalne vodiče koji dobro poznaju područje.
- **Budite obaviješteni putnik** – Potrebno je paziti na sigurnost prije i tijekom putovanja te znati kako doći do medicinske pomoći ili kontaktirati svoju ambasadu ukoliko bude potrebno. Važno je dobro se informirati prije upuštanja u volontiranje. Posebnu pažnju treba posvetiti kod odabira turističke agencije/posrednike te odabrati one koji primjenjuju politike zaštite okoliša i imaju projekte namijenjene zajednici.
- **Budite obziran putnik** – Odgovoran putnik mora poštivati nacionalne zakone i propise te poštivati ljudska prava i zaštititi djecu od iskorištavanja. Zloupotrebljavanje djece je zločin. Nije poželjno davati novac djeci koja prose već je bolje poduprijeti projekte u zajednici. Kao uspomene s putovanja treba ponijeti fotografije, a ne zaštićena kulturna dobra. Po povratku, treba biti iskren u svojim osvrtima na putovanje i promicati svoja pozitivna iskustva.

Većina istraživanja o održivom turizmu sa strane potrošnje odnosno ponašanja turista, usredotočena je na stav posjetitelja i namjeru ponašanja, a ne na stvarne prakse i ponašanje. Literatura o ponašanju turista može se grupirati u četiri kategorije.⁷²

Prva grupa studija istražuje stav turista i njihove namjere ponašanja. Primjerice, sudjelovanje u ekoturizmu ima malo utjecaja na stavove posjetitelja i ponašanje usmjereno prema očuvanju. Međutim, na stavove turista i namjere koje se odnose na ponašanje prema očuvanju može se utjecati strategijama tumačenja ili načinom komuniciranja ekoloških poruka.⁷³ Mnoga su istraživanja pokazala da na ekološki stav turista mogu utjecati ekološke prakse koje provode turistička poduzeća.⁷⁴ Nadalje, pojedina istraživanja tvrde da je namjera ponašanja presudan faktor koji objašnjava ponašanje kupaca, jer će snažna namjera vjerojatno rezultirati učinkom, a kako bi se utjecalo na namjere ponašanja, ključno je stvoriti „zelenu“ sliku pružatelja turističkih usluga.⁷⁵

Druga skupina proučava turističko ponašanje i čimbenike koji utječu na njega. Literatura na ovom području je vrlo ograničena. Iako je svojstva ekološki osviještenih turista teško jasno odrediti, postoje istraživanja koja su utvrdila da su dob, regionalni identitet, dohodak i moralna obveza prediktori pro-ekološkog ponašanja.⁷⁶ Neke relevantne studije istražile su ponašanje turista bez izričitog pozivanja na održivost te su pokazale da neki posjetitelji ozbiljno osporavaju vrijednosti zajednice domaćina te da osporavanje vrijednosti može rezultirati neprijateljskim odnosom lokalnih stanovnika prema turizmu.⁷⁷

Treća skupina studija pokazuje kako turističko ponašanje utječe na lokalno gospodarstvo, okoliš i kulturu. Ponašanje turista tijekom njihovog odmora ima važne posljedice na dobrobit lokalne zajednice. Međunarodni turisti najčešće ponavljaju svoje uobičajene obrasce ponašanja tijekom posjeta inozemnoj destinaciji. Zbog razlika u kulturama, to može prouzrokovati sukobe ili napetosti, što završava lokalnim stanovnicima koji imaju

⁷² Shamsub, H., Lebel, L., 2012, Identifying tourists with sustainable behaviour: A study of international tourists to Thailand, *Journal of Environmental Management and Tourism*

⁷³ Powell, R.B., and Ham, S.H. 2008. Can Ecotourism Interpretation Really Lead to Pro-Conservation Knowledge, Attitudes and Behavior? Evidence from the Galapagos Islands. *Journal of Sustainable Tourism*

⁷⁴ Manaktola, K., and Jauhar, V. 2007. Exploring Consumer Attitude and Behavior towards Green Practices in the Lodging Industry in India." *International Journal of Contemporary Hospitality Management* 19, no. 5:

⁷⁵ Lee, Jin-Soo, Li-Tzang Hsu, Heesup Han, and Yunhi Kim. 2010. Understanding How Consumers View Green Hotels: How a Hotel's Green Image Can Influence Behavioral Intentions." *Journal of Sustainable Tourism* 18, no. 7: 901-14.

⁷⁶ Dolnicar, S. 2010. Identifying Tourists with Smaller Environmental Footprints. *Journal of Sustainable Tourism* 18, no. 6: 717-34

⁷⁷ McKercher, B., Weber, K., and du Cros, H. 2008. Rationalising Inappropriate Behavior at Contested Sites. *Journal of Sustainable Tourism* 16, no. 4: 369-85.

antagonizirajuće stavove prema turizmu. Što se tiče, ekološkog utjecaja, istraživanja su pokazala da eko-turisti ostavljaju ograničeni utjecaj na okoliš, a iskustvo ekoturizma ima malo utjecaja na stavove, spoznaje i ponašanje posjetitelja. Studije ekonomskog učinka proučavaju obrasce potrošnje i kamo novac ide. Turizam u zemljama u razvoju susreće se s mnogim preprekama ekonomskoj održivosti kao što su propuštanje i enklava. Prihod ostvaren u destinaciji često curi zbog uvoza robe radi zadovoljavanja potražnje turista i stranog vlasništva nad turističkim objektima.⁷⁸

Četvrta skupina studija predlaže mjere za jačanje održivog turističkog ponašanja. Primjerice, predlaže se korištenje obrazovnih programa kao što su „leave no trace“, kodeksi ponašanja i smjernice za očuvanje okoliša, kako bi se potaklo turiste na prihvaćanje ponašanja s niskim utjecajima. Također, izgradnja zelene slike hotela kako bi se utjecalo na ponašanje turista ili dizajniranje poruka koje mogu poboljšati namjeru ponašanja turista u prilog očuvanju.

3.3. Pokazatelji održivog ponašanja turista

Kako bi saznali više o održivom turističkom ponašanju i procijenili učinkovitost mjera usmjerenih na povećanje razine takvog ponašanja turista, potrebno je razjasniti što definira turističko ponašanje koje je održivo. Također, potrebno je biti u mogućnosti valjano mjeriti takvo ponašanje. Najbolje je izmjeriti stvarno ponašanje, međutim, to često nije moguće iz razloga kao što su visoki troškovi promatranja velikog broja turista ili etičke barijere kod takvog promatranja. Posljedično, istraživači su često prisiljeni oslanjati se na prijavljeno ponašanje. Dakle, mjerenje održivog ponašanja obično uključuje samoizvještaj o aktivnostima usmjerenim na održivost. Pri tome, još uvijek ne postoje službeni pokazatelji ili način mjerenja održivog ponašanja turista.

Vrlo malo članaka u postojećoj literaturi pažnju posvećuje raspravi o mjerenju ponašanja turista. Među tim člancima rasprava o održivom ponašanju se usredotočuje uglavnom na jedan aspekt održivosti i to uglavnom na ekološki aspekt.

⁷⁸ Budeanu, A. (2007): Sustainable tourist behaviour – a discussion of opportunities for change, The International Institute for Industrial Environmental Economics, Lund University, Sweden

Tri su dimenzije održivog ponašanja turista: ekološka, kulturna i ekonomska održivost. Kako bi se te tri dimenzije prevele u održivo ponašanje, bitno je usvojiti već navedenu definiciju održivog turista. Prema toj definiciji Dinan i Sargeant mjere održivo ponašanje koristeći šest pitanja, kojima pitaju posjetitelje da li⁷⁹:

- a) se ponašaju u skladu s kodeksom ponašanja
- b) kupuju lokalnu hranu
- c) kupuju lokalne suvenire
- d) recikliraju staklo
- e) recikliraju papir
- f) recikliraju aluminij

Vidljivo je da se daje veća pažnja ekološkoj održivosti jer su pitanja od 4 do 6 posvećena upravo njoj, dok se ostala pitanja odnose na ekonomski i socio-kulturološki aspekt.

Shamsub i Lebel, koriste drugačiji način mjerenja održivog ponašanja u kojem pridaju jednaku važnost svim aspektima održivog turizma. Oni alociraju po četiri pitanja za svaku dimenziju održivosti, što u konačnosti daje dvanaest pitanja. Tih 12 pitanja podijeljeno je na dva seta – glavna i pomoćna pitanja⁸⁰.

Glavna pitanja odražavala su napore turista da pomognu očuvati održivost dok su u destinaciji te su to uobičajena pitanja koja se postavljaju u postojećoj literaturi, dok su dodatna pitanja identificirala njihove dodatne napore i rijetko se nalaze u postojećoj literaturi. Pitanja su postavljena na temelju različitih potrošačkih navika posjetitelja koje se nalaze u postojećoj literaturi. Glavna pitanja su predstavljena u tablici 4, dok su dodatna pitanja predstavljena u tablici 5.

⁷⁹ Dinan, C., and Sargeant, A. 2000. Social Marketing and Sustainable Tourism: Is There a Match?" *International Journal of Tourism Research* 2: 1-14.

⁸⁰ Shamsub, H., Lebel, L., 2012, Identifying tourists with sustainable behaviour: A study of international tourists to Thailand, *Journal of Environmental Management and Tourism*

Tablica 4: Glavna pitanja za mjerenje održivog ponašanja

Održivost	Odabrano odgovarajuće ponašanje	Odgovor / rezultat		
		Da	Ne (nisu vidjeli kodeks ponašanja)	Ne (vidjeli su kodeks ponašanja)
Socio-kulturna	Prihvaća lokalni kodeks ponašanja nametnut od strane turističkog mjesta	2	1	0
		Često	Ponekad	Nikad
	Proučava lokalne običaje i jezik i pokušava ih usvojiti u odgovarajućim prilikama	2	1	0
Ekonomska	Kupuje domaću robu ili suvenire	2	1	0
	Daje prednost objektima kojima upravlja lokalno stanovništvo	2	1	0
Ekološka	Uzima u obzir utjecaje na okoliš prilikom donošenja odluke o putovanju	2	1	0
	Posebno pazi prilikom bacanja smeća	2	1	0

Izvor: Shamsub, H., Lebel, L., 2012, Identifying tourists with sustainable behaviour: A study of international tourists to Thailand, Journal of Environmental Management and Tourism

Tablica 5: Dodatna pitanja za mjerenje održivog ponašanja

Održivost	Odabrano odgovarajuće ponašanje	Odgovor / Rezultat	
		Da	Ne
Ekološka	Pomogao u čišćenju smeća i otpada koji su ostavili drugi	0.5	0
	Ne mijenja ručnike u kupaonici svakodnevno	0	0.5
Socio-kulturna	Platio za seksualni odnos	0	0.5
	Kupio proizvod koji su napravili lokalni umjetnici	0.5	0
Ekonomska	Svjesno izbjegava korištenje usluga međunarodnih lanaca	0.5	0
	Donira lokalnim školama, hramovima ili zakladama za ugrožene skupine	0.5	0

Izvor: Shamsub, H., Lebel, L., 2012, Identifying tourists with sustainable behaviour: A study of international tourists to Thailand, Journal of Environmental Management and Tourism

3.4. Izazovi i ograničenja za održivo ponašanja turista

Kao što je već ranije navedeno, iako turisti izražavaju pozitivne stavove prema održivom turizmu, mali broj turista se zapravo ponaša u skladu s načelima održivog turizma kupujući odgovorne turističke proizvode, odabirom ekološki prihvatljivog prijevoza i odgovornim ponašanjem prema lokalnim zajednicama. Jedan od razloga tome može biti taj što postojećim inicijativama nedostaje pažnja kupaca, što obeshrabruje industriju i vlade da nastave promovirati održivi turizam. Pozitivni pokušaji poticanja održive potrošnje u drugim sektorima ukazuju na to da određene prepreke mogu biti u prirodi turističkih izbora.⁸¹

S obzirom na istu kvalitetu i funkciju koju ispunjavaju, kupci će vjerojatno preferirati ekološke alternative proizvodima i uslugama. Međutim, ekološke alternative mogu biti daleko i teško dostupne, manje udobne (prijevoz autobusom), manje privlačne ili zahtijevati dodatno vrijeme za turiste (prijevoz vlakom umjesto prijevoza zrakoplovom). Iako su neki turisti možda spremni prihvatiti alternative, za to moraju imati dostupne resurse (vrijeme, novac, informacije).

Unutarnja ograničenja koja sprečavaju ljude da kupuju ekološki prihvatljive proizvode proizlaze iz nedostatka znanja i sposobnosti pojedinaca da razumiju posljedice svojih djela i navika.⁸² Pojedinačne odluke o ponašanju također su određene vanjskim aspektima koji se odnose na dostupnost održivih proizvoda i usluga, prikladan pristup i vjerovanje da jedna osoba ne može napraviti razliku.⁸³ Vanjske barijere su jače od internog znanja i motivacije, u ometanju ekološkog ponašanja turista. Važan ograničavajući čimbenik kod izbora turističkog ponašanja je dostupnost financijskih sredstava. Odabir godišnjeg odmora važan je događaj u kućanstvu jer je jedan od najznačajnijih troškova u godini, koji zahtijeva dugoročnu procjenu mogućnosti u pogledu cijene, kvalitete usluge i vremena.

⁸¹ Budeanu, A., (2007) Sustainable tourist behaviour – a discussion of opportunities for change, *International Journal of Consumer Studies*, 31, 499 - 508

⁸² Mont, O. (2004) Institutionalisation of sustainable consumption patterns based on shared use. *Ecological Economics*, 50, 135–153.

⁸³ Yan, J., Barkmann, J., et al. (2006) Sustainable Production and Consumption in the Domestic Chinese Tourism Market: The Sceptics' Challenge for Sustainable Tourism in the Southwestern China Biodiversity Hotspot, *Sustainable Consumption and Production: Opportunities and Challenges Conference*

Prepreke održivom ponašanju su brojni čimbenici koji koče pojedince kada pokušavaju prilagoditi svoje ponašanje prema održivijem načinu života. Općenito se ove prepreke mogu podijeliti u nekoliko većih kategorija: psihološke, socio - kulture, financijske i strukturne. Psihološke barijere smatraju se unutarnjim, gdje znanje, uvjerenja i misli pojedinca utječu na njihovo ponašanje. Socijalne i kulturne barijere su kontekstualne, gdje na ponašanje pojedinca utječe njegova okolina (npr. susjedstvo, grad, itd.). Financijske prepreke predstavljaju jednostavno nedostatak sredstava za prelazak na održivije ponašanje. Strukturne barijere su vanjske i često ih je nemoguće kontrolirati, poput nedostatka vladinog djelovanja ili mjesta prebivališta koje promiče upotrebu automobila za razliku od javnog prijevoza.

Znanstvenici su identificirali nekoliko različitih kategorija psiholoških zapreka pro-okolišnom djelovanju. Robert Gifford identificirao je 33 različite prepreke koje je grupirao u sedam kategorija: ograničena spoznaja, ideologije, socijalna usporedba, potopljeni troškovi, diskretnost, percipirani rizici i ograničeno ponašanje⁸⁴. U nastavku rada objašnjeno je tih sedam kategorija:

1. **Ograničene spoznaje** - ograničenja koja proizlaze iz nedostatka znanja i svijesti o pitanjima zaštite okoliša. Primjerice, osoba se neće ponašati ekološki održivo jer nije svjesna odvijanja klimatskih promjena. Dok je kod onih koji su svjesni problema okoliša, samoefikasnost važna prepreka u djelovanju jer se pojedinci često osjećaju nemoćno u postizanju velikih ekoloških ciljeva.
2. **Ideološke barijere** - stvaraju unaprijed zamišljene ideje i način na koji pojedinac razmišlja o svijetu. Ideologije mogu stvoriti prepreke održivom ponašanju jer mogu uključivati snažno uvjerenje u kapitalizam slobodnog poduzetništva, uvjerenje da viša sila ima kontrolu nad svime, kao i uvjerenje da tehnologija može riješiti sva pitanja zaštite okoliša. Ova prepreka prisutna je većinom u zapadnim zemljama gdje se pojedinci nerado odriču aspekata ugodnog života, kao što su konzumacija mesa, upotreba aviona i slično.
3. **Socijalna usporedba** - uključuje usporedbu radnji s drugima kako bi se utvrdilo ispravno ponašanje, bilo ono korisno ili štetno za okoliš. Ukoliko pojedinci vjeruju da se oni oko njih ne uključuju aktivno u pro-ekološko ponašanje, manja je vjerojatnost da će se i sami time baviti jer smatraju da je to nepravedno.

⁸⁴ Gifford R. (2011) The Dragons of Inaction: Psychological Barriers That Limit Climate Change Mitigation and Adaption, American Psychologist, Vol. 66. No. 4, 290 - 302

4. **Potonuli troškovi** - predstavljaju ulaganja (ne nužno financijska) pojedinca koja zauzvrat ograničavaju alternativne mogućnosti za promjenu, odnosno ponašanje u skladu sa zaštitom okoliša. Primjerice, ukoliko pojedinac posjeduje auto, rjeđe će koristiti alternativne načine prijevoza.
5. **Diskretnost** - Prepreke koje uglavnom uključuju nevjericu u pitanja zaštite okoliša i/ili nepovjerenje u vladine službenike i znanstvenike. Potpuno poricanje klimatskih promjena i drugi problemi zaštite okoliša postaju manje istaknuti, ali i dalje su prisutni.
6. **Percepcija rizika** - uključuje brigu oko toga hoće li se financijska ili privremena ulaganja isplatiti. Radi se o konceptu psihološke distance, gdje ljudi imaju tendenciju umanjivati važnost budućih rizika kada prave kompromise između troškova i koristi pa daju prioritet neposrednim svakodnevnim problemima. Prostorna udaljenost omogućava pojedincima da zanemaruju bilo kakve buduće rizike i smatraju ih vjerojatnijima za druge ljude i mjesta nego za sebe.
7. **Ograničeno ponašanje** - uključuje ljude koji biraju lakše, ali manje učinkovite promjene ponašanja koje vrijede za okoliš (npr. recikliranje) i povratni učinak koji se javlja kada pozitivno ponašanje u okolišu slijedi ono koje ga negira (npr. ušteda novca korištenjem električnog auta pa onda kupnja avionske karte).

Na način na koji ljudi podržavaju i uključuju se u održivo ponašanje utječu i kontekstualni čimbenici (socijalni, ekonomski i kulturni), odnosno ljudi s različitim kulturnim podrijetlom imaju različite perspektive i prioritete, pa mogu odgovoriti na iste politike i intervencije na različite. Istraživanje je pokazalo da informacije imaju veći utjecaj na ponašanje ako su prilagođene osobnoj situaciji potrošača i rezoniraju s njihovim važnim vrijednostima.⁸⁵ Primjerice, politike razvijene za smanjenje i ublažavanje klimatskih promjena bile bi učinkovitije ako bi se razvijale posebno za ljude na čije su ponašanje ciljale.

Cijena održivih alternativa također može biti prepreka održivom ponašanju. Pojedinci i kućanstva mogu imati ozbiljna ograničenja budžeta koja ih obeshrabruju da se ponašaju u skladu s načelima održivosti na putovanjima, ali i kod kuće.

⁸⁵ Clayton, S. et al. (2015) Psychological research and global climate change, Nature Climate Change 5, 640 - 646

Strukturne barijere su sistemske prepreke koje se mogu smatrati objektivnim i eksternim, a mogu biti vrlo utjecajne i nemoguće za kontrolirati od strane turista, čak i kada žele usvojiti pro-ekološko ponašanje. Primjerice, nedostatak organizacijskog i vladinog djelovanja na održivosti u destinaciji smatra se preprekom za pojedince koji žele sudjelovati u održivim praksama.

4. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE ODRŽIVOG PONAŠANJA TURISTA NA PRIMJERU DRŽAVLJANA REPUBLIKE HRVATSKE

4.1. Definiranje uzorka i metodologija

U svrhu testiranja istraživačkih hipoteza provedeno je istraživanje o sklonosti održivom ponašanju turista na primjeru državljana Republike Hrvatske. Za potrebe istraživanja kreiran je strukturirani anketni upitnik kako bi se dobile što preciznije i ujednačenije informacije. Elektronskim anketnim upitnikom ispitani su članovi dviju zatvorenih Facebook grupa „Savjetnik za putovanja – Travel Advisor“ i „Putoholičarski savjetnik za jeftina i ugodna putovanja“. U opisima ovih grupa stoji da je njihova misija promicanje kulture putovanja, te da su njihovi članovi putnici i oni koji to žele postati. Članovi grupa su pretežno stanovnici Republike Hrvatske i susjednih zemalja, a ovim anketnim upitnikom obuhvaćeni su punoljetni članovi koji su državljani Republike Hrvatske. Odgovori ispitanika prikupljeni su tijekom druge polovice srpnja i prve polovice kolovoza 2020. godine. Za analizu rezultata korištene su metode deskriptivne statistike i grafičkog prikazivanja, dok je testiranje hipoteza provedeno u SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) programu koristeći adekvatne statističke testove.

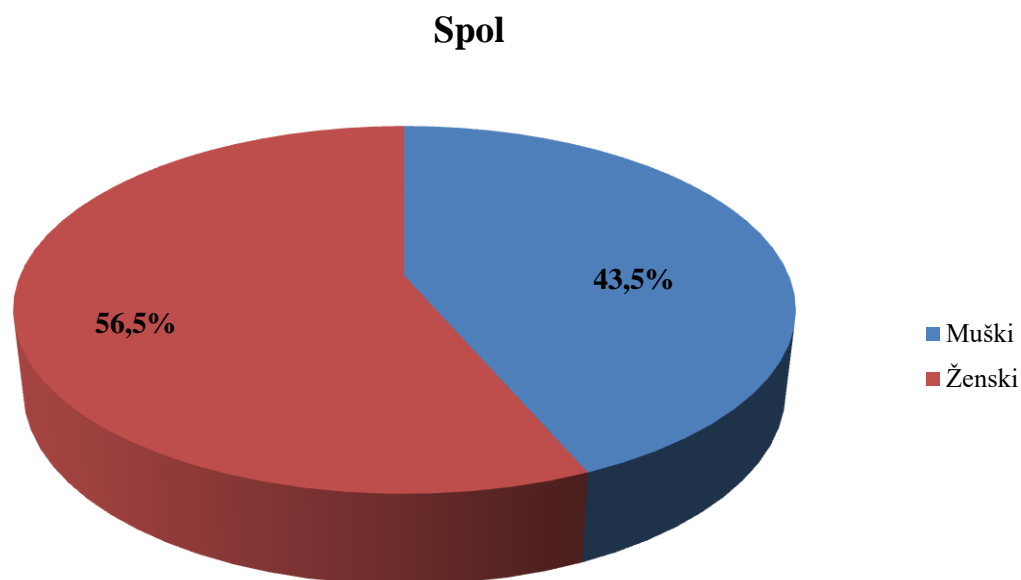
Anketni upitnik se sastojao od ukupno 11 pitanja. Prvih pet pitanja vezani su uz socio-demografske i bihevioralne karakteristike ispitanika, točnije uz spol, dob, stupanj obrazovanja, učestalost putovanja na godišnjoj razini te učestalost putovanja u RH u odnosu na inozemstvo.

Šestim pitanjem, tražilo se ispitanike da označe smatraju li da razumiju koncept održivog razvoja turizma dok se sedmim, osmim i devetim pitanjima provjeravalo njihovo poznavanje koncepta održivog razvoja turizma.

Pitanja 10. i 11. sastojala su se od po 12 tvrdnji koja opisuju navike održivog ponašanja prilikom putovanja u RH i u inozemstvu za koje su ispitanici trebali označiti u kojoj se mjeri odnose na njih ocjenama od 1 – uopće se ne slažem do 7 – slažem se u potpunosti. Tvrdnje navedene u ovim pitanjima su proizašle pregledom dostupne literature na temu održivog turističkog ponašanja.

4.2. Karakteristike uzorka

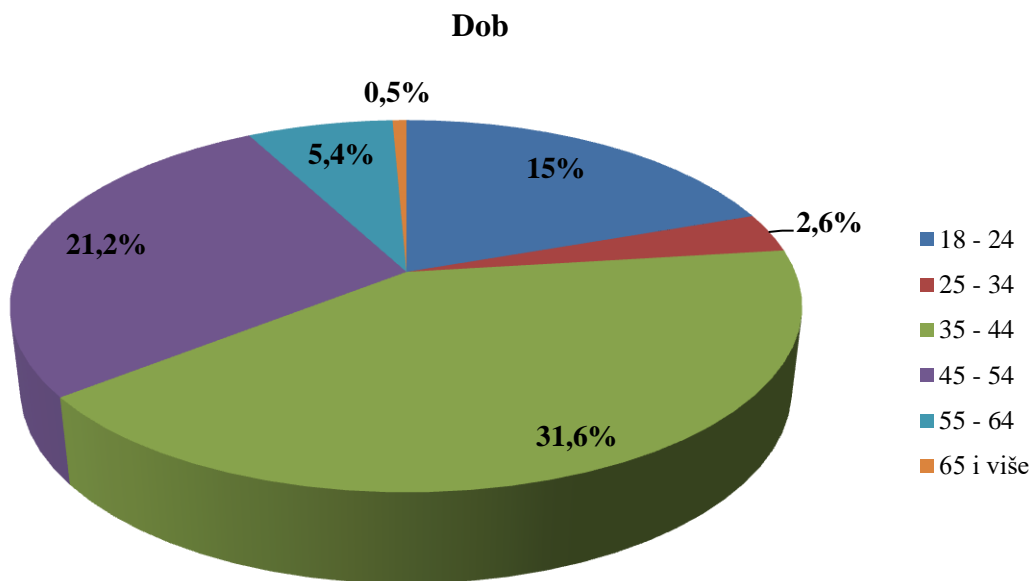
Uzorkom je obuhvaćeno 386 ispitanika, punoljetnih državljana Republike Hrvatske. Od ukupnih 386, njih 168, odnosno 43,5% ispitanika bile su osobe muškog spola, dok je 218 ispitanika bilo ženskog spola, odnosno 56,5% ispitanika što je prikazano grafikonom 1.

Grafikon 1: Struktura ispitanika prema spolu

Izvor: obrada autora

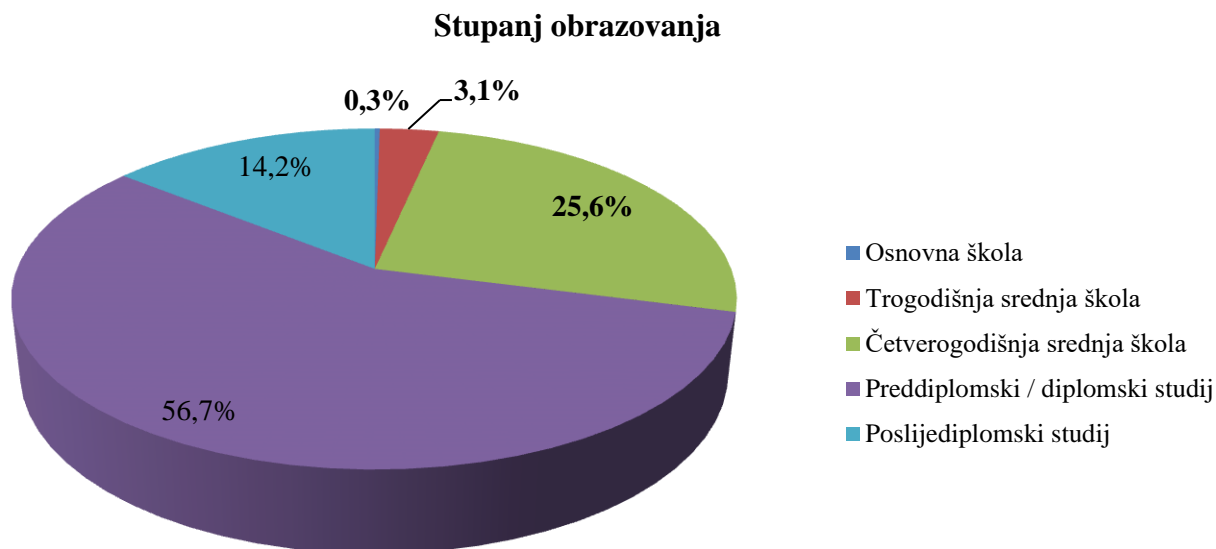
Prema grafikonu 2 vidljivo je da je u istraživanju sudjelovalo najviše sudionika u dobi od 35 do 44 godine (31,6%), zatim slijede ispitanici u dobi od 45 do 54 godine (21,2%), 58 ispitanika (15%) u dobi od 18 do 24 godine, 5,4% ispitanika u dobi od 55 do 64 godine, 2,6 % ispitanika u dobi od 25 do 34 godine, dok je najmanji broj ispitanika bio u skupini 65 i više godina (0.5%).

Grafikon 2: Struktura ispitanika prema dobi

Izvor: obrada autora

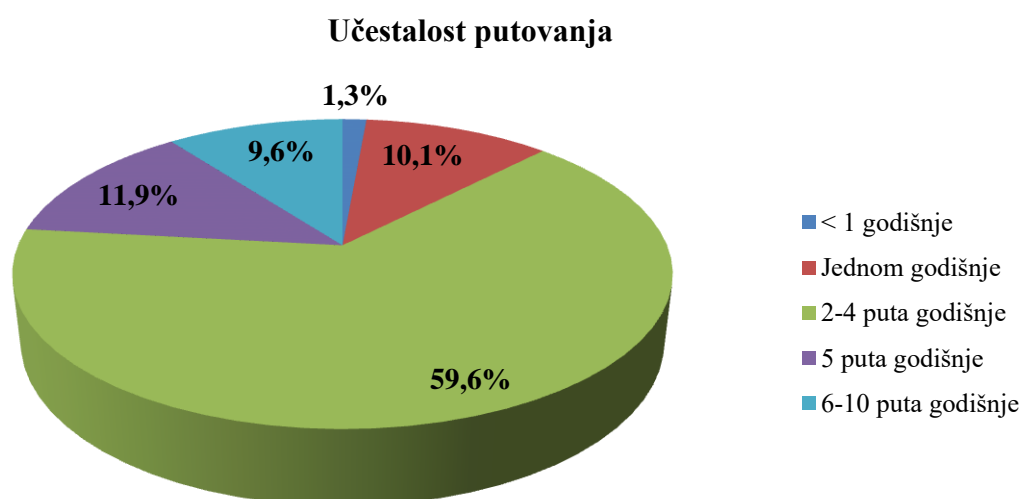
Analiza ispitanika prema stupnju obrazovanja pokazuje kako prevladavajuću skupinu čine ispitanici sa završenim preddiplomskim i/ili diplomskim studijem (56,7%), dok ih je najmanje sa završenom osnovnom školom (0,3%) i strukovnom-trogodišnjom srednjom školom (3,1%).

Grafikon 3: Struktura ispitanika prema stupnju obrazovanja

Izvor: obrada autora

Nadalje, u grafikonu 4 može se vidjeti da najviše ispitanika putuje 2 do 4 puta godišnje, njih čak 59,6%, dok 11,9% ispitanika putuje 5 puta godišnje i 9,6% putuje 6-10 puta godišnje. 10,1% ispitanika putuje u prosjeku jedanput godišnje, a samo 1,3% putuje manje od jednom godišnje.

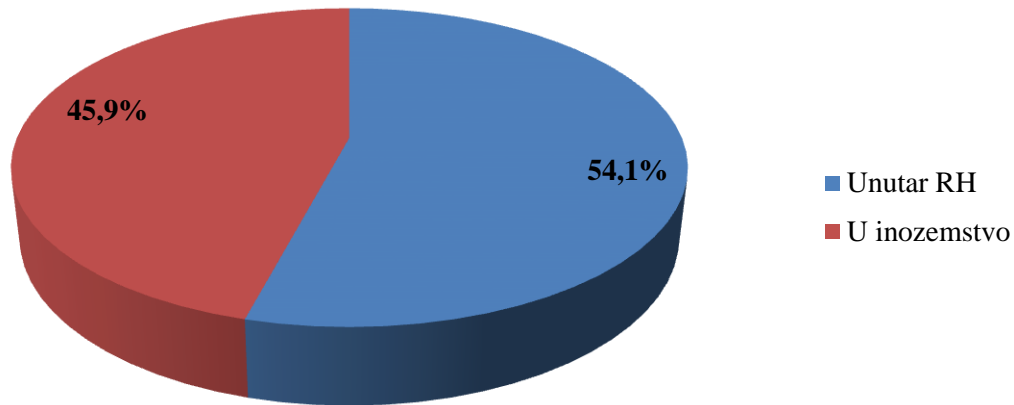

Grafikon 4: Prikaz broja ispitanika s obzirom na učestalost putovanja

Izvor: obrada autora

Prema grafikonu 5, vidljivo je da nešto više ispitanika češće putuje unutar Republike Hrvatske (54,1%) u odnosu na inozemstvo (45,9%).

Učestalost putovanja s obzirom na destinaciju

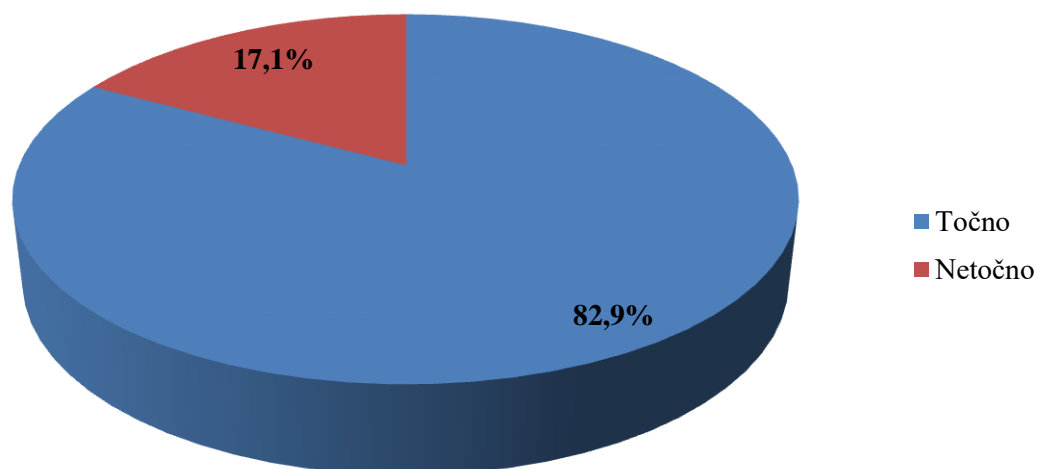

Grafikon 5: Prikaz ispitanika s obzirom na destinaciju putovanja

Izvor: obrada autora

Iz grafikona 6 vidljivo je da velika većina ispitanika smatra da razumije koncept održivog turizma. Čak 320 ispitanika, odnosno njih 82,9% označilo je da smatra da razumije, dok je 17,1% označilo da smatra da ne razumije koncept održivog razvoja turizma.

Smatram da razumijem koncept održivog razvoja turizma

Grafikon 6: Prikaz broja ispitanika s obzirom na razumijevanje koncepta održivog razvoja turizma

Izvor: obrada autora

U provedenom istraživanju, razumijevanje koncepta održivog razvoja turizma testiralo se s tri pitanja. Prvo od tih pitanja glasilo je: „Održivost podrazumijeva odgovorno ponašanje u sljedećim aspektima“ te je dana mogućnost odabira više odgovora. U ovom dijelu istraživanje nastavljamo s 320 ispitanika koji su označili da smatraju da razumiju koncept održivog razvoja turizma. Iako su ispitanici mogli zaokružiti više odgovora, pretpostavljeno je da će oni koji smatraju da razumiju koncept, zaokružiti odgovor „sve od navedenog“. Međutim, to nije bio slučaj, a odgovori ispitanika su prikazani u tablici 6 kako slijedi.

Tablica 6: Prikaz broja ispitanika s obzirom na aspekte održivog razvoja turizma

Aspekti održivosti razvoja turizma	Broj ispitanika / odgovora	Postotak
Ekološki aspekt	3	0,9%
Ekonomski aspekt	0	0%
Društveni aspekt	1	0,3%
Kulturni aspekt	0	0%
Ekološki i ekonomski	6	1,9%
Ekološki i društveni	1	0,3%
Ekološki i kulturni	3	0,9%
Ekološki, društveni i kulturni	9	2,8%
Ekološki, ekonomski i društveni	3	0,9%
Ekološki, ekonomski i kulturni	5	1,6%
Ekonomski, društveni i kulturni	2	0,6%
Ekonomski i kulturni	1	0,3%
Sve navedeno	287	89,7%
Ništa od navedenog	0	0%

Izvor: obrada autora

Iz tablice 6 vidljivo je da je velika većina ispitanika, koja je odgovorila da smatra da razumije koncept održivog turizma, odgovorila da smatra da održivost podrazumijeva odgovorno ponašanje u svim navedenim aspektima, odnosno u ekološkom, ekonomskom, društvenom i kulturnom aspektu, što je ujedno i točan odgovor. Taj odgovor je dalo 287 ispitanika, odnosno njih 89,7%. Iz tablice se može iščitati da samo četvero ispitanika ne povezuje održivi razvoj turizma s ekologijom, budući da je jedan ispitanik označio da održivost podrazumijeva odgovorno ponašanje samo u društvenom aspektu, dvoje ispitanika da podrazumijeva odgovorno ponašanje u ekonomskom, društvenom i kulturnom aspektu, dok je jedan ispitanik odgovorio da podrazumijeva odgovorno ponašanje u ekonomskom i kulturnom aspektu. Svi drugi ispitanici su uključili ekološki aspekt u svoj odgovor.

Sljedeće pitanje je tražilo od ispitanika da označe tko je sve uključen u razvoj održivog turizma te je također dana mogućnost odabira više odgovora. Kod obrade ovog pitanja, također su uzeti u obzir samo oni ispitanici koji su označili da smatraju da razumiju koncept održivog razvoja turizma, odnosno njih 320. Odgovori ispitanika na ovo pitanje prikazani su u tablici 7.

Tablica 7: Prikaz broja ispitanika s obzirom na to tko je sve uključen u razvoj održivog turizma

Tko je sve uključen u razvoj održivog turizma?	Broj ispitanika / odgovora	Postotak
Javni sektor	0	0%
Privatni sektor	1	0,3%
Nevladine organizacije	1	0,3%
Turisti	1	0,3%
Javni sektor, nevladine organizacije, turisti	1	0,3%
Javni sektor, privatni sektor	6	1,9%
Javni sektor, privatni sektor, nevladine organizacije	11	3,4%
Javni sektor, privatni sektor, turisti	21	6,6%
Javni sektor, turisti	1	0,3%
Privatni sektor, nevladine organizacije	1	0,3%
Privatni sektor, turisti	3	0,9%
Sve navedeno	272	85%
Ništa od navedenog	1	0,3%

Izvor: obrada autora

Iz tablice 7 vidljivo je da je većina ispitanika, koja je odgovorila da smatra da razumije koncept održivog razvoja turizma, njih 272, odnosno 85% označilo točan odgovor da su svi navedeni (javni sektor, privatni sektor, nevladine organizacije i turisti) uključeni u razvoj održivog turizma. 6,6% ispitanika je označilo da su u razvoj održivog turizma označeni javni sektor, privatni sektor i turisti, dok je 3,4% ispitanika odgovorilo da su u održivi razvoj turizma uključeni javni sektor, privatni sektor i nevladine organizacije.

Nadalje, u posljednjem pitanju kojim se provjerava upoznatost ispitanika s konceptom održivog razvoja turizma od ispitanika se tražilo da na ljestvici od 1 – uopće se ne slažem, do 7 – u potpunosti se slažem, označe koliko se slažu s tvrdnjama o održivom razvoju turizma. Prikaz tvrdnji, kao i odgovori ispitanika prikazani su u tablici 8.

Promatrajući tablicu 8, vidljivo je da je najniži stupanj slaganja s tvrdnjom „Održivi turizam vodi računa o ekonomskoj koristi lokalne zajednice uz istovremene mjere zabrana i ograničenja kada i gdje je to potrebno”, dok je najviši stupanj slaganja s tvrdnjom Održivi turizam je ujedno i kulturni turizam jer počiva na materijalnoj i nematerijalnoj baštini lokalne zajednice i podrazumijeva očuvanje te baštine”.

Tablica 8: Prikaz deskriptivnih podataka odgovora ispitanika na skali stavova o održivom turizmu

	N	Mean	Median	Std. Deviation	Variance
Održivi turizam doprinosi valorizaciji i očuvanju prirodnih resursa.	320	5,97	7	1,59	2,53
Održivi turizam vodi računa o ekonomskoj koristi lokalne zajednice uz istovremene mjere zabrana i ograničenja kada i gdje je to potrebno.	320	5,81	6,5	1,56	2,43
Održivi turizam ne smije ugroziti zadovoljstvo lokalnog stanovništva načinom života u destinaciji.	320	6,00	7	1,55	2,40
Održivi turizam je ujedno i kulturni turizam jer počiva na materijalnoj i nematerijalnoj baštini lokalne zajednice i podrazumijeva očuvanje te baštine.	320	6,13	7	1,45	2,1
Ukupni rezultat	320	5,98	6,5	1,37	1,88

Izvor: obrada autora

Slijede tablice 9 i 10. U tablici 9 prikazani su deskriptivni podaci odgovora ispitanika na skali sklonosti održivom ponašanju prilikom turističkog putovanja unutar Republike Hrvatske, dok su u tablici 10 prikazani deskriptivni podaci odgovora ispitanika na skali sklonosti održivom ponašanju prilikom turističkog putovanja u inozemstvo. Pri tome je skala izražena od 1 – uopće se ne slažem do 7 – slažem se u potpunosti te su u obradu uzeti svi ispitanici, bez obzira smatraju li da razumiju koncept održivog razvoja turizma, budući da njihovo ponašanje na turističkim putovanjima ne ovisi nužno o poznavanju koncepta održivog turizma.

Tablica 9: Prikaz deskriptivnih podataka odgovora ispitanika na skali sklonosti održivom ponašanju prilikom turističkog putovanja unutar RH

	N	Mean	Median	Std. Deviation	Variance
Kada putujem unutar RH biram prijevozna sredstva koja su manje štetna za okoliš	386	2,61	2	1,86	3,47
Za vrijeme boravka u destinaciji preferiram obilazak pješice ili ekološki prihvatljivim prijevoznim sredstvima	386	4,89	5	1,98	3,94
Vodim računa da otpad odlažem isključivo na mjesta koja su tome namijenjena te da prilikom putovanja stvaram minimalne količine otpada.	386	6,25	7	1,34	1,80
Izbjegavam destinacije pogođene masovnim turizmom ili ih posjećujem u razdobljima pred- i posezone	386	5,21	6	1,86	3,45
Biram ekološki certificiran i/ili obiteljski smještaj u vlasništvu lokalnog stanovništva	386	4,12	4	1,99	3,97

Nisam sklon/a koristiti etički sporne turističke proizvode (koji uključuju iskorištavanje osoba i životinja)	386	5,39	6	1,93	3,71
Kupujem lokalne proizvode, ručni rad domaćeg stanovništva i sl. umjesto masovno neetički proizvedenih suvenirna	386	5,26	6	1,72	2,95
Jedem lokalnu hranu u lokalnim restoranima umjesto u internacionalnim lancima restorana brze prehrane	386	5,79	6	1,57	2,47
Ponašam se u skladu s lokalnim običajima i propisima	386	6,13	7	1,25	1,56
Prema lokalnom stanovništvu odnosim se s poštovanjem	386	6,49	7	1,14	1,3
Educiram se o destinaciji koju posjećujem prije putovanja	386	6,24	7	1,31	1,71
Tijekom putovanja maksimalno učim o lokalnoj kulturi i običajima kroz npr. razgovor s lokalnim stanovništvom i sudjelovanjem u njihovim aktivnostima	386	5,02	5	1,72	2,95
Ukupni rezultat	386	5,28	5,58	1,09	1,21

Izvor: obrada autora

Tablica 10: Prikaz deskriptivnih podataka odgovora ispitanika na skali sklonosti održivom ponašanju prilikom turističkog putovanja u inozemstvu

	N	Mean	Median	Std. Deviation	Variance
Za putovanje do destinacije biram prijevozna sredstva koja su manje štetna za okoliš (npr. vlak u odnosu na zrakoplov)	386	3,39	3	2,09	4,39
Za vrijeme boravka u destinaciji preferiram obilazak pješice ili ekološki prihvatljivim prijevoznim sredstvima	386	5,07	6	2,01	4,02
Vodim računa da otpad odlažem isključivo na mjesta koja su tome namijenjena te da prilikom putovanja stvaram minimalne količine otpada.	386	6,24	7	1,39	1,93
Izbjegavam destinacije pogođene masovnim turizmom ili ih posjećujem u razdobljima pred- i posezone	386	5,11	6	1,85	3,42
Biram ekološki certificiran i/ili obiteljski smještaj u vlasništvu lokalnog stanovništva	386	4,36	5	2,02	4,07
Nisam sklon/a koristiti etički sporne turističke proizvode (koji uključuju iskorištavanje osoba i životinja)	386	5,54	6	1,85	3,43
Kupujem lokalne proizvode, ručni rad domaćeg stanovništva i sl. umjesto masovno neetički proizvedenih suvenira	386	5,44	6	1,72	2,95
Jedem lokalnu hranu u lokalnim restoranima umjesto u internacionalnim lancima restorana brze prehrane	386	5,68	6	1,61	2,6
Ponašam se u skladu s lokalnim običajima i propisima	386	6,12	7	1,32	1,74

Prema lokalnom stanovništvu odnosim se s poštovanjem	386	6,45	7	1,26	1,58
Educiram se o destinaciji koju posjećujem prije putovanja	386	6,24	7	1,35	1,82
Tijekom putovanja maksimalno učim o lokalnoj kulturi i običajima kroz npr. razgovor s lokalnim stanovništvom i sudjelovanjem u njihovim aktivnostima	386	5,30	6	1,78	3,18
Ukupni rezultat	386	5,41	5,75	1,19	1,44

Izvor: obrada autora

Kada govorimo o sklonosti održivom ponašanju na turističkim putovanjima unutar Republike Hrvatske, pregledom tablice 9, može se uočiti da se ispitanici najviše slažu s tvrdnjama:

- „Prema lokalnom stanovništvu odnosim se s poštovanjem“
- „Vodim računa da otpad odlažem isključivo na mjesta koja su tome namijenjena te da prilikom putovanja stvaram minimalne količine otpada.”
- „Educiram se o destinaciji koju posjećujem prije putovanja”
- „Ponašam se u skladu s lokalnim običajima i propisima”

Najmanju razinu slaganja iskazali su prema tvrdnjama „Kada putujem unutar RH biram prijevozna sredstva koja su manje štetna za okoliš” i “Biram ekološki certificiran i/ili obiteljski smještaj u vlasništvu lokalnog stanovništva”.

S druge strane, kada se radi o sklonosti održivom ponašanju na turističkim putovanjima u inozemstvu, može se primijetiti da se ispitanici, također, najmanje slažu s tvrdnjama “Za putovanje do destinacije biram prijevozna sredstva koja su manje štetna za okoliš” i “Biram ekološki certificiran i/ili obiteljski smještaj u vlasništvu lokalnog stanovništva”. Najveći stupanj slaganja je prema tvrdnji „Prema lokalnom stanovništvu odnosim se s poštovanjem”, a zatim prema tvrdnjama “Educiram se o destinaciji koju posjećujem prije putovanja” i “Vodim računa da otpad odlažem isključivo na mjesta koja su tome namijenjena te da prilikom putovanja stvaram minimalne količine otpada” te “Ponašam se u skladu s lokalnim običajima i propisima”.

4.3. Testiranje hipoteza

H1: Hrvatski državljani pokazuju visoku razinu upoznatosti s konceptom i sadržajem održivog turističkog razvoja

Tablica 11. Prikaz broja ispitanika s obzirom na aspekte održivosti razvoja turizma

		N	Postotak	X²	p
Aspekti održivosti razvoja turizma	Ekološki aspekt	3	0,9%	185,15	0,01
	Ekonomski aspekt	0	0%		
	Društveni aspekt	1	0,3%		
	Kulturni aspekt	0	0%		
	Ekološki i ekonomski	6	1,9%		
	Ekološki i društveni	1	0,3%		
	Ekološki i kulturni	3	0,9%		
	Ekološki, društveni i kulturni	9	2,8%		
	Ekološki, ekonomski i društveni	3	0,9%		
	Ekološki, ekonomski i kulturni	5	1,6%		
	Ekonomski, društveni i kulturni	2	0,6%		
	Ekonomski i kulturni	1	0,3%		
	Sve navedeno	287	89,7%		
	Ništa od navedenog	0	0%		

Izvor: obrada autora

Proveden je Hi kvadrat test kako bi ispitali postoji li značajna razlika u upoznatosti s konceptom održivosti razvoja turizma. Opažene frekvencije uspoređene su sa teoretskim, tj. $N \cdot k$, gdje k predstavlja broj kategorija, a N broj ispitanika. Rezultati su pokazali da je značajno veći dio ispitanika upoznat s aspektima održivog turizma, na razini signifikantnosti od 1%. U idućoj tablici prikazana je raspodjela ispitanika na pitanje o tome tko je sve uključen u razvoj održivog turizma.

Tablica 12. Prikaz broja ispitanika s obzirom na to tko je sve uključen u razvoj održivog turizma

		N	Postotak	X²	p
Tko je sve uključen u razvoj održivog turizma?	Javni sektor	0	0%	2015,12	0,01
	Privatni sektor	1	0,3%		
	Nevladine organizacije	1	0,3%		
	Turisti	1	0,3%		
	Javni sektor, nevladine organizacije, turisti	1	0,3%		
	Javni sektor, privatni sektor	6	1,9%		
	Javni sektor, privatni sektor, nevladine organizacije	11	3,4%		
	Javni sektor, privatni sektor, turisti	21	6,6%		
	Javni sektor, turisti	1	0,3%		
	Privatni sektor, nevladine organizacije	1	0,3%		
	Privatni sektor, turisti	3	0,9%		
	Sve navedeno	272	85%		
	Ništa od navedenog	1	0,3%		

Izvor: obrada autora

Proveden je Hi kvadrat test kako bi ispitali postoji li značajna razlika u upoznatosti s time tko je sve uključen u razvoj održivog turizma. Opažene frekvencije uspoređene su sa teoretskim, tj. N-k, gdje k predstavlja broj kategorija, a N broj ispitanika. Rezultati su pokazali da je značajno veći dio ispitanika upoznat s time tko je sve uključen u razvoj održivog turizma, na razini značajnosti od 1%.

Vratimo li se na tablicu 8, gdje su prikazani deskriptivni podaci odgovora ispitanika na skali stavova o održivom turizmu, možemo zaključiti da ispitanici u prosjeku imaju visoki stupanj slaganja s gore navedenim tvrdnjama. Kako bi ispitali postoji li značajna razlika u slaganju s navedenim tvrdnjama o održivom turizmu proveden je t-test u kojem je uspoređena aritmetička sredina iz tablice 8 sa teoretskim prosjekom koji iznosi 3,5, s obzirom na raspon mogućih odgovora od 1 do 7. Rezultati su pokazali da postoji statistički značajna razlika ($t_{(385)}=33,73$; $p<0,01$) u slaganju s navedenim tvrdnjama o održivom razvoju turizma.

Dakle, prema H1 hipotezi očekuje se da hrvatski državljani pokazuju visoku razinu upoznatosti s konceptom i sadržajem održivog turističkog razvoja. Pregledom navedenih rezultata hipoteza H1 može se prihvatiti kao istinita.

H2: Hrvatski državljani su skloniji održivom ponašanju prilikom turističkog putovanja u inozemstvo u odnosu na ponašanje prilikom turističkog putovanja u zemlji

Kako bi ispitali postoji li statistički značajna razlika u sklonosti održivom ponašanju hrvatskih državljana prilikom turističkog putovanja u inozemstvu u odnosu na ponašanje prilikom putovanja unutar Republike Hrvatske, proveden je t-test za zavisne uzorke. Prije provedbe t-testa ispitana je normalnost distribucije korištenih varijabli koristeći vrijednosti za spljoštenost i asimetričnost. Obje vrijednosti za obje varijable su unutar raspona od -1,6 do 1,6 što ukazuje na normalnu distribuciju. Rezultati testa su prikazani u tablici 13.

Tablica 13 : Prikaz rezultata t-testa za zavisne uzorke

	M	SD	t	df	p
Sklonost održivom ponašanju prilikom putovanja u RH	5,28	1,09	-3,5	385	0,01
Sklonost održivom ponašanju prilikom putovanja u inozemstvu	5,41	1,19			

Izvor: obrada autora

Dobiveno je da postoji statistički značajna razlika na razini značajnosti manjoj od 1% u sklonosti održivom ponašanju u inozemstvu u odnosu na Republiku Hrvatsku. Ispitanici su skloniji održivom ponašanju prilikom turističkog putovanja u inozemstvu nego kada putuju unutar RH, čime je hipoteza prihvaćena kao istinita.

H3: Postoji značajna razlika u sklonosti održivom ponašanju hrvatskih državljana za vrijeme turističkih putovanja s obzirom na socio-demografska obilježja

H3.1. Postoji značajna razlika u sklonosti održivom ponašanju hrvatskih državljana za vrijeme turističkih putovanja s obzirom na spol

Tablica 14. Ispitivanje sklonosti održivom ponašanju za vrijeme turističkih putovanja s obzirom na spol

		Prosječni rang	Suma rangova	Mann-Whitney U	p
Sklonost održivom ponašanju u RH	M	192,51	32341	18145	0,88
	Ž	194,27	42350		
Sklonost održivom ponašanju u inozemstvu	M	197,88	33243,5	17576,5	0,49
	Ž	190,13	41447,5		

Izvor: obrada autora

Kako bi se ispitalo postoji li statistički značajna razlika u sklonosti održivom ponašanju hrvatskih državljana za vrijeme turističkih putovanja s obzirom na spol, korišten je Mann-Whitney U-test za zadani uzorak ispitanika uzimajući u obzir razinu signifikantnosti od 5%. U tablici 13 prikazani su odgovarajući rezultati Mann -Whitney U-testa. Empirijska razina signifikantnosti veća je od 5% u oba slučaja (p=88% i p=49%) pa se donosi zaključak da ne postoji statistički značajna razlika u sklonosti održivom ponašanju hrvatskih državljana za vrijeme turističkih putovanja s obzirom na spol, čime se hipoteza H3.1 odbacuje.

H3.2. Postoji značajna razlika u sklonosti održivom ponašanju hrvatskih državljana za vrijeme turističkih putovanja s obzirom na dob

Tablica 15. Ispitivanje razlika u sklonosti održivom ponašanju tijekom turističkih putovanja s obzirom na dob

		Prosječni rang	X²	Df	P
Sklonost održivom ponašanju u RH	18-24	174,16	15,48	4	0,01
	25-34	167,34			
	35-44	199,16			
	45-54	218,22			
	55 i više	239,02			
Sklonost održivom ponašanju u inozemstvu	18-24	161,61	8,81	4	0,07
	25-34	184,76			
	35-44	199,53			
	45-54	211,36			
	55 i više	216,63			

Izvor: obrada autora

Kako bi se ispitalo postoji li statistički značajna razlika u sklonosti održivom ponašanju hrvatskih državljana tijekom turističkih putovanja s obzirom na dob, korišten je Kruskal - Wallis test uzimajući u obzir razinu signifikantnosti od 5%. S obzirom da je starijih od 65 godina bilo samo dvoje, ta je kategorija spojena s prethodnom, tj. kategorijom od 55 – 64 godine. Rezultati su pokazali da postoji statistički značajna razlika u sklonosti održivom ponašanju hrvatskih državljana tijekom putovanja u Republici Hrvatskoj s obzirom na dob ($p=1\%$). Stariji ispitanici su skloniji održivom ponašanju u odnosu na mlađe, što je vidljivo iz prosječnih rangova. S druge strane, ne postoji statistički značajna razlika u sklonosti održivom ponašanju hrvatskih državljana tijekom putovanja u inozemstvo s obzirom na dob ($p=7\%$). Dakle, hipoteza se parcijalno prihvaća.

H3.3. Postoji značajna razlika u sklonosti održivom ponašanju hrvatskih državljana za vrijeme turističkih putovanja s obzirom na razinu obrazovanja

Tablica 16. Ispitivanje razlika u sklonosti održivom ponašanju tijekom turističkih putovanja s obzirom na razinu obrazovanja

		Prosječni rang	X ²	Df	P
Skлонost održivom ponašanju u RH	Srednja škola	203,6	1,48	2	0,48
	Preddiplomski/ diplomski studij	187,92			
	Poslijediplomski studij	195,13			
Skлонost održivom ponašanju u inozemstvu	Srednja škola	191,03	1,43	2	0,49
	Preddiplomski/ diplomski studij	190,59			
	Poslijediplomski studij	210,14			

Izvor: obrada autora

Kako bi se ispitalo postoji li statistički značajna razlika u sklonosti održivom ponašanju hrvatskih državljana tijekom turističkih putovanja s obzirom na razinu obrazovanja, korišten je Kruskal - Wallis test uzimajući u obzir razinu signifikantnosti od 5%. S obzirom da je samo jedan ispitanik imao završenu osnovnu školu, analiza je provedena bez navedenog ispitanika. Osim toga, kategorije trogodišnja srednja škola i četverogodišnja srednja škola spojene su u jednu s obzirom na manji broj ispitanika. Rezultati su pokazali da ne postoji statistički značajna razlika u sklonosti održivom ponašanju hrvatskih državljana tijekom turističkih putovanja unutar Republike Hrvatske (p=48%) niti u inozemstvu (p=49%) s obzirom na razinu obrazovanja ispitanika. Dakle, hipoteza se odbacuje.

Prethodno navedene analize provedene su kako bi se ispitala H3 hipoteza. S obzirom na dobivene rezultate, parcijalno se prihvaća samo pomoćna hipoteza H3.2 te se glavna hipoteza o tome da postoji značajna razlika u sklonosti održivom ponašanju hrvatskih državljana za vrijeme turističkih putovanja s obzirom na socio-demografska obilježja ne može prihvatiti kao istinita.

4.4. Verifikacija hipoteza i nedostaci istraživanja

Prvom hipotezom dokazano je da hrvatski državljani pokazuju visoku razinu upoznatosti s konceptom i sadržajem održivog turističkog razvoja. Razlog visokoj upoznatosti s konceptom održivog razvoja turizma može biti više čimbenika. Jedan od glavnih razloga je vjerojatno uzlazni trend zastupljenosti teme održivog razvoja (turizma) kako u medijima, tako i na društvenim mrežama. Osim toga, koncept održivog razvoja se sve više uključuje i u obrazovne programe, što posljedično dovodi do veće razine upoznatosti stanovništva s konceptom.

Drugom hipotezom utvrđeno je da su hrvatski državljani skloniji održivom ponašanju prilikom turističkog putovanja u inozemstvo u odnosu na ponašanje prilikom turističkog putovanja u zemlji. Najveća razlika između odgovora ispitanika kada putuju unutar Hrvatske i izvan nje, bila je u kontekstu korištenja ekološki prihvatljivih prijevoznih sredstava. Prema odgovorima ispitanika vidljivo je da mali broj ispitanika koristi javni prijevoz između destinacija unutar RH, čemu je uzrok vjerojatno loša povezanost i visoka cijena javnog prijevoza u Hrvatskoj.

Trećom hipotezom je utvrđeno kako ne postoji statistički značajna razlika u sklonosti održivom ponašanju hrvatskih državljana za vrijeme turističkih putovanja s obzirom na socio-demografska obilježja spol, dob i razinu obrazovanja.

Svrha ove studije bila je ispitati upoznatost državljana Republike Hrvatske s konceptom održivog turizma te ponašaju li se u skladu s načelima održivosti turizma. Provedeno istraživanje pruža mogućnost povećanja sadašnjih znanja u kontekstu održivog ponašanja turista tijekom putovanja. Sukladno rezultatima istraživanja, potrebno je istaknuti i određena ograničenja. Prije svega značajno ograničenje istraživanja predstavlja činjenica da ne postoji službeni, odnosno univerzalni način mjerenja održivog ponašanja turista. Također, ograničavajući faktor u ovom istraživanju predstavlja široki pojam inozemstva, budući da inozemstvo predstavlja sve zemlje izvan Republike Hrvatske. Naime, postoji razlika između putovanja iz Hrvatske u zemlje Europe gdje je relativno lakše kao alternativu zrakoplovnom prijevozu koristiti autobus ili vlak, u odnosu na putovanja u daleke zemlje za koje uglavnom ne postoji takva opcija. Osim toga, različite zemlje imaju različite kulture, potrebe i obilježja pa tako zahtijevaju i drugačije obrasce ponašanja u skladu s održivim razvojem turizma. S obzirom na to, pokušalo se ponuditi neka generalne primjere održivog ponašanja kako bi se mogla napraviti usporedba. Još jedan važan nedostatak istraživanja je upitna iskrenost

ispitanika o sklonostima održivom ponašanju, s obzirom da se u ovakvim istraživanjima mora izričito oslanjati na prijavljeno ponašanje, koje se u stvarnosti može bitno razlikovati.

5. ZAKLJUČAK

Globalizacija i rast mobilnosti omogućava već generacijama turista da relativno lako iskuse nove destinacije, ljude i kulture. S vremenom je došlo do pojave masovnog turizma što je posljedično dovelo do rasta negativnih utjecaja turizma. Usporedno s masovnim turizmom, počela se razvijati i svijest o nužnosti ograničavanja rasta te strateškog planiranja razvoja turizma. Iz toga je proizašao koncept održivog razvoja turizma. Održivi turizam je oblik turizma koji zadovoljava potrebe turista, turističke industrije i lokalne zajednice sadašnjice bez ugrožavanja mogućnosti budućih generacija da zadovolje svoje vlastite potrebe. Održivi turizam optimalno koristi resurse okoliša, poštuje socio-kulturnu autentičnost lokalnih zajednica te osigurava održiv i dugoročan gospodarski rast i koristi svojim dionicima.

U razvoj održivog turizma uključeni su brojni dionici, a to su: javni sektor, privatni sektor, nevladine organizacije i turisti. Svi ti dionici imaju veliku ulogu u održivosti turizma, a posebice turisti. Turisti su glavni korisnici turističkih proizvoda i usluga koji se nude u turističkim destinacijama. Oni su aktivni sudionici u turističkoj destinaciji i svojim ponašanjem direktno utječu na održivost te turističke destinacije. Turisti donose brojne odluke od početka planiranja putovanja, tijekom putovanja, boravka u destinaciji i povratka u početnu destinaciju. Sve te odluke određeni pozitivni ili negativni utjecaj na destinaciju. Održivi turizma ima tri dimenzije – ekološku, socio – kulturnu i ekonomsku. U skladu s time turisti koji se ponašaju u skladu s načelima održivog turizma shvaćaju da njihove aktivnosti utječu na okoliš i prilagođavaju svoje djelovanje u skladu s time, ponašaju se u skladu s kodeksom ponašanja destinacije koju posjećuju te daju ekonomski doprinos lokalnom gospodarstvu.

Iako turisti imaju značajnu ulogu u održivom razvoju turizma, relativno mali broj literature bavi se problematikom održivog ponašanja turista. Neka od prijašnjih istraživanja pokazala su da samo mali dio turista djeluje u skladu s održivim turizmom. Kroz ovo provedeno istraživanje vidljivo je da su turisti državljani Republike Hrvatske imaju visoku razinu znanja o konceptu održivog razvoja turizma te da se uglavnom ponašaju u skladu s načelima održivog turizma, što je pohvalno. Primjećuje se da je većina ispitanika označila da uglavnom ne koriste ekološki prihvatljiva prijevozna sredstva, što je jedan od najznačajnijih problema

ekološke održivosti turizma. Takav obrazac ponašanja može se pripisati relativno lošoj infrastrukturi javnog prijevoza unutar Republike Hrvatske te slaboj prometnoj povezanosti s međunarodnim destinacijama. S obzirom na ranije navedena ograničenja provedenog istraživanja preporučuje se za buduća istraživanja napraviti listu pokazatelja održivog ponašanja, budući da postoje razni pokazatelje za druge dionike u turizmu, ali ne i za turiste. Nadalje, jedna od tema koje bi bilo poželjno istražiti je također, koji su to motivirajući i ograničavajući faktori koji utječu na (ne)održivo ponašanje turista prilikom putovanja te na osnovu toga što drugi dionici u turizmu mogu učiniti kako bi se turisti održivije ponašali.

LITERATURA:

Knjige:

1. Čavlek, N. et al., (2011) Turizam, Ekonomske osnove i organizacijski sustav, Zagreb, Školska knjiga
2. Črnjar, M. (2002): Ekonomika i politika zaštite okoliša, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka
3. Črnjar, M., Črnjar, K., (2009), Menadžment održivog razvoja, Opatija, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu u Opatiji
4. Meadows, D.L., et al. (1972), The Limits to Growth, Universe Books, New York
Dostupno na: <http://www.donellameadows.org/wp-content/userfiles/Limits-to-Growth-digital-scan-version.pdf> (pristupljeno, srpanj 2020)
5. Miller, G., Twining-Ward, L. (2005): Monitoring for a sustainable tourism transition: The challenge of developing and using indicators, London.
6. Schmidheiny, S. i Poslovni savjet za održivi razvoj, (1995) "Novim smjerom", Društvo za unapređenje kvalitete življenja, Zagreb
7. Tkalac Verčić A., Sinčić Ćorić, D. i Pološki Vokić, N., (2011): Priručnik za metodologiju istraživačkog rada: kako osmisliti, provesti i opisati znanstveno i stručno istraživanje, 2. izd. M.E.P., Zagreb

Članci:

1. Axon, S., (2017) Keeping the ball rolling: Addressing the enablers of, and barriers to, sustainable lifestyle, *Journal of Environmental Psychology* vol. 52, 11 – 25. Dostupno na:
https://www.researchgate.net/publication/316924949_Keeping_the_ball_rolling_Addressing_the_enablers_of_and_barriers_to_sustainable_lifestyles (pristupljeno, rujan 2020)
2. Barr, S., Gilg, A. & Shaw, G. (2011). ‘Helping People Make Better Choices’: Exploring the behaviour change agenda for environmental sustainability. *Applied Geography*, Vol. 31, str. 712 - 720. Dostupno na:
https://www.academia.edu/27122243/Helping_People_Make_Better_Choices_Exploring_the_behaviour_change_agenda_for_environmental_sustainability (pristupljeno, kolovoz 2019)
3. Bučar, K., Škorić, S., Prebežac, D. (2010): Pravila ponašanja u turizmu i njihov utjecaj na održivi turizam, *Acta turistica*. Vol 22, No 2, str. 131-252, Zagreb. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/70627> (pristupljeno, kolovoz 2019)
4. Budeanu, A. (2007): Sustainable tourist behaviour – a discussion of opportunities for change, *International Journal of Consumer Studies*, Vol. 31, str. 499 - 508. Dostupno na:
https://www.academia.edu/36304238/Sustainable_tourist_behaviour_a_discussion_of_opportunities_for_change (pristupljeno, srpanj 2020)
5. Butler, R. W., (1999), Sustainable tourism: A state-of-the-art review, *Tourism Geographies*, Vol.1., str. 7-25. Dostupno na:
<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/14616689908721291> (pristupljeno, kolovoz 2020)
6. Buzar, S., (2015), Analiza Globalnog etičkog kodeksa za turizam u kontekstu društveno odgovornog poslovanja, *Acta Economica Et Turistica, Acta Economica Et Turistica*, Vol. 1 No. 1, str . 41 – 57. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/150821> (pristupljeno, kolovoz 2020)
7. Clayton, S. et al. (2015) Psychological research and global climate change, *Nature Climate Change* 5, 640 – 646. Dostupno na:
https://www.researchgate.net/publication/281751304_Psychological_research_and_global_climate_change (pristupljeno, rujan 2020)

8. Day, J., 2012, Challenges of Sustainable Tourism, Journal of Tourism Research & Hospitality, Vol.1, No.2, str. Dostupno na:
https://www.researchgate.net/publication/271098263_Challenges_of_Sustainable_Tourism (pristupljeno, kolovoz 2020)
9. Dinan, C., Sargeant, A. (2000): Social Marketing and Sustainable Tourism: Is There a Match?" International Journal of Tourism Research, Vol.2, No. 1, str- 1- 14.
Dostupno na:
https://www.researchgate.net/publication/278307566_Social_marketing_and_sustainable_tourism_is_there_a_match (pristupljeno, kolovoz 2019, kolovoz 2020)
10. Dolnicar, S. 2010. Identifying Tourists with Smaller Environmental Footprints. Journal of Sustainable Tourism Vol., 18, no. 6, 717-734. Dostupno na:
https://www.researchgate.net/publication/45489343_Identifying_Tourists_with_Smaller_Environmental_Footprints (pristupljeno, kolovoz 2020)
11. Drljača, M. (2012): Koncept održivog razvoja i sustav upravljanja, Međunarodni skup Nedelja kvaliteta, Kvalitet i izvrsnost, Vol 1, Br. 1-2, FQCE-Fondacija za kulturu kvaliteta i izvrsnost, Beograd. Dostupno na:
https://bib.irb.hr/datoteka/580157.Koncept_odrivog_razvoja_i_sustav_upravljanja.pdf (pristupljeno, kolovoz 2019)
12. Gifford R. (2011) The Dragons of Inaction: Psychological Barriers That Limit Climate Change Mitigation and Adaption, American Psychologist, Vol. 66. No. 4, 290 – 302. Dostupno na:
<https://pdfs.semanticscholar.org/3072/cff5697ebf90a237069a1c293cacb398f2c3.pdf?ga=2.214197527.1244717509.1599280972-483219002.1598437911> (pristupljeno, rujan 2020)
13. Gifford R. (2011) The Dragons of Inaction: Psychological Barriers That Limit Climate Change Mitigation and Adaption, American Psychologist, Vol. 66. No. 4, 290 – 302. Dostupno na:
https://www.researchgate.net/publication/254734365_The_Dragons_of_Inaction_Psychological_Barriers_That_Limit_Climate_Change_Mitigation_and_Adaptation (pristupljeno, rujan 2020)
14. Holjevac, A., (2006) , Kvaliteta i održiv razvoj – Etički kodeks turizma, 7. Hrvatska Konferencija o kvaliteti. Dostupno na: https://issuu.com/kvaliteta.net/docs/avelini-holjevac_i_rad1 (pristupljeno, kolovoz 2020)

15. Juvan, E. , Dolnicar, S. (2014): The attitude–behaviour gap in sustainable tourism, *Annals of Tourism Research*, Vol. 48, str. 76 – 95. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/263201567_The_attitude-behaviour_gap_in_sustainable_tourism (pristupljeno kolovoz 2019, srpanj 2020)
16. Juvan, E. , Dolnicar, S. (2016) Measuring Environmentally Sustainable Tourist Behaviour. *Annals of Tourism Research*, Vol. 59, 30-44. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/301759482_Measuring_environmentally_sustainable_tourist_behaviour (pristupljeno, srpanj 2020)
17. Klarin, T., (2018), The Concept of Sustainable Development: From its Beginning to the Contemporary Issues, *Zagreb International Review of Economics & Business*, Vol. 21, No. 1, str. 67-94, Zagreb. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/295780> (pristupljeno, kolovoz 2020)
18. L. Pavić Rogošić, (2010) Održivi razvoj, Odrz, Zagreb. Dostupno na: http://www.odraz.hr/media/21831/odrzivi_razvoj.pdf (pristupljeno, srpanj 2020)
19. Lee, Jin-Soo, Li-Tzang Hsu, Heesup Han, and Yunhi Kim. 2010. Understanding How Consumers View Green Hotels: How a Hotel's Green Image Can Influence Behavioral Intentions." *Journal of Sustainable Tourism* vol. 18, no. 7. str. 901-14.. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/233216328_Understanding_how_consumers_view_green_hotels_How_a_hotel's_green_image_can_influence_behavioural_intentions (pristupljeno, kolovoz 2020)
20. Manaktola, K., and Jauhar, V. (2007). Exploring Consumer Attitude and Behavior towards Green Practices in the Lodging Industry in India." *International Journal of Contemporary Hospitality Management* vol, 19, no. 5. str. 364 – 377. Dostupno na: https://www.academia.edu/7637359/Exploring_consumer_attitude_and_behaviour_towards_green_practices_in_the_lodging_industry_in_india (pristupljeno, kolovoz 2020)
21. McKercher, B., Weber, K., and du Cros, H. 2008. Rationalising Inappropriate Behavior at Contested Sites. *Journal of Sustainable Tourism* Vol. 16, no. 4, str. 369-85. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/233203253_Rationalising_Inappropriate_Behaviour_at_Contested_Sites (pristupljeno, kolovoz 2020)
22. Mihalic, T. (2016). Sustainable-responsible tourism discourse – Towards 'responsustainable' tourism, *Journal of Cleaner Production*, vol. 111, str. 461 - 470.

- Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/309697468_Sustainable-responsible_tourism_discourse_-_towards_'responsustable'_tourism (pristupljeno, kolovoz 2019)
23. Mont, O. (2004) Institutionalisation of sustainable consumption patterns based on shared use. *Ecological Economics*, vol. 50, 135–153. Dostupno na: https://www.academia.edu/1342487/Institutionalisation_of_sustainable_consumption_patterns_based_on_shared_use (pristupljeno, rujan 2020)
24. Nicholas, L. et al. (2018) Learned helplessness moderates the relationship between environmental concern and behaviour, *Journal of Environmental Psychology*, vol 55, 18 – 22. Dostupno na: <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2017.12.003> (pristupljeno, rujan 2020)
25. Powell, R.B., and Ham, S.H. (2008) Can Ecotourism Interpretation Really Lead to Pro-Conservation Knowledge, Attitudes and Behavior? Evidence from the Galapagos Islands. *Journal of Sustainable Tourism* vol. 16, no 4, str. 467 – 489. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/249024053_Can_Ecotourism_Interpretation_Really_Lead_to_Pro-Conservation_Knowledge_Attitudes_and_Behaviour_Evidence_from_the_Galapagos_Islands (pristupljeno, kolovoz 2020)
26. Sandve, A., Marnburg, E. & Øgaard, T. (2014). The ethical dimension of tourism certification programs. *International Journal of Hospitality Management*, vol. 36, str. 72 - 80. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/259124095_The_ethical_dimension_of_tourism_certification_programs (pristupljeno, kolovoz 2019)
27. Shamsub, H., Lebel, L. (2012): Identifying tourists with sustainable behaviour: A study of international tourists to Thailand, *Journal of Environmental Management and Tourism*, vol. 3, no 1, str. 26 - 40. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/267267901_Identifying_tourists_with_sustainable_behaviour_A_study_of_international_tourists_to_Thailand (pristupljeno kolovoz, 2019, srpanj 2020)
28. Tapia-Fonllem, C. et al., (2013.): Assessing Sustainable Behaviour and its Correlates: A Measure of Pro-Ecological, Frugal, Altruistic and Equitable Actions; *Sustainability*, vol. 5, no, 2, str. 711 - 723. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/278412223_Assessing_Sustainable_Behavior_and_its_Correlates_A_Measure_of_Pro-

- [Ecological Frugal Altruistic and Equitable Actions](#) (pristupljeno, kolovoz 2019, srpanj 2020)
29. Tasci, A. (2017). Consumer demand for sustainability benchmarks in tourism and hospitality. *Tourism Review*, vol 72, no. 4, str. 375-391. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/320428844_Consumer_demand_for_sustainability_benchmarks_in_tourism_and_hospitality (pristupljeno, kolovoz 2019)
 30. Vojnović, N., (2014), Problematika implementacije temeljnih indikatora održivog turizma u hrvatskim općinama i gradovima, *Ekonomski misao i praksa*, Vol. 23., No.1, str. 171 – 190. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/file/182462> (pristupljeno, kolovoz 2020)
 31. Williams, P.W., Ponsford, I.F., (2009) : Confronting tourism's environmental paradox: Transitioning for sustainable tourism, *Futures*, vol 41, str. 396 - 404. Dostupno na: https://www.academia.edu/385130/Confronting_Tourisms_Environmental_Paradox_Transitioning_for_Sustainable_Tourism (pristupljeno, kolovoz 2019)
 32. Yan, J., Barkmann, J., et al. (2008) Sustainable Production and Consumption in the Domestic Chinese Tourism Market: The Sceptics' Challenge for Sustainable Tourism in the Southwestern China Biodiversity Hotspot: A Choice Experiment Approach, *Journal of China Tourism Research*, vol. 4, no. 1, 3-21. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/230708722_The_Sceptics'_Challenge_for_Sustainable_Tourism_in_the_Southwest_China_Biodiversity_Hotspot_A_Choice_Expirement_Approach (pristupljeno, rujan 2020)

Izvjешća / brošure / dokumenti:

1. Food and Agriculture Organization of the United Nations, (1989), *The State of Food and Agriculture*, Rome. Dostupno na: <http://www.fao.org/3/a-t0162e.pdf> (pristupljeno, srpanj 2020)
2. GSTC (2019) *GSTC Destination Criteria*, Washington. Dostupno na: <https://www.gstcouncil.org/wp-content/uploads/GSTC-Destination-Criteria-v2.0.pdf> (pristupljeno, rujan 2020)
3. IUCN, UNEP, WWF (1991) *Caring for the Earth. A strategy for Sustainable Living*. Gland, Switzerland. Dostupno na: <https://portals.iucn.org/library/efiles/documents/cfe-003.pdf> (pristupljeno, kolovoz 2020)

4. OECD, (2001), OECD Environmental Indicators, Towards Sustainable Development, OECD Publications, Pariz. Dostupno na:
<https://www.oecd.org/site/worldforum/33703867.pdf> (pristupljeno, rujan 2020)
5. UN (2007) Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies, Third Edition, New York. Dostupno na:
<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/guidelines.pdf>
(pristupljeno, rujan 2020)
6. UN (2015) Handbook on Sustainable Development Goals Indicators, New York. Dostupno na:
<https://unstats.un.org/wiki/display/SDGeHandbook/Home?preview=/34505092/38535788/SDGeHandbook-150219.pdf> (pristupljeno, rujan 2020)
7. UNEP, UNWTO (2005): Making Tourism More Sustainable – A guide for Policy Makers. Dostupno na: <http://www.unep.fr/shared/publications/pdf/DTIx0592xPA-TourismPolicyEN.pdf> (pristupljeno, kolovoz 2020)
8. United Nations World Tourism Organization (UNWTO), (1994.), Agenda 21 for Travel and Tourism: Towards Environmentally Sustainable Tourism; WTO, WTTC and the Earth Council: London. Dostupno na:
9. UNWTO (1999.) Globalni etički kodeks za turizam. Dostupno na:
<https://mint.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/101213-unwto-kodeks.pdf>
(pristupljeno, kolovoz 2020)
10. UNWTO (2017), Savjeti za odgovornog putnika. Dostupno na:
<https://hgk.hr/documents/savjeti-za-odgovornog-putnika5979a2b85ea24.pdf>
(pristupljeno, kolovoz 2020)
11. World Bank, (1991), World Development Report 1991, Oxford Press, Oxford. Dostupno na: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/5974> (pristupljeno, srpanj 2020)
12. World Commission on Environment and Development, (1987), Our Common Future, Oxford University Press, New York. Dostupno na:
<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf> (pristupljeno, srpanj 2020)

Izvori s interneta:

1. <http://www.dop.hr/?p=700>
2. <http://www.odrzivi.turizam.hr/>
3. <https://sdgs.un.org/goals>
4. <https://slideum.com/doc/1339389/odr%C5%BEivi-turizam-je>
5. <https://tourismnotes.com/sustainable-tourism/>
6. <https://www.igi-global.com/dictionary/interdisciplinary-approaches-to-sustainable-development-in-higher-education/39093>
7. <https://www.unwto.org/>
8. <https://www.unwto.org/global-code-of-ethics-for-tourism>

Završni / Diplomski / Doktorski rad:

1. Ghanem, J., (2017) Conceptualizing “the Tourist”: A critical review of UNWTO definition, Master Thesis, Faculty of Tourism, Universitat de Girona, Spain
2. Juarez Najera, M., (2010): Sustainability in Higher Education: An explorative approach on sustainable behaviour in two universities, Erasmus University Rotterdam
3. Štimac, L., (2018), Održivi turizam, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Fakultet ekonomije i turizma Dr. Mijo Mirković, Pula

POPIS TABLICA I GRAFIKONA

POPIS TABLICA:

Tablica 1: UNWTO Pokazatelji održivog razvoja turizma.....	38
Tablica 2: Razlike između održivog i neodrživog razvoja turizma.....	44
Tablica 3: SWOT analiza održivog razvoja turizma.....	45
Tablica 4: Glavna pitanja za mjerenje održivog ponašanja.....	58
Tablica 5: Dodatna pitanja za mjerenje održivog ponašanja.....	59
Tablica 6: Prikaz broja ispitanika s obzirom na aspekte održivog razvoja turizma.....	70
Tablica 7: Prikaz broja ispitanika s obzirom na to tko je sve uključen u razvoj održivog turizma.....	72
Tablica 8: Prikaz deskriptivnih podataka odgovora ispitanika na skali stavova o održivom turizmu.....	73
Tablica 9: Prikaz deskriptivnih podataka odgovora ispitanika na skali sklonosti održivom ponašanju prilikom turističkog putovanja unutar RH.....	74
Tablica 10: Prikaz deskriptivnih podataka odgovora ispitanika na skali sklonosti održivom ponašanju prilikom turističkog putovanja u inozemstvu.....	76
Tablica 11. Prikaz broja ispitanika s obzirom na aspekte održivosti razvoja turizma.....	78
Tablica 12. Prikaz broja ispitanika s obzirom na to tko je sve uključen u razvoj održivog turizma.....	79
Tablica 13 : Prikaz rezultata t-testa za zavisne uzorke.....	80
Tablica 14. Ispitivanje sklonosti održivom ponašanju za vrijeme turističkih putovanja s obzirom na spol.....	81
Tablica 15. Ispitivanje sklonosti održivom ponašanju tijekom turističkih putovanja s obzirom na dob.....	82
Tablica 16. Ispitivanje sklonosti održivom ponašanju tijekom turističkih putovanja s obzirom na razinu obrazovanja.....	83

POPIS GRAFIKONA

Grafikon 1: Struktura ispitanika prema spolu.....	64
Grafikon 2: Struktura ispitanika prema dobi.....	65
Grafikon 3: Struktura ispitanika prema stupnju obrazovanja.....	66
Grafikon 4: Prikaz broja ispitanika s obzirom na učestalost putovanja.....	66
Grafikon 5: Prikaz ispitanika s obzirom na destinaciju putovanja.....	67
Grafikon 6: Prikaz broja ispitanika s obzirom na razumijevanje koncepta održivog razvoja turizma.....	68

PRILOZI

PRILOG 1.

ANKETNI UPITNIK

Poštovani/a,

Pred Vama se nalazi anketa s ciljem istraživanja za diplomski rad na temu "Sklonost turista održivom ponašanju; primjer državljanina Republike Hrvatske". Molim Vas da anketu ispunite samo ukoliko ste punoljetni državljanin Republike Hrvatske. Anketa je u potpunosti anonimna pa Vas molim da na dalje navedena pitanja odgovorite iskreno, kako bi istraživanje bilo što vjerodostojnije.

Hvala Vam na pomoći!

1. Spol

- a. Ženski b. Muški

2. Dob

- a. 18 – 24
- b. 25 – 34
- c. 35 – 44
- d. 45 – 54
- e. 55 – 64
- f. 65 i više

3. Najviši završeni stupanj obrazovanja

- a. Nezavršena osnovna škola
- b. Osnovna škola
- c. Strukovna – trogodišnja srednja škola
- d. Četverogodišnja srednja škola / gimnazija
- e. Preddiplomski / diplomski studij
- f. Poslijediplomski studij

4. Koliko često putujete?

- a. Manje od jednom godišnje
- b. Jednom godišnje
- c. 2 – 4 puta godišnje
- d. 5 puta godišnje
- e. 6 – 10 puta godišnje
- f. Više od 10 puta godišnje

5. Češće putujem

- a. Unutar Hrvatske
- b. U inozemstvo

6. Smatram da razumijem koncept održivog razvoja turizma

- a. Točno
- b. Netočno

7. Održivost podrazumijeva odgovorno ponašanje u sljedećim aspektima (moguće je više odgovora)

- Ekološki aspekt
- Ekonomski aspekt
- Društveni aspekt
- Kulturni aspekt
- Sve navedeno
- Ništa od navedenog

8. Tko je sve uključen u razvoj održivog turizma? (moguće je više odgovora)

- Javni sektor
- Privatni sektor
- Nevladine organizacije
- Turisti
- Sve od navedenog
- Ništa od navedenog

9. Molim Vas da na ljestvici od 1 (uopće se ne slažem) do 7 (slažem se u potpunosti) ocijenite koliko se slažete sa sljedećim tvrdnjama:

	1	2	3	4	5	6	7
Održivi turizam doprinosi valorizaciji i očuvanju prirodnih resursa.							
Održivi turizam vodi računa o ekonomskoj koristi lokalne zajednice uz istovremene mjere zabrana i ograničenja kada i gdje je to potrebno.							
Održivi turizam ne smije ugroziti zadovoljstvo lokalnog stanovništva načinom života u destinaciji.							
Održivi turizam je ujedno i kulturni turizam jer počiva na materijalnoj i nematerijalnoj baštini lokalne zajednice i podrazumijeva očuvanje te baštine.							

10. Molim Vas da ocijenite na ljestvici od 1 (uopće se ne slažem) do 7 (slažem se u potpunosti) Vaš stav o sljedećim tvrdnjama, koje se odnose na putovanja unutar Republike Hrvatske.

	1	2	3	4	5	6	7
Kada putujem unutar RH biram prijevozna sredstva koja su manje štetna za okoliš (npr. autobus u odnosu na automobil).							
Za vrijeme boravka u destinaciji preferiram obilazak pješice ili ekološki prihvatljivim prijevoznim sredstvima.							
Vodim računa da otpad odlažem isključivo na mjesta koja su tome namijenjena te da prilikom putovanja stvaram minimalne količine otpada.							

Izbjegavam destinacije pogođene masovnim turizmom ili ih posjećujem u razdobljima pred- i posezone.							
Biram ekološki certificiran i/ili obiteljski smještaj u vlasništvu lokalnog stanovništva.							
Nisam sklon/a koristiti etički sporne turističke proizvode (koji uključuju iskorištavanje osoba i životinja).							
Kupujem lokalne proizvode, ručni rad domaćeg stanovništva i sl. umjesto masovno neetički proizvedenih suvenira.							
Jedem lokalnu hranu u lokalnim restoranima umjesto u internacionalnim lancima restorana brze prehrane.							
Ponašam se u skladu s lokalnim običajima i propisima.							
Prema lokalnom stanovništvu odnosim se s poštovanjem.							
Educiram se o destinaciji koju posjećujem prije putovanja.							
Tijekom putovanja maksimalno učim o lokalnoj kulturi i običajima kroz npr. razgovor s lokalnim stanovništvom i sudjelovanjem u njihovim aktivnostima kao što su sati kuhanja, volontiranje i sl.							

11. Molim Vas da ocijenite na ljestvici od 1 (uopće se ne slažem) do 7 (slažem se u potpunosti) Vaš stav o sljedećim tvrdnjama, koje se odnose na putovanja u inozemstvu.

	1	2	3	4	5	6	7
Za putovanje do destinacije biram prijevozna sredstva koja su manje štetna za okoliš (npr. vlak u odnosu na zrakoplov; direktni let u odnosu na let s više presjedanja).							
Za vrijeme boravka u destinaciji preferiram obilazak pješice ili ekološki prihvatljivim prijevoznim sredstvima.							
Vodim računa da otpad odlažem isključivo na mjesta koja su tome namijenjena te da prilikom putovanja stvaram minimalne količine otpada.							
Izbjegavam destinacije pogođene masovnim turizmom ili ih posjećujem u razdobljima pred- i posezone.							
Biram ekološki certificiran i/ili obiteljski smještaj u vlasništvu lokalnog stanovništva.							
Nisam sklon/a koristiti etički sporne turističke proizvode (koji uključuju iskorištavanje osoba i životinja).							
Kupujem lokalne proizvode, ručni rad domaćeg stanovništva i sl. umjesto masovno neetički proizvedenih suvenira.							
Jedem lokalnu hranu u lokalnim restoranima umjesto u internacionalnim lancima restorana brze prehrane.							
Ponašam se u skladu s lokalnim običajima i propisima.							

Prema lokalnom stanovništvu odnosim se s poštovanjem.							
Educiram se o destinaciji koju posjećujem prije putovanja.							
Tijekom putovanja maksimalno učim o lokalnoj kulturi i običajima kroz npr. razgovor s lokalnim stanovništvom i sudjelovanjem u njihovim aktivnostima kao što su sati kuhanja, volontiranje i sl.							

SAŽETAK

Glavni cilj ovog diplomskog rada bio je analizirati u kojoj mjeri su turisti, hrvatski državljani, svjesni značenja i važnosti održivog razvoja turizma te u kojoj mjeri se na putovanjima ponašaju u skladu s načelima održivosti. U radu su pregledom literature teorijski obrađeni osnovni pojmovi vezani za održivi razvoj i održivi turizam, kao i održivo ponašanje turista. Utvrđena je povezanost održivog razvoja turizma s ponašanjem turista. Provedeno je anketno istraživanje turista hrvatskih državljana na temelju kojeg se analiziralo njihovo poznavanje koncepta održivog turizma, razlika u ponašanju prilikom putovanja u Hrvatskoj u odnosu na inozemstvo te razlika u ponašanju s obzirom na sociodemografska obilježja ispitanika. Na kraju rada, dane su preporuke za buduća istraživanja.

Ključne riječi: održivi razvoj, održivi turizam, održivo ponašanje turista

SUMMARY

The main goal of this thesis was to analyze the extent to which tourists, in this case Croatian citizens, are aware of the meaning and importance of sustainable tourism development and the extent to which they travel in accordance with the principles of sustainability. The paper reviews the literature and theoretically explains the basic concepts related to sustainable development and sustainable tourism, as well as sustainable tourist behavior. The connection between sustainable tourism development and tourist behavior has been established. A survey of tourists (Croatian citizens) was conducted, based on which their knowledge of the concept of sustainable tourism, differences in behavior when traveling in Croatia in relation to traveling abroad and differences in behavior with regard to the socio-demographic characteristics of respondents were analyzed. At the end of the paper, recommendations for future research are given.

Key words: sustainable development, sustainable tourism, sustainable tourist behaviour